

656

భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

వి. సూర్య నారాయణ,
వీజంట్ల : ఆంధ్రపత్రిక
కొండయ్యపాలెం, కాకినాడ

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

జూన్ 1956

సంపుటము 33 :

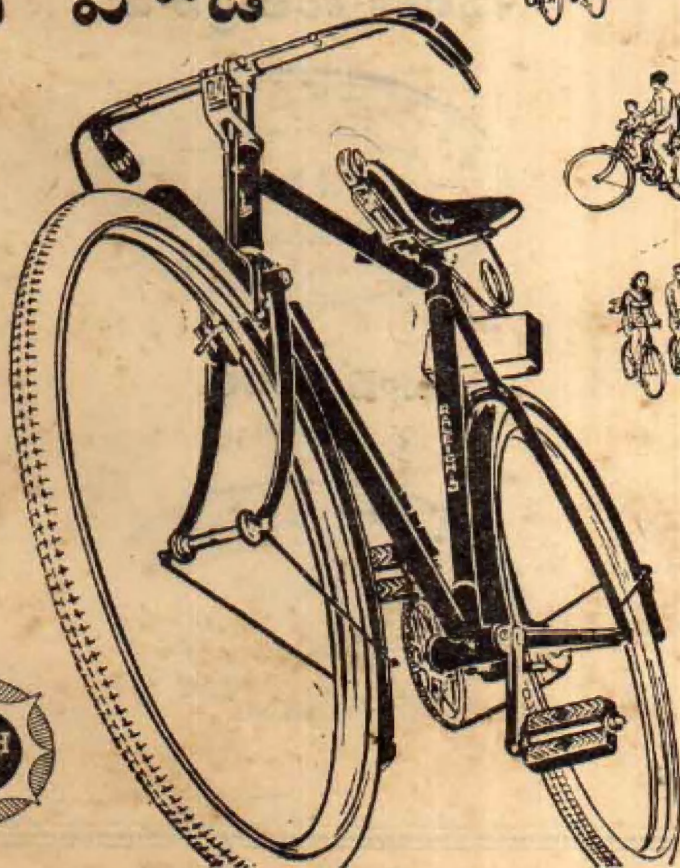
: సంచిక 6

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

ప్రతి మైలుమీద డబ్బు నిల్వచేయండి

పట్టణంలోగాని కుగ్రామపు రోడ్ల మీదగాని ఎట్టి విధములైన బరువులతో నైనను సెన్-రాలే బైసికిల్స్ను ఎక్కువ కాలంనుంచి రిపేరిల ఖర్చు లేకుండా అవి పరిగెత్తే ప్రతి మైలుమీద విలువగల అణా లను భద్రపరచును.

రా లే రాబిన్ హూడ్

విషయానుక్రమణిక

జూన్ 1956

నేను	శ్రీ గొట్టిముక్కల కృష్ణమూర్తి	...	1
ప్రాచీనశిలాశాసనములు	శ్రీ కె. హెచ్. వి. శర్మ	...	2
శస్తాహల్య	శ్రీ శిష్టానత్యనారాయణ రాజశేఖరం		8
త్రిలోచన పల్లవుడు	శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ	...	10
నేను, మాజానకి	శ్రీ వేదుల లక్ష్మణమూర్తి	...	14
ఏకవీర	శ్రీమతి పి. శ్రీదేవి	...	33
సాహిత్యవాహిని	శ్రీ పద్మరసం సోమసుందరశర్మ	...	41
వీలునామా	నాగభూషణ్	...	51
సోపల్ కాంట్లాక్టుసిద్ధాంతము	శ్రీ చిత్తజల్లు వరహాలరావు	...	71
బాలగంగాధరతిలక్	శ్యామకృష్ణ	...	77
కుంపటిలో కుసుమం	శ్రీ మధురాంతకం రాజారాం	...	85
కలగూరగంప		...	93
గ్రంథ విమర్శనము		...	98

⊗ ఈ విషయమును లక్ష్యం చేసుకోవలె.

ఎటులైనా, బరిణామ పూర్ణతకు మధ్యేమార్గమందున్న న
న్నిటు శిక్షాస్వదః జేసి త్రోసిచిన గానీ స్వామి, నాయందు లే
కలు పోవుక మమకార మాయనకు? తానే నేనుగా లోన ప్ర
గ్గుటయు గన్నులఁ గట్టి నట్టులనె నాకుం దోచె నిప్పట్టులన్.

మహానీయాశయముల్ నృజించుకొని-దిక్షాత్రంబుగా నైనఁ ద
నృహిమల్ గాంచక సర్వతో ౭ పజితనౌ నాకంటె మేలేకదా,
సహనార్హ శ్రమబద్ధ జీవితగతిక సౌఖ్యము సాధించుచుక
స్పృహఁ గోల్పోవని మత్సభజను-లహా! నిష్ఠల్ వృథా కష్టముల్!

వ్యధయుక్ పెల్లియు లేని పూర్ణత అలభ్యం బయ్యెనే కాని—నే
వృథయైపోయిన దేమి, యింతకును?—లోఁజెంపొందఁజే జీవు?—డి
మథనన్ బాల్గొను నాత్మసాధకులకున్ మా రుండునే?—కల్పనల్
కథలుం జెప్పిన యంత నాదు కరుణా గాథల్ ప్రబోధింపవే?

పరమాత్మన్ బడియుండలేక-యిటు జీవత్వప్రలోభము నన్
దరియన్, దూరము వచ్చి చేరితిని పండల్ వేలు జన్మాలుగా!
పురుషార్థావధి దాటి పోని వ్యసనంబుల్ సాలవా, జీవునిన్
మఱియున్ దూరము నేయ?—నింకఁ బరమాత్మన్ జేరు టేనాటికో!

దవ దగ్ధంబు మనస్సు-పై తనువు మాత్రం బున్న దీ యాకృతిన్—
భవనాధారుఁడు రాముఁ డుర్విలనయా బుద్ధిన్ బ్రమాణించు ము,
న్నవరేన్ దాపులనుండి యేగుచును గాలి రాతిపై మోపి, నా
భవమోక్షాశలు కుప్ప కూల్చుకుండయా! బ్రహ్మయువుల్ మీకగున్.

త్రిలోచన పల్లవుడు

శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

తెలుగుదేశచరిత్రలోని మిథ్యాపురుషులను బహుశా వారిలో త్రిలోచన పల్లవుడను పల్లవవంశపు రాజు ఒకడు. ఇంతవరకు చరిత్రకు తెలిసిన పల్లవ రాజవంశములలోనేకము కలవు. వీటిలో కొన్ని మన తెలుగుదేశముననే వేరువేరు ప్రాంతములందు పరిపాలనము చేసినవరి. తెలుగుదేశమున పరిపాలనము నెరవేసిన పల్లవ వంశజుల సంతతిక్రమము కాసనముల వలన తెలియుచున్నది. కాని అట్టి ప్రాచీన పల్లవరాజ వంశములలో త్రిలోచన పల్లవుడను పేరుగల రాజు తెలియరాదు. పోనీ, ఆ పల్లవ రాజులలోనే ఎవరికయినను త్రిలోచనపల్లవుడను నామాంతర మున్నదేమో యనిన నదియు గన్పట్టదు. ఇంకను విశేషమేమన ఆ పల్లవ రాజులలో ఎవ్వరికినిటువంటి పేరే కనబడదు. స్కందివర్మ, వీరవర్మ, బుద్ధవర్మ, సింహవర్మ, వీరహర్మ్యవర్మ, విజయస్కందవర్మ, మహారవిష్ణు, విష్ణుగోపవర్మ, మహేంద్రవర్మ-ఇటువంటి పేరులు గల పల్లవరాజులే కాసనముల వలన తెలియ వచ్చెదరు కాని త్రిలోచన పల్లవ, త్ర్యంబక పల్లవ, త్రినయన పల్లవ నామములను ధరించినవాడు ఎవ్వరు గనపడదు. ఇటువంటి సాదర్పములగా ఈ పల్లవవంశమున త్రిలోచన పల్లవు డెట్లు వచ్చెనో, ప్రాచీన కాలమున దేశమును పాలించిన పల్లవరాజులకు నీతనికి నెట్టి సంబంధము కలదో, ఇతిదెక్కడి వాడో, ఏకాలము వాడో ఏమియు తెలియదు లేదు. అందు వలన నీతని విషయము చరిత్రకారుల కొక సమస్యయైనది. ఇంతవరకు నీత డొక మిథ్యా పురుషుడనియే ఊహించుచున్నారు. కాని దేశములో వాడుకలో నున్న గాథల సనుసరించి చూచినచో నీతకు చారిత్రక పురుషుడే కాని మిథ్యాపురుషుడు కాడని చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది. అందువలన త్రిలోచన పల్లవుడు చారిత్రక పురుషుడు కాని చారిత్రక వ్యక్తియని యెందవలసి యున్నది. ఈతడు మిథ్యా పురుషుడని కొట్టి పేయుటకును వీలులేదు; చారిత్రక పురుషుడని గట్టిగా

బల్లగుడ్డి చెప్పటకును వీలులేదు. అటువంటి విచిత్రవ్యక్తి ఈ త్రిలోచనపల్లవుడు.

త్రిలోచన పల్లవుని గురించిన విషయ మంతయు స్థానిక చరిత్రముల వల్లను, అతని నుదాహరించు కాసనములవల్లను తెలిసికొన వలసినదే. ఇవియైనను అతని జన్మాదికమునుగురించి తెలుపవు. అత డొకరించి కొద్దిని శేషములనుగురించి మాత్రమే తెలుపును. ఇక నీ త్రిలోచన పల్లవుని జన్మమును గురించి, అతని సంతతినిఁబరించి తెలుపునది కౌటమరాజు చరిత్ర. ఇది నెల్లూరు నేల మండిన నలసిద్ధి రాజవంశము, యావాధి పుత్రయిన కౌటమరాజువంశము పశులపుల్లరి విషయమున వచ్చిన వివాదము కొరతముగా జరిగిన యుద్ధవృత్తాంతమును తెలియజేయును. నలసిద్ధి రాజు వల్ల: వంశజుడని, భారద్వాజగోత్రుడని, ముక్కంటి సంతతి వాడని, కౌటమరాజు చరిత్రలో కలదు. అట్లయిన త్రిలోచన పల్లవుని పేరయినను ఈ చరిత్రమున లేక, నలసిద్ధి త్రిలోచన పల్లవుని సంతతివాడని కాని, అతని సంబంధియని కాని యెట్లు చెప్పవచ్చునని పాఠకులకు సంతయము తోచుట యుక్తము.

త్రిలోచనుడనగా మూడు కన్నులు గల శివుడు. త్రిలోచన, త్ర్యంబక, త్రినయనపదములు పర్యాయపదములు. ఈమూటికిని మూడు కన్నులు గల శివుడని యర్థము. వీటికి సమావార్తకమైన తెలుగుమాట ముక్కంటి. ముక్కంటి యన్న మూడు కన్నులు గల ఈశ్వరుడనియే యర్థము. శివుని పేరే పల్లవవృషానికి పెట్టుటచేత అతనికి త్రిలోచనపల్లవుడని పేరు కలిగినని యూహించుట సహజము, సమంజసమును. త్రిలోచనుడు, త్ర్యంబకుడు, త్రినయనుడు అను పేర్లు పెట్టుకొన్నవారందరు శివులనికాని, వారికి శివుని వలెనే మూడుకన్నులుండుననికాని యెంచుట అసహజము, అనిశేకమును. కాని త్రిలోచనపల్లవుని

మయములో ఇది విరుద్ధమైనది. తెలుగుదేశమునందలి విధించి సరికించి చాల ప్రదేశమును జననివాస ముగయు కౌవించి, దేవాలయములను నిర్మించి తరహిందూదేశమునుండి, గంగాతీరముననుండి బ్రాహ్మణులను చతుర్థవంశజులను రావించి జనపదములు తీర్చించి వాద్దముననిచ్చిచి హిందూగర్భమును హిందూసంస్కృతిని పునరుద్ధరించిన త్రిలోచన పల్లవుడు కృతజ్ఞతావిబద్ధహృదయులైన హిందువుల స్పృహలో శివావరాహతాగుడే, సామ్రాట్లు మూడు ములు గల శివుడే యైనాడు. అందువలన జనులీతనిని ముక్కుంటియని ఈతనికి శివునివలెనే మూడు కన్నులుండెనని విశ్వసించి యాతని కనేకగాథలు ముడివెట్టిరి. ఈ పల్లవరాజు సీకారణమున ముక్కుంటి యని, త్రిలోచనపల్లవుడని, త్రినయనపల్లవుడని, త్రివింశపల్లవుడని వ్యవహరించుచు వచ్చిరి. పల్లవులు తాము భారద్వాజగోత్రులను చెప్పుకొన్నారు. వీరు సూర్యవంశజులని కాటమరాజు చరిత్రలో నున్నది కాని అది నిజముకాదు. గాథల ననుసరించి చూడగా పల్లవులు ద్రోణాచార్యుని కుమారుడయిన ఆశ్వత్థామ కును నాగకన్యకును జరించిన పల్లవుని సంతతివారలని తెలియవచ్చును. అందుచేత పల్లవులు సూర్యవంశజుత్రియమునుకాదు, చంద్రవంశజుత్రియమునుకాదు. ఈకారణమున త్రిలోచనపల్లవుడు ఇవంశజుడనట సరికాదు.

ముక్కుంటినామాంతరము గల త్రిలోచనపల్లవుని గురించి, అతని సంతతినిగురించి కాటమరాజు చరిత్రలో నిట్లున్నది:

అల్లగరణికోట అమరలింగమునకు
బ్రాహ్మణకన్యకుఁ బ్రధినించివాఁడు
మూఁడు కన్నులవాఁడు ముక్కుంటియనగ
ముక్కుంటి మనుమండు ముగి జనోధీరుఁడు
జనోధీరుని కుమారుఁడు మనోధీరుఁడు
మనోధీరుని కొమారుఁడు మన్మసిద్ధిరాజు
కొండోకసిద్ధిరాజు కొమారిసిద్ధిరాజు
కస్తూరి సిద్ధిరాజు గండెగోపాలరాజు
తల్లి యేగురు (?) సిద్ధిరాజు దళవాయి భీమ
పట్టభద్రుడు భారద్వాజగోత్రుండు
వరవితరణగుణవంశవర్ధుఁడు

నవరసాలంకార నవమన్మథుండు
నిలగిర్రిగలరాజు నలసిద్ధిరాజు...

ఈ రీతిని నలసిద్ధి ముక్కుంటి పల్లవుని సంతతి వాడని కాటమరాజు చరిత్రలో నున్నది. కాని దేశమున వాడుకలోనున్న ఇతరగాథల ననుసరించి చూచినచో ఈ వృత్తాంతము సరియైనది కాదని, కాటమరాజు ప్రత్యర్థి చోళవంశజుడని తెలియవచ్చుచున్నది.

సరిగా ఇటువంటికథే పోతెట్టి లింగనగని విరచితమైన చోళచరిత్రమును ద్వీపదకావ్యములో ముక్కుంటి చోడుని విషయమున జెప్పబడినది. ఆకథ యిది. ఒకప్పుడు కాళహస్తీపురములోని స్త్రీలు కొందరు శివాలయమున కరిగి శివుని పూజించిన యనంతరము తమ మరదలిని చూచి ఎకసక్కెమాడుచు సీ కోపలికి పుత్రు నొసంగిన యెడల పుట్టెడు జలములు తెచ్చి దీపారాధనము చేయుమని దేవునికి మ్రొక్కి దేవుని ప్రసాదము నామెకు రూప నిష్పించిరి. కాలక్రమమున నామెగర్భము చాలుట, కుమారుని గనుట, తల్లి దండ్రులమెను నిందించుట మొదలైన వన్నియు జరిగినవి. ఇందుమించుగా నిది వేములవాడ భీమకవి జన్మవృత్తాంతమును బోలినదే కాని నవచోళచరిత్రమున నిది దక్కగా వర్ణితము కాలేదు. ఈ కుమారుని గన్న ప్రేమ అనివాహితయో విలంబువోయై యుండవలెను. ఈ విషయ మా కావ్యమున విశదముగా లేదు. పుట్టిన కుమారుడు సామాన్యముగా నందరివలె రెండు కనులతో కాక ఫలమునందలి సేత్రముతో గలిసి మూడు కనులతో బుట్టెను. అందువలననే ఇతనికి ముక్కుంటి చోడుడని పేరు కలిగినది. గ్రంథకర్త ఈ ముక్కుంటిని చోడుని జేసెనేకాని అతని కథ యంతయు ముందు తెలుపబోవురీతిని ముక్కుంటిపల్లవునిదే. ఈతని జన్మవృత్తాంతము కాటమరాజు చరిత్రలోను నవచోళ చరిత్రలోను ఇందుమించుగా ఒకటే విధమున నున్నది. ఇక వ్యత్యాసమేమన అతడు అమరలింగమునకు బుట్టినట్లు దానిలో చెప్పియుండగా దీనిలో కాళహస్తీపురుని కృపచే గలిసెట్లున్నది. ప్రాయశముగా త్రిలోచనపల్లవుడు శివాంశ సంభూతుడని, శివునితో ఇందుమించుగా కుల్యుడని చెప్పటకే ఈ విచిత్ర కథాకల్పనను జరిగి యుండ

వచ్చును. మొత్తము మీద వేములవాడ భీమకవివలెనే ఈతిడును దైవవర్షపాద జనిగును. కాటమరాజు చరిత్రలోను, నవచోళ చరిత్రలోను చెప్పిన ఈతిని జన్మవృత్తాంతము కాని కాటమరాజుచరిత్రలో చెప్పిన ఈతిని సంతతి క్రమముకాని విశ్వసనీయములైనవి కావు.

దేశమున వాడుకలో నుండిన గాథల ననుసరించి చూచినచో త్రిలోచన పల్లవునికి బలపాథివో పేరు లయిన సమకాలికు లిరువురు. ఒకరు కరికాలచోళ మహారాజు. ఇతడు చోడవంశజుడని పేరు ననుసరించి తెలియుచున్న యున్నది. రెండవ వాడు చాళుక్య వంశజుడయిన విజయాదిత్య భూపతి.

త్రిలోచన పల్లవుడును కరికాల చోడుడును కూడ పరమమహేశ్వరులు, పరమతైవులు, మహాశివ భక్తులు. త్రిలోచన పల్లవునివలెనే కరికాలచోడుడును చారిత్రిక పురుషుడు కాని పరమాద్భుత చారిత్రిక వ్యక్తి. సూర్యవంశోద్భవు లయిన చోళవంశముల కందరికి కరికాలచోళుడు మూలపురుషుడు. త్రిలోచన పల్లవుడు చారిత్రిక వ్యక్తి కాదన్న ఆంగ్రులూర కొండలేమో కాని కరికాల చోళుడు చారిత్రిక వ్యక్తి కాదన్న తిమిళు లందరు కయ్యమునకు కాల దుప్తుగురు.

కరికాల చోడుని నుగించిన కథలు గాథలు ఎన్నియో యున్నవి. అతిదీనినరించిన మహాఘనకార్యములలో కావేరిదిక్కి దరులు కట్టుట యొకటి. ఆతిని ప్రస్తావముగల ప్రతి శాసనములోను ఇంచుమించుగా అన్నిటను ఈ విషయమే ప్రధానముగా ఉటంకితమైనది. ఈ కారణముచేతనే ప్రాచీన కాలములో వివాదోపచ్ఛి తెలుగుదేశములో స్థిరపడి పోయిన తెలుగుచోళులని వ్యవహరింపబడుచువచ్చిన ఈతిని సంతతిలోని ఒకశాఖవారి ప్రత్యక్షిలో తిప్పక ఈ ఘన కార్య ప్రస్తావముండును. వారివిషయమును ఘనముగ చెప్పకొందురు. కరికాలచోళరాజు తనసామంతుల నందరిని పిలువనంపించి వారిచేత మట్టితిట్టలు మోయించి కావేరిదిక్కి దరులు కట్టించినాడట. ఆవిగమున కరికాలచోళుడు పిలువనంపిన వారిలో త్రిలోచన పల్లవుడు డొకడు. ఇతడు కరికాలచోళుని సామంతుడని యనలేము. సామంతులు కాని కరికాల చోళుని మిత్రు లితర భూవరులకూడ ఆతిని యజ్ఞకు

బద్ధులై ఆతిడు తలపెట్టిన ఘనకార్యమున సాయుజ్య చేసినవి గాథలు తెలుపుచున్నవి. అటువంటి వారిలో త్రిలోచన పల్లవు డొకడేమో. త్రిలోచన పల్లవుక కూడ కరికాల చోడుని వలెనే సమాన దిశ్చాక్షములు కలరాజే. కరికాలు డీతినిని జయించి సామంతుని కావించుకొనెనని చెప్పవారును కలరు. స్థానిక చరిత్రములు కరికాలచోడ త్రిలోచనపల్లవులను రాయలసీమలో కలుపుచున్నవి. కరికాలుడు కాంచీ పురమును బట్టుకొని నట్లును, అచ్చటి కాంచీపురాధిపతి పల్లవరాజును జయించినట్లును చోళశాసనములు తెలుపుచు చున్నవి. కరికాలచోడుడు జయించిన పల్లవరాజు త్రిలోచనపల్లవుడని నిశ్చయముగ చోళశాసనములు తెలుపక పోయినను స్థానిక చరిత్రలలోని గాథల ఆధారమున ఈ పల్లవరాజు త్రిలోచన పల్లవుడేయై యుండునని నిర్ధారించుచున్నాము. కాంచీ పురము తొండమండలము—గుండీర మండలము—లోనిది. ఈ తొండమండలము చిత్రూరు జిల్లాలోనికి వ్యాపించిన దేశము. కరికాలచోడవరపతి త్రిలోచన పల్లవుని జయించిన విషయ మెంతవరకు సత్యమో చెప్పలేము. కరికాల చోళుని ఘనకార్యములను ప్రశంసించు ఆతిని సంతతి వారుకూడ కావేరికి దరులు కట్టిన విషయమునే ఘనముగ చెప్పదురుకాని త్రిలోచన పల్లవు నోడించిన విషయమును పేర్కొనరు. ఈ సందర్భమున కరికాలసంతతిలో ఆతిని పేరు వహించినవారు ఇంకను కొందరున్నారను విషయమును మనము జ్ఞాపకముంచుకొనుట యుక్తము. త్రిలోచనపల్లవుడు కరికాలచోళుని సామంతుడైన నేమి, కాకపోయిన నేమి. మొత్తముమీద అతిడు కరికాలుని యజ్ఞము పరిపాలింపలేదు. అందువలన కరికాల వరపతి కుమారుడై ఆతి డెవరో స్ఫురణకు తెచ్చుకొనుట కాలిని యావువ్రాసి యావురుని యిడిగడట. అంతట ఆతిని కనుయాయలు త్రిలోచన పల్లవుని యావు వ్రాసి చూపిరట. అప్పుడు తనయజ్ఞ పాలింపలేనిది ఉద్ఘాటించి కరికాలవరపతి తన కాలి బాటన ప్రేరేపిం త్రిలోచన పల్లవ ప్రతిమ ఫలనేత్రమును తుడిచి వేసెనట. వెంటనే యిక్కడ త్రిలోచన పల్లవుని మూడవకన్ను పోయినదట. ఇది కాళ్ళు చేతులు లేని కట్టుకథ. కాని యిది అరవ చోళగాథలలో లేదు కాని తెలుగు చోళగాథలలో బహుళ ప్రచారములో నుండెను. ఈ గాథకు సాహిత్యములో

నరము కల్పించిన మహాకవి తిక్కనసోమయాజి. తిక్కన నరవచనోత్తర రామాయణములో కృతి తియ్యెన తెలుగు చోళవరపాలుడు మనుమసిద్ధి వంశము భిక్షువులను సంవర్ధమున ఇట్లు చెప్పియున్నాడు:

‘చేసేతం బృథివికు లందుకొనఁ గాక సింధుతో యంబులం

తేనెక మజ్జన, ముంగుటంబున హరించెం బల్లవోర్వీకు ను

ల్లాసం బొందెఁ ఘాలలోచనము, లీలం గట్టెఁ గావేరి మే

లాసాధ్యాభిల దిజ్ఞులుండు కరికొమ్మెరభుం దెచ్చుతే.!

ఈ పద్యమున తిక్కన సోమయాజి పల్లవోర్వీకుడని పేర్కొన్నవాడు త్రిలోచన పల్లవుడేకాని యనన్యుడు కాదు. ఏన అతివిశే ముడు నేత్రము లున్నవని ప్రతీతి.

తెలుగు చోళ భూవరులు తమ ప్రతిస్థిలో ఈ విషయమును సుస్థిరముచేసి యున్నారు. ‘స్వస్థిధరణ సరోరుహ విహారి విలోచన త్రిలోచన ప్రముఖాభిల పృథివిభ్యం కారితి కావేరీతీర కరికొలకుల రత్న ప్రదీప’ కులమని వారు తమ వంశపు వక్త్రములో దర్పముతో ఈ విషయము నుద్ఘాటించి కరికొలని సంస్కరించుకొనుచుందురు.

ఇక త్రిలోచనపల్లవునికి సమకాలికుడైన రెండవరాజు చాళుక్యవంశజుడయిన విజయాదిత్యుడు. దక్షిణదేశమును ప్రాచీనకాలములో పరిపాలించిన రాజ వంశజు లందఱు, పౌరాణిక వాఙ్మయ ప్రభావమున కావచ్చును, ఏ పౌరాణికవంశ గాథతోనో ముడిచెట్టుకొని తాము గంగా యమునా నదీతీరప్రదేశములనుండి యో ఆర్యావర్త పుణ్యభూమిలోని ఏ యయోధ్యాది నగరప్రాంతములనుండియో వచ్చిపట్టు చెప్పకొనుట ఆచారము. ఆర్యసంస్కృతి యంతయు ఆక్రమ పుట్టి పెరుగుటలను నే ఆ ప్రదేశమునకు ఘనతి వచ్చినది. భారతీయ సంస్కృతికి మూలకందిమైన వాఙ్మయ మంతయు అచ్చటికి. ఆ వాఙ్మయకర్తలైన మేధావు లందఱు అచ్చటివారే. ఈ కారణముచేత ఆర్యావర్తము నకు, ఆర్యావర్తగర్భితమైన ఉత్తర హిందూదేశము నకు, ఎక్కడలేని ప్రతిస్థియు వచ్చినది. ప్రాచీన రాజ వంశములును, తదితరములును కూడ ఘనతికొరకు తాము ఉత్తరదేశమునుండి వచ్చినవారమని చెప్పకొనుట విలా

సమయినది. అదియునుగాక ఉత్తరదేశమునుండి దక్షిణ దేశమునకు వచ్చిన ఆర్యజాతులు ఎన్నో యున్నది. ఈ జాతులవారే ఆర్యసంస్కృతిని దక్షిణాపభ్రమున ప్రాకించిరి. చళుక్య వంశ్యుడయిన విజయాదిత్యుడు విజిగిషువై దక్షిణదేశమునకు వచ్చెనట. ఇతని పూర్వులు ఏది తొమ్మండ్రు అయోధ్యాపుర సింహాస మును ఆధిష్టించి తత్ప్రాంతదేశమును పరిపాలించిరట. విజయాదిత్యుడు తన పట్టనుహిషిత్వోను, పరిజనము తోను దక్షిణదేశమునకు విజిగిషువై వచ్చువాటికి ఈ వశమును త్రిలోచనపల్లవుడు పరిపాలించుచుండెను.

అప్పుడుభియ్యలకు భియంకర యుద్ధము జరిగినది. ఆ యుద్ధములో విజయాదిత్యుడు నిహతుడయ్యెను గర్భిణి యైన ఆతని మహాదేవి ఆయుద్ధమున శెట్టో తిప్పించుకొని పురోహితుని, పరిచారికలను దీసికొని ముడివేయు అను అగ్రహారమునకు పోయెను. తదగ్రహార వాస్తవ్యుడయిన విష్ణుభట్ట సోమయాజి యను విశ్రుకు ఆమెను తన యింటచెట్టుకొని కన్న కూతుగువలె కాపాడెను. ఆమె యతినియింట నుండికాలమున నే నవకుసములు విండినవెనుక ఒక కుమారుని గనెను. విష్ణుభట్ట సోమయాజి యా శిశువుకు జాతకర్మాది సంస్కారము లన్నియు చేసి యాతనిని యుక్తవయస్సు వచ్చినపిదప సమస్త విద్యలయందును ప్రవీణునికావించెను. విజయాదిత్యుని మహాదేవి తన కుమారునికి తన ఆశ్రయదాత పేర విష్ణువర్ధనుడని పేరుపెట్టెను. పెరిగి పెద్దవాడయిన విష్ణువర్ధనుడు జరిగిన యావద్యస్తాంతమును తన తల్లి వలన తెలిసికొని చాళుక్యగిరికి యచట గారియైన నందాధిపతి వారాధించి కుమారవారాయణ మాతృగణ ములను సంతర్పితములు కావించి స్వకులక్రమాగతిముగ వచ్చుచుండిన శ్వేతాతిపత్ర, శింఖ, పంచమహావాద్య పాతీకతన, ప్రతిభక్త్యా, వరాహాంధన, పింఛ, కుంత, సింహాసన, మకరతోరణ, కనకదండ, గంగా యమునాది సామ్రాజ్య చిహ్నములను తెచ్చి, కవంబులు గంగులు మొదలైన భూవరులను నిర్దించి నేకు నర్తరా మగ్యస్థమైన సార్వసప్త లక్ష్మిదక్షిణాపభ్రమును పరిపాలించెను. విష్ణువర్ధనుని భార్య పల్లవవంశమున జనించిన మహాదేవి. ఈ యుధియులకు జనించినవాడు (రెండవ) విజయాదిత్యుడు. సముద్రతీర ప్రమైన వేంగి దేశమును పరిపాలించిన పూర్వ చాళుక్య భూవరుల పౌరాణికవంశ కేసరిమిది. మొట్టమొదటి మారిది రాజ రాజనరేంద్రుని తండ్రియైన విమలాదిత్యుని కాసనములలో నే కొనవచ్చును.

[స శేషము]

నేను, మాజానకి

శ్రీ వేదుల లక్ష్మణమూర్తి

అది పట్నంలో విశాలమైన వీధి ఉదయం ఎనిమిది గంట లాగుంది. నేను నెమ్మదిగా నైలుమీద పోతున్నాను. మెల్లగా వీచే గల్లని గాలికి నైలు స్వేచ్ఛగా తేరచాపకట్టిన నావలా వడుస్తోంది. న్యాయ రశ్మి చెప్పగా వీధుకి తిరుగుతోంది. చల్లని గాలి, చెప్పనింతే మత్తును కలుగజేస్తున్నాయి. కూరి గాయల కావీళ్లు, పాలు, పెరుగుపలు అక్కడక్కడ కను పిస్తున్నాయి. అటూ యిటూ దిక్కులు మాస్తూ నైలు సాగనిస్తున్నాను. తిలవంతలంపుగా నైలుకి శ్రేకు వేశాను. చూతూగా నైలు ఆగింది. ఇంతవరకూ పర భాషం గానూ మత్తుగాను ఉన్న కారణంచే ప్రక్కకు చాలిపోయాను. అంతిటితో మత్తు వదిలిపోయింది. గుండె ఒక్కసారి దడదడలాడింది. దిక్కులు చూచే కళ్లు క్రిందకు వాలాయి. ఒక్కసారిగా యేజీపో విషయాలు మనస్సులో గిర్రన తిరిగాయి కళ్లు నైకైతిదానికి ధైర్యం చాలించలేదు. నైలును క్రిందా మీదా చూచాను. మనస్సు కలవరపడుతోంది. ఆ వీధికి కుడివైపు ఉన్న ఇళ్ళవరుసను చూడాలిగాను. కానీ ఎడమవైపు వరుసను, తిలవంచి కనుకొలకు ల్లోనుంచి చూచాను. సందేహంలేదు. నేను అనుకోన్న వ్యక్తియే. ఇటువైపే చూస్తోంది. ఆమె ఇక్కడ ఉండడానికి కారణ మేమో నాకు బోధపడలేదు. విశాఖపట్నంలో ఉన్నారని ఎప్పుడో విన్నాను. బహుశా ఆమె ధర్మకు బదిలీ అయియుండవచ్చు. ఎదు టికి వెళ్ళవమా? వెక్కిరిపోవడమా? ఏమీ తోచలేదు. ఒక నిమిషం నైల్ని పరిశీలించి, ఇంకో నిమిషం బట్టలు సవరించుకొని నైలు ఎక్కాను. కళ్లు మాత్రం ఆ వ్యక్తివైపుకి లేవడంలేదు. మరోవైపుకు ధ్యానంతో చూస్తున్నాను. రోడ్డు చాలా ఖాళీగా ఉంది. రోడ్డు బట్టా కార్తూ మొదలైనవాటితో రద్దీగా ఉంటే నాకు కొంత సదుపాయంగా ఉండేది. నైలు చురుగ్గా నడుస్తోన్నట్టు తోచింది. ఆ యింటికి మరి దగ్గరగా వచ్చే

కాను. ఎదుటికి వెకిలే ఆమెను పలుకరించాలి. తర వాత వారి యింట్లోకి వెళ్ళాలి. కుశలప్రశ్నలు వెయ్యాలి ప్రస్తుతం నే నున్న వీధివీధిలో నాకు తగిన గౌరవ మిచ్చి ఆమె చూట్టాడుకుందా? ఆమె ధర్మను, ముందుగా నేనే పలుకరించాలేమా! అతన్ని యేమని సంబోధించాలి? వా రిప్పిర్నీ 'ఏమండీ' అని గౌరవించాలేమా!—అటు చూడకుండా నే ఆ యింటి యెదుటికి వచ్చేశాను. ఆమె పిలువకుండా ఉంటే బ్రతికి పోతాను—అని మనస్సు కోరుతోంది. నైలు నెమ్మదిగా దొర్లిపోతోంది. ఇల్లు దాటేశాను. ఒక దీర్ఘమైన నిట్టాగుప్ప విడిచాను. శరీరానికి తిగియగట్టిన తాళ్లు విప్పినట్లంది. గాఢంగా గాలిని పీలుస్తూ నైలు పెడలు గట్టిగా క్రిందికి తొక్కుతున్నాను. ఇంకిలో 'ఏమండీ' అనే పిలుపునిపురించి చరచినట్లు వినిపించింది. నైలు అతడు నోక్కి వెంక్కి తిరిగి చూచాను. పది పన్నెండేళ్ళ కుర్రాడు నా దగ్గరకు పరుగెత్తుకొని వస్తున్నాడు. నైలు దిగక తిప్పిందికాదు. వాడు నా దగ్గరకు వచ్చి 'అమ్మగారు పిలుస్తున్నారండీ' అన్నాడు. అటు చూచాను. ఆమె అక్కడనే నిలబడి ఉంది. నైలు మళ్ళించి వాని వెనుకనే వెళ్ళాను. ఆమె లోపలికి వెళ్ళింది. నైలు అరుగునకు జేర పెట్టి మెట్లు ఎక్కాను. ఆమె సమ్యంలోపల నిలబడి 'ఏం రాసుం, మమ్యల్ని మరచిపోయావా?' అంది. ఒకసారి ఆమె ముఖం చూచాను. కొంతగానూ, గంభీరంగానూ ఉంది. నవ్వుగాని, విచారంగాని ఆముఖంలో లేవు. 'అచ్చే! మరచిపోతావా? ఇక్కడున్నా రేమిటి? మీ ఆయనకు ట్రాన్స్ ఫర్ అయిందా? అని ప్రశ్నించాను. 'ఔను, ఒక నెలైంది ఇక్కడికి వచ్చి. రా, లోపలికి' తోంటూ లోపలికి నడిచింది. వీధివైపు వున్నది చిన్న పెంకుటి వసారా. అది చాటి అధునిక పద్ధతుల్లో కట్టబడిన డాబాలోకి ఆమె వెనుకనే నడిచాను. డాబా చాలా శుచిగానూ ఆకర్షణీయంగాను ఉంది.

అలా ఒక కాండ్ లేవలు చుట్టూ నాలుగు కుర్చీలు న్నాయి నన్ను కూర్చోమని చెప్పి లోపలికి వెళ్లింది. ను హాలులో నలువైపులా చూచాను. ఆడంబరం మీ లేదు. గోడలు తెల్లగా మెరుస్తున్నాయి వీధి మూలకి ఎదురుగా గోడమీద గడియారం, రెండు లంపెలు, హాలో ఒక మూల రేడియో ఉన్నాయి. పండుగమిహల్లో ఆమె చచ్చి కాఫీతో వున్న కప్పు కుట్ట బెట్టింది. 'ఇప్పుడు ఎక్కడ వుంటున్నావ్?' అని ప్రశ్నించింది. నాకు తాగుమన్న కాఫీ పలక కలిగింది. కప్పు బల్బుమీద పెడుతూ దగ్గి గొంతుక నవలంబుకొన్నాను 'ఇక్కడే, టౌన్ లో' అన్నాను. 'ఏం చేస్తున్నావ్?' అని అడిగింది. రెండు గుక్కలు కాఫీ మింగి ఒక తుణుం ఆలస్యం చేసి అన్నాను— 'మౌక్తూరు దగ్గర నువ్వు' 'మకాం ఎక్కడ?' 'హోటల్లో'; 'మామయ్యగారి బాడ ఏమైనా తెలిసిందా?' మావాన్న గారు ఆమెకు మామయ్య. 'లేదు' అని జవాబిచ్చాను.

ఇంతలో కాలిబూటు చప్పుడు వినిపించి అటు చూచాను. వస్తూ నే 'ఏమాయ్! ఎక్కడనుంచిరా?' అని అత నే నన్ను పలకరించాడు. 'ఇక్కడే టౌన్ లో ఉంటున్నాను' అని జవాబిచ్చాను. 'అ! అలాగా! నువ్వు ఇక్కడ ఉంటావ్నట్లు నాకు తెలియనే తెలియదు!' కొంచెం ఆశ్చర్యాన్ని చెల్లడిస్తూ నాకు ఎదురుగా కుర్చీలో కూర్చున్నాడు. 'నాకు తెలియదు—మీరు ఇక్కడ వుంటున్నట్లు...' ఇంత వరకూ హాలులో లోపలినున్నాన్ని అనుకోని నిలబడి వున్న బానికి— 'నేను కూరలకొవిడిమాడ్డానికి అరుగు మీదికి వెడితే ఇతను పైకిలమీద పెడుతూ కనుపించాడు. మన నాయకు పరుగెత్తుకొని వెళ్లి తీసుకొచ్చాడు. ఇక్కడే మౌక్తూరు దగ్గర నువ్వు ఉన్నావ్నట్లు. మకాం హోటల్లోనట' అని చెప్పి నాకు శ్రమను తగ్గించింది. ఇంతవరకూ వారు నన్ను చేసిన సంబోధనలతో నాకున్న కలవరం చాలవరకు తగ్గింది. నన్ను వారు సంబోధించినట్లే నేనూ వారిని సంబోధించవచ్చు, అనే ధైర్యం కలిగింది.

'అలాగా, మౌక్తూరు తీత మేమిస్తాడు? అని ప్రశ్నించాడు 'మమై' అన్నాను. 'అరే! మమై లోను ఇరవైయైదు హోటల్స్ పోతే మిగిలిన అయిదు రూపాయలతోనూ కాలక్షేప మెలా చేస్తున్నావు?'

అన్నాడు ఆశ్చర్యంగా. 'నాకు వైఖర్లు చాలా తక్కువ. అవే సరిపోతున్నాయి' అన్నాను.

'నువ్వు మూలలు పైపలు క్లాసు పాసయినట్లు న్నావు; వేరే మంచి ఉద్యోగ మెక్కడా దొంక లేదా?'

'ఇంటర్ కూడా పాసయ్యాను. ఉద్యోగంకోసం తిరిగి తిరిగి ప్రాణం విసిగిపోయింది. చివరికి ఈ మౌక్తూరు దైవంలా దొరికాడు.'

"అరే! ఈపాటికి యేదో డిపార్టుమెంటులో చేర్చేవాణ్ణి నావల్ల కాకపోయినా ఏమైదుగున్న ఆఫీ సర్లు చాలామంది ఉన్నారు. వాళ్ళతో చెప్పియం దును." నేనేమీ జవాబు చెప్పలేదు. ఇంతవరకూ యీ దింపకుల్ని గురించి నాలో కరడుకట్టిన భావాలు మెల్లగా కరిగిపోసాగాయి. వీరికి ధనమున్నదనే గర్వం ఉన్నదనీ, ఆ ధనగర్వంతోనూ, అహంభావంతోనూ లేనివారిని నిర్లక్ష్యభావంతో చూస్తారనీ అనుకో నే వాణ్ణి కాని ఇప్పుడు ప్రత్యక్షంగా వారి నిరాశంబరత వారి మాటల్లోనూ వేషంలోనూ స్పష్టంగా గోడ రిస్తోంది. వారికి ఇబ్బదుల కష్టాలయెడల సానుభూతి ఉండదని తెలచేవాణ్ణి. కాని ఇప్పుడు నన్ను గురించి వారు చేసే ప్రశ్నలన్న నా తెలపులు పూర్తిగా నిరాధారమైనవని నా అంతరితాత్మ నాకు ప్రబోధిస్తోంది. నా సంకుచిత మనస్తత్వానికి సిగ్గుపడ్డాను.

"ఇప్పుడేమీ మించిపోయింది లేదుగా. రేపు మీరు ఉద్యోగం యిప్పిస్తే యివేళ పాయంకాలం గురుస్తానికి స్వస్తిచెప్పి రేపు ఉద్యోగంలో చేర తాడు." అని బానికి నా మనస్సులోని మాటను చెప్పింది.

'ఓ! అలాగే, తప్పకుండా ప్రయత్నించేద్దాం' అని ఒక తుణుం ఆగి 'నీకు పెళ్ళికా లేదు కదా?' అని నన్ను ప్రశ్నించాడు.

ఈ ప్రశ్ని వానికి చాలా సాధారణమైంది. నా కష్టముఖాలు తెలుసుకో నే ప్రయత్నంలో ప్రశ్నించి ఉంటాడు. ఆ ప్రశ్ని నా మనస్సుమీద యెంతగా పనిచేస్తోందో వానికి తెలియదు. ఈ రోజున వీరిని కలుసుకొనడమే నాకు చాలా బాధాకరమైన విషయం. కాని వీరి సంభాషణా విధానం, నాలో నిరాధారంగా పాతుకొనిపోయిన తప్పుకు భావాల్ని దూరంచేసి నా

14/11

మనస్సుకి కొంత ఊరట కలిగించింది. కాని నా పెళ్ళికి సంబంధించిన ప్రశ్న రాగానే నా హృదయంలో మామూలాన్ని గాఢం చేసింది. ప్రశ్న సదాభవంతో అడిగినదడవంతో సందేహంలేదు. ప్రస్తుతం నేనున్న పరిస్థితిని తెలుసుకో నేనుకు ఈ ప్రశ్న చేయటం అతి ముఖం మా ప్రేమే తెలుస్తోంది. ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పడం చాలా తేలిక. 'అయింది', 'లేదు' అనే నాటిలో ఒక్కమాట చెప్పి చాలు. కాని ఆ ప్రశ్నతో నా మనస్సులో బయలుదేరిన అంశాలని కొరగంగా వెంటనే జవాబు చెప్పలేక పోయాను. ఇంతలో మాకు యెదురుగా నువ్వులో నిలచున్న జానికి — 'లేదు, ఇంకా కాలేదు' అని జవాబు చెప్పి నా మనస్సుకి కొంత బరువు తగ్గించింది. నేను లేచి నిలచి 'వర్ణింపరాను' అన్నాను.

'ఈపూట నుయిల్లో భోజనంలేసి వెళ్లి' అంది జానికి.

ఆమె మాటలో మాటకలుపుతూ 'నిన్ను ఉద్యోగంలో ప్రవేశ పెట్టేవరకూ నీవు నుయిల్లోనే నుకాం పెడితే నీ ఉద్యోగాన్ని గురించి నాకు శ్రద్ధ ఉంటుంది. భోజనంలేసి వెళ్లి ఇవారే చూడటానికై వస్తావెప్పు. నీ పెట్టి వేదా తీసుకొనిరా, అని అంటూ లేచి చొక్కా విప్పకొన్నాడు.

"అలా చెయ్యి రానుం" అంటూ జానికి అతినికి నాకూ ప్నానానికి కావలసిన తువ్వట్లు ఎరుట చెట్టింది.

ఏం చెప్పాలో, ఏం చెయ్యాలో తెలియని అయోమయంలో పడింది నా మనస్సు. ఒక నిమిషం గడిచాక 'ఇప్పుడు కాదు, మళ్ళీ వస్తానుగా!' నా ఉద్యోగాన్ని గురించి నేనే జ్ఞాపకం చేస్తూంటాను. తరచూ వస్తూంటాను. ఈ విధిని బాకీ వమాలు చెయ్యడానికి వచ్చాను. వెంటనే దుకాణానికి పోవాలి అని తొందరగా తివలనుతూ అన్నాను.

"నువ్వు అంతగా మొహమాటపడితే ఎలాగ! నుయిల్లో నువ్వు సేవ్వుగా ఉండొచ్చు. నీకూ నాకూ కూడా మన కష్టసుఖాలు కనిపెట్టే పెద్దవాల్లే వమా లేదు. నా తమ్ముడైతే నాని బాగ్యం తంతా నేను వహించనూ? నువ్వు పరాయివాడవు కావు. ఈమధ్య జానికి చెప్పగా నిన్ను గురించి విన్నాను" అని శాంతం

గానూ గంభీరంగానూ మాట్లాడి నా దగ్గరకు వచ్చి భుజంపొడ చెయ్యివేశాడు.

నాకు ఆ ప్రయత్నం గా కళ్ళు నీళ్లతో నిండాయి. అతిన్ని కాగలించుకొని బావురు మని యేడుద్దామా అనిపించింది. ముఖం ప్రక్కకు తిప్పకొని దుఃఖానిదిగ్రమింగడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాను. అతిను జానికి వివాహం చేసుకోడానికి పూర్వం అతినికి నాకు బంధుత్వ మేమీ లేదు. వారి వివాహమైన తరువాత అతిన్ని కలుసుకొని మాట్లాడడం ఇది మూడోసారి. ఈసారి కలుసుకొన్నప్పుడే అతినికి నాకూ సంభాషించుకున్నామని జరిగింది. అతినితో నాకు స్నేహంకూడా లేదు. ఇంక జానికి నాకూ బంధుత్వ మేమీలే అంటే వెంటనే చెప్పలేదు. ఆమె అమ్మగారి యిల్లు మాయాచేరి దగ్గరగా ఉన్నాయి. వాళ్ళి వాన్ని నూతన అమ్మదిమ్మల పిల్లలని ఒకటి రెండుపార్లు మావాళ్లెవరి చెప్పారు. ఆమె నాకు జానికి, నేను ఆమెకు రామ ఆమెకు పెళ్ళికొనితనరకు మేము ఒక్కపూత్రులమై యెదురాలేది సహచరులం. నేను వ్యక్తిని, ఆ నీడ. లేదా ఆమె వ్యక్తి, నేను నీడ. ఆమెకు పెళ్ళికొనితనరకూ ఒక్కపూత్రులనా మమ్మల్ని విడిచి గల కిక్కి నా తిరితండ్రులకుకాని ఆమె తిరితండ్రులకాని లేకపోయింది. కాని పెళ్లయిన తరువాత ఆమె ఆమె భర్తతోపాటు నేను మూడోసారి మాచా ఇంతికుముందు ఆమెకు నాకు జరిగిన రెండు సార్ల వేరాలు రెండు మూడు మాటలతోనే ముగిశాయి. వేటి సమావేశంలో వారిద్దరూ వాయెడల ఇంక ప్రేమాభిమానాలు మాపించడానికి కొరగమేక నాకు భోధపడలేదు. జానికిలోకంటే అతిని మాల్లోనూ ప్రవర్తనలోనూ వెనుకటి సమావేశాలలోకంటే ఇప్పుడు చాలా మార్పు కనుపిస్తోంది. నేను అనాథ అయిన తరువాత వానిలో జాలికలిగి యామార వచ్చిందా అని అనుకోడానికి కూడా అవకాశంలేదు. మా అమ్మ చనిపోయి మావాన్ని విరాగియై నను విడిచి కనుపించకుండా పోయిన తరువాత వారికి నా సమావేశం జరిగింది. రెండుమూడు మాటలతో నా పొరుగువాళ్ళ ముఖంయూస్తూ పరోక్షంగా సానుభూతి వెల్లడించారు.

ఏమైనప్పటికీ ఇప్పుడు వారు నాయం మాపిన ఆవరాభిమానాలు నన్ను తివ్వయట్టి చేశాం

జరిమిది సంవత్సరాల క్రిందటి విషయాన్ని ఒక్కరి మనస్సులో నిగ్రహం తెలిగాయి. లేని దిగు మృగోని బయటికి వెళ్ళి, ఉమ్మడివాడు, కట్టి ముడుచు న్నాను. అప్పుడొకప్పుడు నీరసంగా మర్చిపో న్నాను.

‘స్నానంచేద్దాం, రా!’ అని అతను మువ్వాలు ముగించాడు. నేనూ మాట్లాడుకుంటూ మువ్వాలు ముగించాను. బాసకి లోపలికి వెళ్ళింది. ఆమె వెనుకే అతనూ నేనూ స్నానాలగది దగ్గరికి వెళ్ళాం. దీనిని తోడి మరొకరినక్కడ పెట్టి బాసకి వెళ్ళింది.

‘మళ్ళీ ముందు కొనియ్యి’ అని అతను లోపలికి వెళ్ళాడు. నేను స్నానంచేసి బట్టలు వేసుకొని బాసకిలో వచ్చాను. అతను కూడా స్నానం చేసి తరువాత బాసకి వద్దే ఉండిపోతూ భోజనం చేశాడు. భోజనం చేస్తూ ఉద్యోగార్థిని పంపింది అతను యేవేనో చెప్పకొని వచ్చాడు. అతను చెప్పే మాటలన్నీంటికి రెండు మూడు సార్లుగా భోజనం ముగించాను. అతను చెప్పిన మాటలు చాలా తక్కువగా వా చెప్పులో ప్రవేశించాయి ఏమీ పదార్థాలు తిన్నానో కూడా తెలియనిస్థితిలో వా భోజనమైంది. బాసకి వద్దే ఉండి నేను తిండి పనిమిది సంవత్సరాల తరువాత నేటికి తిలుస్తోంది. ఆమెకు వివాహం కాకపోవడం తరువాత బిడ్డలు దేని వాకు పెడుకూ ఉండేది. అప్పుడు తిన్న ప్రతిపదార్థం యొక్క గురి వాకు యిప్పుటికి జ్ఞాపకమైంది. కానీ ఇవే నేనేమి తిన్నానో, వాటిగురి యేమిటో వాకు తెలియలేదు. భోజనమైన వెంటనే ‘వెళ్ళిపోయి’ అన్నాను. ‘అలస్యం చెయ్యకు, వెంటనే వచ్చేయి’ అని అతనూ బాసకి కూడా చెప్పాడు. వెన్ను వీధిమధ్యం వరకూ పొగసంపాదు. వాళ్ళ నాకడుగు గ్రాడు లోపల ఉన్న పైకిలు మళ్ళీ బయట వెళ్ళాడు. వాడు చెప్పిన మాటలకి ‘హి’ అని రెండు మూడు పైకిలు ఎక్కాడు.

* * *

బాసకి వద్దకు ‘నా’ అన్న వాళ్ళేమీ లేదు, ఆమె తప్పు. అందుచే వివాహమైన వెంటనే బాసకి తన వద్ద తో వివాహపట్నం పెట్టిపోయింది. ఆమె వివాహానికి సంబంధం నిర్ణయమయే ఘడియవరకూ ఆమె ప్రపంచం అంతా చదువు, అల్లరి, అటపాటలతో నిండి ఉండేది.

ఉత్సాహం ముందుపుట్టి, తరువాత ఆమె పుట్టిందా అన్నట్లుగా తీరిక, విశ్రాంతి లేకుండా, దినమంతా కొన్ని ఘడియల కాలంలా గడిచేది. ఆమె భాగ్య వంతులైతే. నేను పాపాన్ని పంపాడులకు జన్మించాను. ఈ అర్థిక తారతమ్యంవల్ల నే నేను బాసకి, బాసకి వాకూ అందకుండా పోయామని ఆమెకు వివాహమైన కొంతకాలానికి వాకు అర్థమైంది. ఆమెకు వేరే వివాహానికి ప్రయత్నాలు ప్రారంభ మయ్యాయి అది మొదలు ఆమెలో అన్యత మైతే మార్పు వచ్చింది. అటపాటలు, అల్లరి, తగ్గిపోయాయి. చదువుకు స్వచ్ఛి చెప్పింది. ఆమెకూ వాకూ మిడిమిడి జ్ఞానం వచ్చింది మొదలు పగలూ రాత్రి ఎన్నడూ విడిచి ఉండే వాళ్ళం కాదు. చదివా, ఆడినా, పాడినా, అల్లరి చేసినా, అన్నం తిన్నా కలవీలేనే వాళ్ళం కలసి బడిపోయేవాళ్ళం. రాత్రి తొమ్మిదింటి వరకూ వాళ్ళ వడవలో చదువుకోవేవాళ్ళం. వాళ్ళ అమ్మ మా యిద్దరికీ యేదో చిరుతొంది పెట్టేది. మా యిద్దరికీ మంచాలు వేసి పక్కలు వేసేది. కథలూ గాథలూ చెప్పకొంటూ పడుండేవాళ్ళం. ఇవన్నీ అకస్మాత్తుగా అగిపోయాయి. నేను పలుకరిస్తే పరధ్యానంగా ఒకేమాటతో బాబు చెప్పేది. ఆమె వివాహంతో వా దుర్మిచాలు ప్రారంభమయ్యాయి. ఆమె కాపురానికి వెళ్ళి రెండు మాసాలకు మా అమ్మ గతించింది, మా వాన్న యెవరితోనూ చెప్పకుండా యొక్కడికో వెళ్ళిపోవడం, నేను అవాధునికావడం తెలుస్తోంది. అప్పటికి నేనూ బాసకి ఎఫ్.ఎఫ్.ఎల్.సి. పరీక్ష పాట్రయన్నాం. పరీక్షలయిన తరువాత వేసంపులో ఆమెకు వివాహమైంది. వాకు వచ్చిన దుస్థితి కొరతగా ఒక సంవత్సరం తీరికగా గడిచి పోయింది. నేను ఒక చిన్నయింటికి రెండేకరాల ధూమికి అధికారి వయాను. ఇంక ఇరువురూని పని పాటలుగాని లేవు.

బాసకి తిరిగిండులు ఆమెకు వివాహం కావంత వరకూ నన్ను తను కుటుంబంలోని వ్యక్తిగా చూచు కొనేవారు. తరువాత వారి ఆవిరణ క్రమేణా క్షీణింప పోయింది. మా అమ్మ పోయిన తరువాత రెండు మూడు నెలలు వారియింట్లోనే తింటూ తిరుగుతూండే వాణ్ణి. తిండికి నూత్రమే యింటికి వచ్చేవాణ్ణి. అది కూడా ఒక్కొక్క పూట పాస్టరు చేసేకాదు. కాఫీహోటలు,

సినిమాహాలు, బహుశాని దుకాణాలు — ఇవి, వా కాల
 తే. పానికి వ్రానాలు. విశేషా చిత్రం యేమిటి ఆచే
 విషయం చేసెప్పుడూ పరిశీలించేవాళ్ళి కాదు. అటు
 మొదలు పెట్టే సమయం, అంతమయే సమయంతో
 కూడా వాకు పనిలేదు. ఎప్పుడో బెళ్ళవం, గేటుదగ్గర
 ముప్పావలా తెల్లించడం, రెండుగంటలూ మూడు
 గంటలూ మర్రిలో కూర్చోడం, తిరిగి పనికొంతు,
 పన్నెండు గంటలకు యింటికి చేరి నకుం వాల్చవం.
 మా బావికి తెల్లని, తండ్రిని నేను అత్తయ్య, మామయ్య
 అని పిలిచేవాళ్ళి. వారు 'ఎక్కడకు వెళ్లావ్? ఏం
 చేశావ్?' అని అడిగితే వారంటిదగ్గర ఉన్నాను,
 వీరింటి కల్లాను, ఎవడో నేను హితుని యింటిదగ్గర
 తిన్నాను, అని యేకా పాకు చెప్పేవాళ్ళి. ఎన్నిడూ
 సిగరెట్లు చుట్టా మొదలైన వాటిని తాకికూడా యెరు
 గనివాళ్ళి, వాకు రోజూ అయదారు పెట్టెల సిగరెట్లు
 వాకు తెలియకుండా తిగలకుతుండేది. ఆ రోజుల్లో
 వాడుస్తీతికి హృదయ పూర్వకంగా విచారించి, వా
 మంచిచెడ్డలు సదా కనిపెడుతూ, నన్ను మంచి
 దోచలో పెట్టడానికి తన సర్వశక్తిలూ ధారపోసినవాడు
 'మూర్ఖం' ఒక్కడే మా గ్రామంలో ఉండేవాడు.
 మూర్ఖంగాలిట్లు మా యింటికి దగ్గరగానే ఉంది. తిర
 చుగా బావికి, నేనూ, వాడూ కలిసి ఆడుతూపాడుతూ
 కాలక్షేపం చేసేవాళ్ళం. వాడు మా వాన్నానికి
 ప్రിയమైన విద్యార్థి. బోలో నే కాకుండా బయటకున
 ఆయన కూడా కూడా తిరుగుతూ ఉండేవాడు. మా
 తో నే మూర్ఖులైనా పాస్ సమ్యాకు. కాలక్షేలో
 నీలు దొరకిని కారణంచేత ఆ సంవత్సరం కారీగా
 ఇంటిదగ్గర ఉండి పోయాడు. ఏ నిమిషంలో నేను
 ఎక్కడ వుంటున్నాడీ, ఏమి చేస్తున్నాడీ, కనిపెడుతూ,
 తరచూ నన్ను కలుసుకొంటూ, వాలో తిరుగుతూ
 నన్ను మంచివార్తాన్ని పెట్టడానికి యేవేలో బోధించే
 వాడు. కాఫీ హోటల్లోనూ, కిరీటాట్టులోనూ, ఇంకా
 యితర పరిచయస్థుల దగ్గర నేను చేసే బాకీలు, వాకు
 తెలియకుండా తీర్చేసేవాడు. అందుచేతనే నేను అడిగి
 నప్పుడల్లా వారు వాకు అరుపు యివ్వడమే గాని నన్ను
 యెన్నిడూ వాకి అడిగేవాడు కాదు. వారికి నేను బాకీ
 ఉన్నాను, దాన్ని తీర్చారీ అనే దృష్టి వాకు చాలా
 తక్కువగా ఉండేది. మా ఆమ్మ పోయిన రెండుమాడు
 నెలలవరకూ నేను మా అత్తయ్యగారింట్లోనే భోజనం

చేస్తూవుండేవాళ్ళి. వారి అదరణ పూర్తిగా తగ్గిపోం
 దని తోచగానే వారింటికి వెళ్ళడం మానేశాను. అర్ధ
 నుండి మూర్ఖం, పగలు రాత్రి నేను ఎక్కడవునా
 పట్టి తీసుకొనిపోయి తనతో భోజనం చేయించేవా.
 ఈవిధంగా సంవత్సరం తిరిగింది. కాలక్షేలో నీలు
 మూర్ఖం తివకోపాటు వాచేత కూడా బడ
 ముగా అప్పి కేషను పెట్టించాడు. వాడేమి ప్రయత్ని
 చేశాడోగాని మాయదారికి నీట్లు దొరికాయి
 వా పెట్టితేడా సర్పించి పట్నం తీసుకుపోయాడ
 పట్నం వెళ్ళేమందు వాకు నేను చేసిన బాకీలనం
 జ్ఞప్తికివచ్చింది. మూర్ఖంతో చెప్పాను. బహు
 తిసుకెళ్ళాడు. హోటలు, సిగరెట్టుబాకీలు నిదురూ
 యలు మాత్రం ఉన్నాయి. వాకు చాలా అశ్రద్ధ
 కలిగి 'ఇంతేవా' అని వారిని ప్రశ్నించాడు. 'అం
 నండి, ప్రతీనెలా మూర్ఖంగారు ఇచ్చేస్తున్నారగా!
 అన్నాడు. నేను వివరణపోయి మూర్ఖంకేసి చూశాన
 'అలా, అంతే' అని అంటూ మూర్ఖం తివ జేటు
 నుండి దబ్బుతీసి వారికి ఇచ్చివేశాడు. నేను చూట్టా
 కుండా యింటికి వచ్చాను. ఆ సంవత్సరం మ
 ధూములమీద వచ్చిన ముక్తాధాన్యం మా మామయ
 వమాలు చేశాడు. ధాన్యం నేను వమాలు చేశాన
 మాత్రం వాలో చెప్పాడు. వాటిని అమ్ముకునిగా
 ఉండమనిగాని ఆయనతో నేనేమీ చెప్పలేదు
 ఇన్నాళ్ళకు వాటివిషయం జ్ఞప్తికివచ్చింది. తిన్నగా
 ఆయనదగ్గరకు వెళ్లాను. మూర్ఖం కూడా నన్ను నం
 దించాడు. మా అమ్మ పోయిన రోజుల్లో మావాని
 నిశ్చితంగా దొడ్లో ముమిడిచెట్టు క్రింది కూర్చు
 వాడు. ఆమె కర్మకు సంబంధించిన సమ
 విషయాలూ మా మామయ్య చక్క చెట్టాడు. అందు
 మాకు డబ్బు పెట్టుబడి పెట్టిన సంగతి నే నెరుగుదున
 మాకోసం ఆయన ఎంత ఖర్చుచేసిందీ నేను అనగ
 లేదు ఆయన చెప్పలేదు. ఆ తరువాతి వారయి
 మాయంటిని చేరి వున్నప్పటికీ నేను ఆయనకు చాలా
 అరుదుగా కనుసించేవాడే.

ఇప్పుడింక తప్పనిసరియై ఆయనదగ్గరకు వెళ్ళ
 ధాన్యం ప్రసంగం తెచ్చాను. ఆయన జమాఖర్చు
 పుస్తకం విప్పి వాయెరుబు చెట్టాడు. దాన్ని చూపి
 ఆయన మార్చేచేసిన ఖర్చునుండి వాధాన్యంవల్ల వచ్చి
 సామ్యు తీసివేయగా ఏటై రూపాయలు ఆయన

నీను బాకీపడ్డాను. కూర్చుంటే నాచుక్క వేడుచున్నాను. నేను మానాన్న గారు ఉన్న రోజుల్లో అప్పుకప్పుకు సంకన్న మాస్తిరుగారి దగ్గర నెండువందల వరకూ గానకొన్నాను. అప్పుటినుండి వారికి యివ్వడం బట్టించలేను ఇది వారిబాకీయే గనుక మీకు అభ్యంతరం లేకపోలే యీ యాభై రూపాయలూ నేను చెల్లిస్తాను" అని కూర్చుంటే, మామామయ్యతో ఎక్కువ దిండులుగా చెప్పాడు. అందుకు ఆయన 'నీకు అయిన యందు ఇంతటి భక్తివిశ్వాసాలు ఉండి ఋణం తీరుస్తానంటే నేను వద్దపడం మంచిదికాదు' అన్నాడు. వెంటనే కూర్చుంటే తనజేయమండి యాభైరూపాయల నోట్లతీసి అయినందుకు పెట్టాడు. మా యెదుటనే ఆయన పుస్తకంలో జను వ్రాసుకొన్నాడు. ఇంతలో మా అత్తయ్య నిద్రపోతో వచ్చి 'ఏంరా! రామదూ, కనుపించడం మానేశావు?' అంది. 'ఏమీలేదు, కూర్చుంటున్నాను ఇంటిదగ్గర కాలక్షేపం చేస్తున్నాను అత్తయ్యా!' అన్నాను. 'అలాగా' అని నెమ్మదిగా ఆనిద్ర లోపలికి వెళ్లిపోయింది. తనవారే మేమిద్దరం అయినదగ్గర కలవలీనుకొని మా యింటికి వెళ్ళాం. 'మానాన్న దగ్గర నువ్వు చెబుతీనుకోవడం నే నెప్పుడూ చూడనేలేదీ! నువ్వు ఆయనకి బాకీపడ్డమేమిటి? నా స్కూలు ఫీజుకట్టడానికి ఆయన అలవడం చేసే వాడు. నీకు అప్పికవడానికి ఆయనకు డబ్బు యెక్కడి నుంచి వచ్చింది?' అని మార్యాన్ని అడిగాను.

"నా బాకీగిల్లకు అర్హురీచ్చే అలవాటు ఉంది బట్టే మీనాన్న గారు నీ స్కూలు ఫీజు కట్టడానికి యిబ్బంది పడవలసి వచ్చేది. నాకు డబ్బు చేదా, నీకు ఉచితంగా యివ్వడానికి? చూడటం, కిక్కిరింపు బాకీలు, రుణజారెడ్డి, వెంకటేశ్వర్లు, మారబాలు దగ్గర నువ్వు చేసివేసే చెబుతున్న తీర్పునకుగా ఈ యాభై రూపాయలు మాత్రం మీ నాన్న గారికి యివ్వవలసి ఉన్నాను. ఇప్పుడు అదికూడా తీర్చివే కొను" అన్నాడు కూర్చుంటే కాని నాకు మా నాన్న గారికి బాకీ పడ్డావనే సంగతి నాకు ఎప్పుడొందిగా లేదు. అబద్ధమని వాడితో వాదించివా ప్రయోజనం లేదు. వాడు నాకోసం ఖర్చుపెట్టిన డబ్బు యిచ్చే దామా అంటే నాదగ్గర యేమీలేదు. ఆ సమయంలో నా తేబులో నెండు మూడుజాకీలు, నీగర్లు పెట్టి, అగ్గి పెట్టి తీర్పు నుకొని లేదు. అంతే వాడు చెప్పిన దాని కల్లా పోకొట్టవలసి వచ్చింది.

"నీ బట్టిలూ పుస్తకాలూ వగైరా పెట్టిలో పడ్తు. తీర్పు ఉదయం బతులు నీరి వెళ్లి కాలేజీలో జాయిను కావాలి" అన్నాడు కూర్చుంటే.

"నువ్వు మాట్లాడే మాటలూ, చేసే పనులూ నా కేమీ ఆర్థం కావడం లేదు. నా స్థితి అంతా తెలిసుండి కాలేజీకి ప్రయాణం కట్టమంటానేమిటి?" అన్నాను చికాకుగా.

అంటే, డబ్బు లేదేనా? దానికోసం ప్రస్తుతం బాధ పడవచ్చుంటేదు. నీకు చేలమీది పంటవచ్చే వరకూ నేను పెట్టుబడి పెడతాను. పంట ధాన్యం వచ్చాక అది అమ్మేసి నా బాకీ తీర్చివేస్తువుగాని. కాలేజీలో చదువుకో నే నాలుగేళ్ళూ నీకు వచ్చే ఆదాయం నాకు ఇచ్చేస్తాఉండు. చదువుకోసం నీకు కావలసిన డబ్బు యావత్తూ నేను పెట్టుబడి పెడుతూ ఉంటాను. నేను స్వతంత్రుణ్ణి. ఎన్ను అడిగే వాళ్ళె వయో లేదు. అయినా, మీకు నేను ఉచితంగా యివ్వడం లేదుగా? నువ్వు యెంతమాత్రం పండి పొందవ. కాలేజీ చదువు ప్రారంభించక మార్గంలో పడేవరకూ నేను చెప్పిపెట్టా చెప్తూ ఉండు." అని దృఢంగా నెమ్మదిగా బోధించాడు.

"ఎన్ను లేనిబాని చిక్కులలో పెట్టుకురా బాబూ! నీకు పుణ్యముంటుంది. నాకు చదువుకోవా అని ఎంత మాత్రం కోరికలేదు" అని దీనిగా చెప్పాను.

"ఏం? నీకు వయస్సు ముగిరిపోయిందనా, పం సారం బాధ్యత తలవై పడిందనా, డబ్బుకి లోటు వచ్చిందనా, ఎంచేతి, చదువుమానుకోవడం? నీ మనస్సుకి కొంత లభించాలంటే నీ దృష్టిని చదువు వైపుకి మరల్చాలి. ఈ సంవత్సర మంతా చదువులేక పోవడం, మీ అమ్మ బోవడం, బ్రతికి ఉండినాడా మీ నాన్న గారు నిన్ను విడిచిపోవడం మూలాన్ని నీ మనస్సు పాడయింది. కష్టాలు యెవరికి రావు? కష్టాలు వచ్చినప్పుడే మన క్రైస్తవ్యాన్ని ఉపయోగించి తెచ్చుకోవాలి. నాకు రాలేమా, కష్టాలూ? మానాన్న బోయక నా పరిస్థితి అయోమయమై పోయిందీ! మా అమ్మను మానే వట్టి అమామకు రాలి. ప్రతి విషయానికి నా సలహాను ఆశించేది. అటువంటప్పుడు పై వాళ్ళకు లోకువ యివ్వకుండా

బాగ్రిగా నేను యింటి వ్యవహారాన్ని చక్క
చెల్లబెడితే పోతే ఈపాటికి నా యాభ్యుదయకాల
భూమికి అయిదేకాల భూమి కూడా మిగిలి ఉండేది
కాదు... నువ్వు లేనిపోని మనోవేదంతో నీ ధివ్య
త్వం పాడుచేసుకోకు. నేను చెప్పిపట్టా చెయ్యి.
ఇంకనువ్వు మాకు మాట్లాడానికి వీలేదు. లేదా నేనూ
చదువు మానేస్తాను. నువ్వు వికారిగా బాధలు తిరు
గుతూ ఉంటే నా మనస్సుకి ఎంత బాగా ఉండో
నీకు తెలుసా? నువ్వు నాకు మామూలు స్నేహితుడి
లేకాదు. మావాన్నగారి వ్యారా నువ్వునాకు పరమ
అత్తదత్తు. వారికి నేను ఎంతో ఋణుడికి ఉన్నాను.
ఏదేనిమిది సంవత్సరాలు నాకు విద్యాయుక్తులు చెప్పి
నా జీవితానికి వెలుగుబాట చూపించారాయన. ఏనాటి
కైనా ఆయన, నిన్ను నన్ను మాడ్చానికి వస్తారు.
వారి కొడుకువు నువ్వు అనాథుడవై మరల జీవించావేలా
తిరుగుతూ నీంమైన జీవితాన్ని గడుపుతూంటే నేను
మామూ ఊరుకోవా? అనాథు ఆయనకు నేనేం జవాబు
చెప్పను?... ఇదిగో రామం! నువ్వు నేను చెప్పిపట్టా
చెయ్యకపోతే నీకుంటే ముందుగా నేను పోదై
పోతాను." అని ఆచేకింతో మాట్లాడి నూర్చున్న నాకు
లేచి నిలబడ్డాడు. ఇంతవరకూ దిగివ్రుంకుకున్న
దుఃఖం యిక ఆలేదు. 'మార్గం' అంటూ బావురు
మని యేడుస్తూ వాణ్ణి కావలిండుకొన్నాను.

మర్నాడు ఉదయం స్నే మార్గం. మాడోరు
నూర్చులో పనిలేవున్న మాస్తరుగారు మాయంట్లో
అదైకుఉండే ఏర్పాటుచేశాడు. ఒక గదిమాత్రం నా
పామాన్లకోసం మిగిలించాం. తిరువాత పట్నం
వల్లి కాలేజిలో చేరాం.

బానికి వివాహంకొనంతవరకు చదువులో నాకుండే
క్రద్ద, చురుకుదనము మా తల్లిదండ్రుల్ని చుట్టుప్రక్కల
ఉన్న వాళ్లనీ ఆకర్షణపరచేది. చిన్నప్పటినుంచీ బానికి
చదువుకి అటపాటలకి నేను సహాయుడనుగా ఉన్న
కారణంచేతనే నా మామ అత్త నన్ను తమ పిల్లతో
పాటు ఆదరించేవారనీ, ఆమె వివాహమైన తరువాత
నా అవసరంగానీ నా సహాయంగానీ అవసరం లేక
నన్ను ఆదరించడం మానేశారనీ కొంతకాలానికి నాకు
అర్థమైంది. కాని వివాహప్రసంగం వచ్చినవాటినుండి
బానికిలో మాడ్చు రావడానికి కారణ మేమో నాకు
పోపవలెదు.

బానికి వివాహం కొనంతవరకూ ఆమె నా
ప్రాణ స్నేహితురాలుగా ఉండేది. ఆమె నన్ను వివి
ధేటివ సంవత్సరానికి మార్గం నాకు పరమ అత్త
దయాదయి చెప్పక తప్పదు. బానికి చదువు, అటలకు
పాటలకు నేను మార్గదర్శకుడుగా ఉండేవాణ్ణి. ఇప్పుడు
ఒక్క చదువు విషయంలో మిగిలిన మిగిలిన విషయా
లన్నిటిలోనూ మార్గం నాకు మార్గదర్శకుడయ్యాడు.
కాలేజీలో చేరిన వాల్లైనా నెలలవరకు నామనస్సుకు
చదువులో లగ్నం చెయ్యడానికి మార్గం తన చాక
చక్కాన్ని, కత్తిరి పూర్తిగా ఉపయోగించాడు.
చదువులందు ఆసక్తిలేనిగాని దుచి తెలిసినవాడవడం
చేత మార్గం ప్రయత్నం ఫలించింది. మా క్లాసు పుస్త
కాలేకామండా బ్రెజిల్లోని నవలలూ, నాటకాలూ
తెచ్చి మార్గానికి చదివి వినిపించేవాణ్ణి. చదువు
మీద దృష్టి కలిగివెనుకట క్రమేణా నా చేత, సిగరెట్టు
కాల్చడం చూపించాడు. అప్పుడప్పుడు వెనుకటి సంగ
తులు జ్ఞప్తికివచ్చినా మార్గం ప్రయత్నంవల్ల మనస్సు
స్థిమితపడేది.

కాలేజీ చదువు రెండేళ్లు పూర్తయింది. పరీక్ష
లయొక కేట్రులో యింటికెళ్ళాం. ఇంటికేరేరిన
రెండు రోజులకి మార్గానికి తీవ్రంగా జ్వరం వచ్చింది.
నా మనస్సు పరిపరిధిధాల్ పోసాగింది. ర్యాటింబాగ్లో
మార్గంవగ్గర ఉండి నేన చేస్తూంచెమే నాపని. మాటా
మంతీలేకుండా వచ్చి తెలియని స్థితిలో పది రోజులు పడి
యున్నాను. ఈలో దాక్కనవల్ల తృప్తిలేక పట్నం
వల్లి దాక్కర్ని తీసుకొని వచ్చాను. ఆయన
రోజూ కొడుమీద వచ్చి చూచి పోయేవాడు.
జ్వరం నానాటికి విడమిస్తోందే కాని తగ్గవం
లేదు. జ్వరంలో సంధి కూడా బయలుదేరింది.
మార్గం తల్లి "ఏం నాయనా! కొద్దవల్లగా
ఉండా వల్ల?" అని నిమిషనిమిషానికి అడుగుతూండేది.
"పరవా లేదు వీన్నీ, తగ్గతుందని దాక్కరు గారు
చెప్పారు. ఇంతింటే యెంతో తీవ్రంగా ఉండే
అస్వాస్థమైన జ్వరాలు ఆయన మనాయాసంగా
తగ్గించారు. కొంచెం టైమ్ తీసుకొంటుంది మరి.
వంటనే తగ్గించడానికి ఆయన మాత్రం చేవుడా?"
అని యేవేళ కల్పించి ఆవిడకు ధైర్యం చెప్పేవాణ్ణి.
కాని నా గుండెలు పడవైన లాకుతూనే ఉండేది.
ఎంత కూడగట్టుకొన్నా ధైర్యం నిలబడడం లేదు.

ఇరుగుపొరుగు వాళ్లు తిరమా వచ్చి చూచి పోతూంటే వారు, బంధువులమరి చెప్పకొనేవారు అయిదారురు వచ్చి వాళ్ళయిల్లో మకాం చేశారు. ఎంత నుండి ఉన్నారో పదిదాటక నూర్యం తల్లి నేనూ తిప్ప మరెవరూ చేల్కొని ఉండే వాడు కాదు. పాపం అతిల్లి తిండితిండివ్వమై కొడుకువూ ప్రాణాలన్నీ నిలుపుకొని వెయ్యిదేవుళ్లు మొక్కుతూ “ఏం బాబూ, కొద్దరికీ ఉండాలి?” అని అమాలుకంగా అడుగుతూంటే వాకడువు తిరుక్కు పోయేది. అమ్మను పోగొట్టుకొన్న నేనంత నిర్భాగ్యుణ్ణో కదా అని పరికించే వాణ్ణి. నూర్యం రాత్రి వేళ యెక్కువగా పలకరించేవాడు. ఎంత సేపూ చదువునువరించి, ఎప్పుడునంది, మాట్లాడేవాడు. చిన్నప్పటినుంచి చిన్న వల్లెజేసి పద్యాలు చదివి “ఇది మా వెంకన్న పంతులు గారు చెప్పారు, మహానుభావులు!” అని నమస్కారం చేసేవాడు. “చదువు తెప్పించ గురువు యెవరి ఇంతి ధిర్భిక్త్యాపాలు కలిగిన విద్యార్థులున్నారా యింకా యీలోకంలో. అబ్బ! ఎంత ధిర్భిక్త, ఎంత కృతిజ్ఞతా ఉందిరా నూర్యం నీ హృదయంలో!” అని అమకంటూ వానితోపాటు నేను కూడా మా వాన్న గారిని తిలచుకొని నమస్కరించేవాణ్ణి. కల్లెనుండి నీరుపొంగి పారలివస్తూండేది. మా నూర్యం తిల్లికి కనుపించకుండా ముఖంపంచుకొని కళ్లుమూసుకొనేవాణ్ణి. దాక్షిణ్యమైనా ఇంజక్షన్లూ, మందులూ ఇవ్వానే ఉన్నాడు. కాని జ్వరమూ సంధి ను మూలుగానే ఉంటున్నాయి. ఆరోజుకి నూర్యంకి జ్వరం వచ్చి పండ్లమ్మది రోజులైంది. ఆ రాత్రి పదిగంటలకి నేను నూర్యం మంచం ప్రక్కకుర్చిలో కూర్చున్నాను. మంచంమీద కొళ్ళు దిక్కువ వాని తిల్లి కూర్చుని ఉండి వారింటికి వచ్చిన బంధువులు నలుగురై నుగురు పొరుగువాళ్లు కూర్చుని ఉన్నారు. జ్వరంవచ్చింది మొదలు నేటివరకూ నూర్యం తెలిగి మాట్లాడినానని, అమ్మనుగాని నన్ను గాని పిలవడం గాని లేదు. ఆ రాత్రి పదిగంటలకి “అమ్మా” అని పిలిచాడు. “ఏం వాయవా? ఇక్కడే ఉన్నాను, యేం కావాలి?” అని అదివి వాని ముఖంపగ్గర ముఖం పెట్టి ఆత్రుంగా అడిగింది. ఆమెకు జవా లేమీ చెప్పకుండా “రామం” అని పిలిచాడు. ప్రక్క నేకూర్చున్న నేను లేచి ఒంటి మీద వెయ్యివేసి “నూర్యం!” అని పలుకరించాను.

“కూర్చో” అన్నాడు. మంచంమీద కూర్చున్నాను. “నువ్వు మనస్సుపాడు చేసుకొని తిప్పు నోవల్లో పనివర్తు. నువ్వు చెనుగా ఎక్కిస్తే నాకు అవ్వాయం చేసినట్లే గొడవంగా జీవిస్తానని నా మీద ఒట్టు చెప్పు” అని తన ఆరవేతిని నావడిలో చేశాడు. వాకళ్లు నీ?తో నిండేపోతూయి ఏమీ కనుపించడం లేదు గట్టిగా కళ్లు మూసుకొని వాని చెయ్యి తీసుకొని దానిలో నా అరచెయ్యివేసి “కలగే” అన్నాను. “ఇంక నేను జీవించను రామం; ‘అమ్మా! అమ్మా!’ అని రెండు పార్లు గట్టిగా అన్నాను. ‘ఏంవాయవా?’ అని తిల్లి యేడుస్తూ వాని ముఖంపగ్గర ముఖం పెట్టింది. మరీ నూర్యం మాట్లాడలేదు అదివి నేను ఒక్కపారి గొల్లు మన్నాను.

నన్ను కన్ను తిల్లి నా పనహారకయేట పరమపదించింది. అప్పుడే తండ్రిమాడా మరణించి నిర్వస్వమూ విడిచి విరాగియై యొక్కడితో జరిపోయాడు. చిన్నప్పటినుండి ఒక్క పూటైనా విడువకుండా నేను అడితే అడి, పొడితే పొడి, చదివితే చదివి, తింటే తిని, విచారినే విచారించిన జాతికి తనకు వివాహంచేసిన వ్యక్తితో జరిపోయింది చివరికి వాకోపం తన నిర్వస్వమూ త్యజించి సిద్ధపడిన పుణ్యమూర్తియై స్నేహితుకు గలిగించాడు. మానుసంపత్నిరాలు గవచ్చినా మా తండ్రిగారి జాడలేదు. ఇకవచ్చి నన్ను ఆదిరిస్తారనే ఆశ నన్ను కలిపేయింది. ఆ గ్రామంలో ఒక్క పూట ఒక్కయగంటా గవవసాగింది. గ్రామమంతా వరకంటా కనుపిస్తోంది. అవసాన సమయంలో నూర్యం చెప్పిన మాటలు తెల్లలో ప్రతివ్వవిస్తున్నాయి. ఎక్కడికైనా పోవామా అంటే దగ్గర డబ్బులేదు. నూర్యం పోయిన మరునాడు యింటికి చేరాను. వాళ్లయిల్లంతా బంధువులతోనూ, పరిచయపులతోనూ విండి పోయింది. ఇంక అక్కడ నాకు నిలవడానికి వాతావులేవనిపించింది. ఇంటికి రాగానే మా అత్తిరచ్చి పలుకరించింది. ‘రా, అన్నం తిందువుగాని’ అంది. నేను గత్యంతరం లేక నిర్భి భోజనం చేశాను. రెండు రోజులు అక్కడే కష్టంతో కాలక్షేపం చేశాను డబ్బు అప్పుయేర్చేవా రైవరరా అని అలోచిస్తే మా మామయ్యగిప్ప మరెవరూ వాచ్చున్నీ కనుపించలేదు. ఆ గ్రామంలో ఉండడం దుస్సహమైపోయి మామయ్యను పిల్చు అప్పుకావాలని అడిగాను. ‘ఎంత

కావాలి? అన్నాడాయన. అయినందులకు కావాలన్నాను. దీర్ఘంగా ఆలోచించి 'సరే' అని నాచేతిలోను బ్రాహ్మణులకు అయినందులకు రూపాయలు నాచేతిలో పెట్టాడు. దీనిని చేతిలోవచ్చినవారితో ఒక గంట కూడా ఆలోచించేటట్లు చెప్పి నేను ప్రమాణమై పట్నం చేరాను.

నా చదువు మార్కెట్లోనే పోయింది. ఇప్పుడు చదువలనే దిద్దివేలేను. చేతిలో ఉన్న అయినందులకు అయ్యేలోగా యేదో ఉద్యోగం సంపాదించుకోవాలి. మార్కెట్లోకివచ్చి నా గ్రామం విలబ్బుకోవాలి. వారి ఆశ్చర్యకారితో ప్రధానంగా నేను చెబుతుంటున్నాను. చెబుతుంటే వాగ్రూపం విలబ్బుకోవడం అని నాకు తోచింది. ఒక భోజన భోజనంలో నుకాం పెట్టి ఆక్కడికి వచ్చేవాడేవారిని చూస్తూ వారి సంభాషణలు వింటూ కాలగడపుతున్నాను. నేను ఏం చెయ్యాలి? అనే ప్రశ్న మనస్సులో ముట్టినట్టికి బయలుదేరినామే గాని బయలుదేరినంతేను. భోజనంలో రకరకాల సునమ్యులు వస్తూపోతూఉండేవాడు. నేనెరిగితోనూ ముట్టాడకపోయినా రోజూ భోజనం వచ్చేవాడు. రెండుమాడుకోజాలు నేను ఆక్కడినే ఉండడం దాచుకొంటూ, నా చేతు ఉన్న, ఉద్యోగం మొదలైన విషయాలు తెలుసుకోవడం ప్రారంభించాను. సంతోషంగా నా పరిచయ మిచ్చి ఉద్యోగంకోసం ప్రయత్నిస్తున్నానని వారితో చెప్పేవాణ్ణి. రకరకాల ఆశీర్వాదాలను పనిచేసేవాళ్ళూ, న్యాయపరమైనా పని చేసేవాళ్ళూ, పట్నంలో పనులమీద వచ్చే వాళ్ళూ భోజనం చేసి ఒక పాత్రగంటలో ఆర గంటలో పోయేలోఉన్న వర్తమానాల బల్లలమీద కూర్చుని వారివారి పనులకు పోతూఉండేవాడు. నా పరిచయం తెలియజేస్తే యెవరైనా ఏదైనా తోచిన దుకానిస్తారని నా ఆశ. నేను అనుకోవట్లుగానే ఒకరిద్దరు భూనా దివాన్లు మెంటులో కాలి అన్నాయని భూనా కంపెనీలో కాలి ఉన్నట్లు విన్నానని చెబుతూ ఉండేవాడు. వారివల్ల నేను విరాళం తెలుసుకోంటూ ఉద్యోగానికై దరఖాస్తులు పంపేవాణ్ణి. కొన్ని తొల్లకువల్ల ఉద్యోగం దాచించేవాణ్ణి. లేదని స్పష్టమైన సమాధానం చాలా తక్కువ తొల్ల నుండి వచ్చేది. ఉద్యోగం ఉంది చేరుకుంటే ఒక్కడా వినిపించేదికాదు. నేడో రేపో దొరుకు

తుందన్న ఆశతో తిరుగుతూ ఉండేవాణ్ణి. ఒక బైపుర మార్కెట్లోని మాడాల నేనేవక మనస్సులో ఉండేది. గండు పెలలు గడిచాక మాడాల వల్ల తిన్నగా మార్కెట్ గారి యింటికి వెళ్ళాను. ఆమె నన్ను చూడగా నేనొక గోలవ యేకువపాసింది. ఆ విషయం పాటు చేశానం, కొంతసేపు యేదైనా మగవాడు ఆడవాడు, ఎవరో అయిపోయిన వ్యక్తులు వారి యింట్లో ఉన్నాడు. పా వీరంతా ఆమె దుఃఖమయినంతలో ఆయినా నేన చేస్తున్నాను అని అనుకోవట్లు తిరువార నా మనస్సు కేరట చెందింది. ఆక్కడినుంచి మా అత్త గారింటికి వెళ్ళాను. వారు నేను యొక్కది ఉంటున్నదీ, యేం చేస్తున్నదీ అడిగి తెలుసుకొన్నారు. నా భూమికివచ్చి వసూలు చేసి నా తాళి క్రింద జరుక్కుంటున్న మా మామయ్యతో చెప్పి ఆ పూట ఆక్కడినే తిండితిరి తిరిగి పట్నం చేరుకోవచ్చును. తరువాత యేదైనామిదనూ పాలు గడిచి పోయాయి. దగ్గరనున్న అయినందులకు కరిగి యాభై రూపాయలయూ మనస్సులో ఆందోళన యొక్క చెంది. ఉద్యోగం దొరకని నేను నిరాశ బయలుదేరింది. ఒక రోజువ తిండితిరి నా ఉద్యోగ ప్రయత్నంపై నేను నేనుకొంటూ కూర్చున్నాను. ఇంతలో వాకు పరిచయమైన మిత్రులకు నుమాస్తాగాను భోజనం చేసి వచ్చి నా ప్రక్కనున్న వర్షిలో కూర్చుంటూ 'ఏమండీ రామంగారు! ఇంకా ఎక్కడా ఉద్యోగం దొరక లేమా?' అని ప్రశ్నించాడు. 'లేదండీ' అని నిరాశతో జవాబిచ్చాను. మీరు తిరిగింటి చదువుకొని చిన్నవయస్సులో ఉన్నవారు ఏదైనా మంచి ఉద్యోగం దొరుకుతుందని యిన్నాళ్ళకుంచీ ఉన్నానన్నాను. ఎన్నాళ్ళని పెట్టుబడి పెట్టుకొని ఇక్కడి లింటా కూర్చుంటారు? నూరుకొండాలో చేరి పనిచేస్తూ ప్రయత్నిం చెయ్యండి, మీ భూమిలు ఖరీదు యెత్తిపోతూంటుంది. ఎప్పుడు మంచి అవకాశం దొరికితే అప్పుడే నా నెయ్యియ్యి అన్నాను. ఆరే వేసేవాణ్ణి అంటే అన్నమై నా దుచిస్తుంది. ఏ యుద్యోగం లేక అయోమయస్థితిలో ఉన్న వాకు నుమాస్తా ఉద్యోగమైనా మంచిదనిపించింది. 'మీ ప్రయత్నిం వల్ల దొరుకుతుందా??' అన్నాను. 'నా ప్రయత్నిం అవసరంలేదు. మిమ్మల్ని తిరుగుకొనివల్ల మా మిత్రుల గారికి పరిచయంచేస్తాను. మిమ్మల్ని చూస్తే ఆయన కొదవకు. ఇంగ్లీషులో ఉత్తరప్రభుత్వ రిజిస్ట్రార్ జరగ గలిగే నుమాస్తా మా దుకాణానికి చాలా అవసరం.'

వలే, ఎప్పుడు రమ్మంటాను? అని అడిగాను. ఎప్పుడో యెందుకు? ఇప్పుడే వెడదాంరండి! అంటూ లేచాడాయన. ఇద్దరం ముత్రకాదవ్వండి వెళ్ళాం. కయిన తినుమస్తా చెప్పినదానితో తృప్తిపడక వాటిని, చేన, వెనుకటి ఉద్యోగం, మా ఆస్తి, మా తండ్రి ఉద్యోగం, ఎన్నాళ్ళుంటుంది నేనుయిక్కడ ఉన్నాడి, యెంతవేసాడి మొదలైన విషయాలను గురించి జోనులో విలబద్ధ ముద్దాయని స్త్రీలకు ప్రకటించేటట్లుగా ప్రశ్నించుకొను. ఇంతంతవోయినా అన్నింటికీ విషయప్రార్థకంగా సమాధానము లిచ్చారు. వ్యాపారంలోని కష్టసమయాలను వర్ణించి చివరికి ముప్పై రూపాయల జీతంమీద పనిచేయమన్నాడు. నేను మానమటాడక అంగీరించాను. తిండి బట్టి చేమాయని ఒకర్ని యాదించమంటా వేరే ఉద్యోగ ప్రయత్నం కూడా వాలుగేట్లు అతి సాహస్యమైన జీవితం గడిపాను.

* * *

ఆనందమూ ఉత్సాహమూ యితరులలో చూచి ఎప్పుడు 'ఇలా ఉంటాయా?' అనుకోనేవాన్ని. యంత్రంలా ఉదయం ఎదిమిది మొదలుకొని రాత్రి తొమ్మిదింటివరకూ గుక్కంటములు చక్కచెల్లడం, అప్పుడు హోటలకి వచ్చి చల్లారిప అడుగు పదార్థాలు ఇష్టమన్నా లేవోయినా దింకి కడుపునొందని పిండుకోవడం అక్కడే అరుగుమీనా, హాల్లోనో. దగ్గరగాఉన్న పొద్దులోని సిమెంటు బల్లమీదకో జమ్మివానా పడమరకొని పడితండవడం. తిల్లి, తండ్రి, వానికి, మార్కెట్కి సంబంధించిన సంఘటనలు తలపుకువచ్చి కన్నీరు కార్చడం, ఆవిచారంతోనే కన్ను మూయడంతో, నీటితో బరుచెక్కిన కారు పేటూలు వికలాకాశంలో పయనించినట్లు వా జీవితంలోని వాలుగుసంకర్షణలు గురించాయి. ఇది బోయిన మాత్రమే, మార్కెట్లో పొంది, వారి పరిత్ర ప్రేమవాత్సల్యాలలో మునిగిలేయతూ వా జీవితాన్ని ముఖమయం చేసుకోవడం, యంత్ర ఆసంధివతూ మతి వదించి విరాగియైపోయిన మావాన్ని మొక్క సిద్ధివాత్సల్యంలో ఓలలాడడంగాని, ఒక వ్యక్తిని వివాహమాడి తన నిర్వహ్యార్ని అతని ఆధీనంచేసిన జానకియొక్క అక్కరమైన ప్రేమలూపాలు వింటూ, మోహపరమపదై ఆనంది జోలికల్లో ఉగ

డంగాని, అంతగానూ ఆసంధివతయూ విరాగి, నిర్లబ్ధి వా నిరసరాల్లోనూ జీర్ణించి పోయాయి. తిరువారి ఒకకోశాన ఉదయం పట్నంలోని అనామీ దగ్గర బాకీవనూలు వెయ్యడానికి సైకిలు మీద బయలుదేరాను. తిలవరి తిలంపుగా జానకిని చూడడం, వారియింటికి వెళ్ళి వారి ప్రేమభివానలకు చక్రవర్తిమ కావడం తిలస్థింఠింది. వివాహసంబంధం నిశ్చయంతయిన మరు ముగంతుంచి జానకిలో ఆత్మీయకరమైన పవీరత్వ కలగడం, వసంతి వాయువులకు చిగిర్చి, పుష్పించి, భూస్మ్యులమైన వృక్షాన్ని గొడ్డలితో కొట్టివేసి నట్లయింది వా జీవితం. ఆమెలోని మాన్యుకు కారణం వాకు అర్థంకాలేదు. ఆమెధర్మకు పది పన్నెండేక రాల భూమి ఉన్నదని వినిపిడి బి. ఎ. పాపమూడు. నెలకు మాటయాడై రూపాయల జీతంగల ఉద్యోగమనీ, పైగా నెలకు రెండు మూడు వందల రూపాయల రాబడి ఉంటుందనీ వారూ వారూ అనుకొంటూండగా విన్నాను. వివాహమైన తిరువారి గడచిన యాయెనిమిది సంవత్సరాల్లోనూ, ఆమె తనధర్మతో పుట్టింటికి వచ్చినప్పుడు మూడువార్లు నేను వారిని కలుసుకోవడం జరిగింది. అప్పుడు వారిద్దరూ వాయువల చాలా ముఖావంగా ప్రవర్తించడంవల్ల వారికి కలిగిన బిక్వర్యానికి అహం భావనూ, గర్వనూ వారిలో బయలుదేరాను నే భావం వాలోస్తీరమైంది కాని పట్నంలో వారింటి దగ్గర నేను వారిని కలుసుకోన్నప్పుడు నేను వారిని చాలాతప్పుగా అర్థం చేసుకోన్నావని అనుకోన్నాను. జానకిలోకంటే అతనిలో చాలా మాన్యు కను పించింది. వారు నన్ను వెంటనే వారింటికి ముకం మార్చుకుని చెప్పి సాగవంసినప్పుడు, వా హిత ప్రసారం వారు ప్రేమతో ఆవ్యసించినప్పుడు, వారు చెప్పినట్లు చెయ్యడం మంచిదేమో అనిపించింది. వారినిపిడిచి బాకీదాన యింటికివెళ్ళి అక్కడినుండి గుక్కంటమీదకు వెళ్ళాను. మనస్సు జరిగిన సంఘటనను విమర్శిస్తోంది. వేరపని ఉందని చెప్పి గుక్కంట నుంచి విడుదలై హోటల్లో భూమీమీదకు చేరాను. ఎదురుగావున్న గోడ గడిమారం పన్నెండు కొట్టింది, లేచి హోటలు మేనేజరు దగ్గరకు వెళ్ళి 'నేను ఎంత బాకీ ఉన్నానో మామమన్నాను.' గడచిన నెలా

బ్రిటిష్ రాజ్ ప్రార్థిగా యిత్రేణాదుగదా, ఈ జీవితములో
తరిఖుని రాజ్ మానవములున్నారేమిటి?" అని
అన్నాడు మేనేజరు. "మరింతేను, ముకాం మాదు
ద్దామా అనుకొంటున్నాను" అన్నాడు సంకేతంగా.
'అదేమింటి, మావల్ల లోపమేమైనా జరిగిందా?'
అన్నాడామని, వేరే ఇంకో చోటల్లోకి ముకాం
మానుస్తాననే అభిప్రాయంతో. 'అచ్చే, అలాంటిదేమీ
లేవండీ; రామారావు పేటలో మా బంధువులున్నాడు.
వారింటిదగ్గర ముకాం పెట్టి అక్కడనే భోజనం చేస్తూ
ఉండవలసి బలవంతం చేస్తున్నాడు. ఇంకా ప్రార్థిగా
నిర్ణయం చేసుకోలేదు. పట్టణమా మానవమా అని
అలోచిస్తున్నాను." అని ఆయనకు కొంత తృప్తిని
కలిగించాడు. "ఎరే. దానికేంతెంకి, బంధువు లింటి
దగ్గర భోజనం నుపాయ మున్నప్పుడు మేము కాదని
గలమా? మీరు ఎప్పుడు వెళ్లిదానికి నిర్ణయించు
కొంటే అప్పుడే చూచుకొందాం." అని నా నిర్ణయా
నికి తగినంత అవకాశం కల్పించాడు. మళ్ళీ నెమ్మదిగా
పనికి కర్మిలో జేరపడ్డాను. ఏజెంట్ అలోచనలలో
నిద్రపట్టింది. మొలకున వచ్చి చూచేసరికి ఆయిగుంట
లైంది. ఆరోజున మరీ దుకాణంబాడకు పోలేడు.

* * *

నాలుగురోజులు నా మకామునగురించి యేర్ప
మై నిర్ణయించేకుండానే గడిచాయి. దుకాణంబాడి
ప్రాతినెలలో తుకుపులు, కొట్టి వేరలు యెక్కువగా
వస్తున్నాయి ఏదోవిధంగా పని ప్రార్థిచేస్తున్నాను.
ఆరోజు ఆదివారం. దుకాణంబాడి పని ముగించుకొని
రాత్రి తొమ్మిదింటికి చోటలు నుమ్మందగ్గరకు
చేరాను. మెట్లు యెక్కువోమా తిటాలవ ఆగాను.
లోపల చోట్లో పరిశీలించి చూచాను. సంకేతంలేదు,
మా బానికి భర్త మేనేజరుకు యెదురుగా కూర్చుని
యేజో మాట్లాడుతున్నాడు. కాళ్ళు తడబడ్డాయి. ఆడుగు
ముందుకి పోలేడు. తొందరగా ముఖంబిప్పి దగ్గరలో
ఉన్న పొక్కులోకి పోయాను. మూలగాఉన్న
సిమెంటు బల్లమీద చరికిలపడ్డాను. తలకోసం వెతుకు
తూన్న పోలికనుండి తిప్పించుకొన్న దొంగలా
ఉంది నా ఆవిష్క. 'అతిను నా కోసమే వచ్చిఉంటాడు
లేకపోతే తొమ్మిదిగంటలకి నేను ఉండే భోజనచోట
లకి రావడానికి అతినికేంపని?' అని అనుకొంటూ
వీరసంగా వీట్లాల్పాను. ఒళ్ళంతా చెమటపట్టింది.

నొక్కొరిప్పి ఆ బల్లమీద నడుంబాల్పాను. మనకు
కూడా అవినీపోయి అలోచించడానికి నిరాకరించింది.
అనుమతులు వీచే వల్లని గాల్లోకి, రేడియోలో
మధురగాన తరంగాల్లోకి నా నిర్వేదికలుంటూ నమ్మ
నిపించి పోలిపోయాయి తెల తెలవాదులూ ఉండగా
మొలకున వచ్చింది. కేరీర మంతా గజ గజ వణ
పోతోంది. తెల తాయిలా బరువెక్కింది. కళ్ళ
లేవడంలేదు. ప్రయత్నించేసి నెమ్మదిగా లేచి
నొక్కొ తొడుక్కున్నాను. చలి ఆగలేదు. లేచ
బోయి తూలి మళ్ళీ కూర్చున్నాను. పళ్ళు విరి
పోతాయా అన్నంతగా దివసం వణుకుతున్నాయి.
మళ్ళీ బలవంతం లేచి తూలుతూ నెమ్మదిగా చోటలు
దగ్గరకు చేరాను. అక్కడ పనిచేసే వాడు నన్ను చూచి
కంగారుగా యేమేమా ప్రశ్నిస్తూ లోపలికి తీసుకెళ్ళి
పనికి కర్మిలో పనింపెట్టాడు. నా పెట్టిమీది జం
ఖానా తెచ్చి నాకు కప్పాడు. మరీ కొంతసేపటికి
మేనేజరు వచ్చి నాకో మనలేకుండం పక్కా
చేయించి నన్ను దానిమీదకు చేర్పించాడు. ఆ రోజు
పగలంతా జ్వరంతో ఒళ్ళు తెలియకుండా పడి
ఉన్నాను. రాత్రి నా వంటిమీద చెయ్యి వేసి యెడలో
లేపాడు. కన్నువిప్పి చూచాను బానికి భర్త నా మం
దం ప్రక్క నిలబడి 'ఎలా ఉంది జ్వరం?' అన్నాడు.
'కొంచెం తగ్గింది' అన్నాను. 'రిమిడిలో ఉంది,
ఇంటికి వెడదాంలే!' అన్నాడు. 'ఇప్పుడు కాదు;
జ్వరంతగ్గిక వస్తాను' అన్నాను. 'నే చెప్పినట్లుగా విన,
నీకేమీ శ్రమలేకుండా నేను తీసుకొని వెళతానుగా,
లే! అంటూ నన్ను లేవదీశాడు. గడియారం
చూచాను, ఎనిమిదియింది. నావకుండు చుట్టూ చెయ్యి
వేసి నెమ్మదిగా నడిపించి రిమోలో కూర్చోబెట్టాడు.
రిమోవాడు నా పెట్టి తెచ్చి రిమోలో పెట్టాడు.
చోటలు మేనేజరు మా దగ్గర కలవుతీసుకొన్నాడు.
ఇంటికి చేరగానే బానికి మాకు యెదురువచ్చింది.
'కొంచెం జ్వరంవచ్చింది, మరింతేను' అని అతిను
ఆమెతో చెప్పాడు. ఆమె ముక్కుల్ని లోపలి గది
లోనికి తీసుకొని వెళ్ళింది. మంచంవచ్చి, దానిమీద
పరుపుపక్కా నిమిషంలో నిద్రం చేసింది. మెత్తని
దిండ్లపై రెలవార్చి పరున్నాను. అతిను మెత్తని కొలువ
నాకు కప్పాడు. అతిను గదిబయటికి వెళ్ళాడు.
ఇప్పుడు కన్నువిప్పి చూడలేనంత జ్వరం లేదు.

జానకి 'రామం!' అని పిలిచింది. 'హే!' అన్నాను.

'ఏమైతా బాగా ఉందా?'

'లేదు'

'జ్వరం యెప్పుడు వచ్చింది?'

"రాత్రి" అని చెప్పి కట్టి నిద్రించాను. ఆమె రామంచానికి దగ్గరగా నిలబడి ఉంది. మళ్ళీ కట్టి నూనుకొన్నాను.

మరి పదినిమిషాలకి ఆతను చాక్లర్ని వెంట తట్టుకొని వచ్చాడు. చాక్లరు నన్ను పరీక్షించి ఇంజక్షను చేసి వెళ్ళిపోయాడు. తరువాత జానకి లోపలికి వెళ్ళి ప్లాస్టు, కప్పుతెచ్చి కాఫీ కప్పులో పోసింది. 'ఓం' అని కాఫీ తినుకో, 'రామం' అంది. కాఫీ త్రాగాలనే కోరిక యెంతమాత్రం లేదు. కాని మనస్సు ప్రేరేపించకుండానే లేచిపోయాను. ఆతను నన్ను పట్టుకొని లేవదీసి కూర్చో బెట్టాడు. జానకి తన చేతితో కప్పును వాకు అందించింది. జానకి చేతిలోని కప్పు నెయ్యిగా తీసుకొన్నాను. కాఫీ త్రాగాలి, అందుకోసం యీ కప్పు తీసుకొన్నాను అనే జ్ఞాపం లేదు. ఆమె చేతిమీది, ఆ చేతితో యిచ్చే కప్పును తీసుకోవడం మీదనే నా దృష్టి లీనమైపోయింది. బంగారు గాజులో గోధుమ రంగుగా ఉన్న నువ్వుని ముంజేయి, ఆక్కడక్కడ యెరుపురంగుమ చింతే పలుచని వేళ్ళు వామనో కలకం మీద స్పృహగా చిత్రితమయ్యాయి 'ఏం? ఆలోచిస్తున్నావా? ఓం' అని 'తాను' అని ఆమె అవగాహన, ఆ కప్పులో కాఫీ ఉన్నదని, దాన్ని నేను త్రాగాలని నువ్వుకు తెలిసింది. రెండు గుక్కలు త్రాగి కప్పు ఆమె చేతికందిచ్చాను. ఇంతసేపూ ఆతని చెయ్యి నా భుజంమీద ఉన్నదనే జ్ఞాపం ఆప్పుడు కలిగింది. ఇక నేను పగంటాని రెండు కొడులు, ఆతను రెండవ చేతిని నావక్షంమీద వేశాడు. నెయ్యిగా పడున్నాను. తరువాత రేడియోలో పాట ప్రారంభమైంది. ఇద్దరూ చెకో వర్మినిగా రేడియోపాట వింటూ కూర్చున్నారు. తరువాత కొంతసేపటికి నేను నిద్రపోయాను.

మరునాడు వాకు మొలకుల వచ్చి లేచి కూర్చున్నాను, జ్వరం బాగా తగ్గిపోయి ఉంది. అప్పటికి మార్కోవియ కాంతులు గదిలోకి

ప్రవేశిస్తున్నాయి. వికాలమైన కిటికీల తలుపులు తీసి ఉన్నాయి వాకు చుట్టూ తెల్లని వెల్లె గోడలమీద, పవిత్రచాయలు ప్రతిఫలిస్తున్నాయి. ఆ గది అతి స్వచ్ఛంగానూ, పరమపవిత్రంగానూ వా కళ్ళకు గోచరించింది. నేను పగన్న మంచమూ, దానిమీది పక్కా, నేను కత్తుకొన్న కాయక కమ్మల విందుగా ఉన్నాయి. తెల్లని తలగది గల రేఖలమీద చక్కని పువ్వులు రంగురంగుల సిల్క్ దారాలతో చిత్రించబడి ఉన్నాయి. రాత్రంతా ఈ తలగదిమీదనేనా, వా తలగది! అన్న ఆశ్చర్యం కలిగింది. అరచేతిని తలగదిమీద ఉంచి నొక్కాను ఎంతో మృదువుగానూ, నువ్వుగానూ ఉన్న ఆ తలగది, నా చేతికి నుభాన్ని కలుగజేసింది. చాక్లర్ రేడియోనుండి ఎవరో కలకంకి క్రొయిజిరాగం ఆలపిస్తోంది.

ఇంతలో తలుపుతోడిన దవ్వుకు విని ఆటు చూచాను ఉపరాజి వా గదిలో ప్రవేశిస్తున్నట్లు తోచింది. కులాని రంగుచీర, ఆకు పచ్చని జాకెట్టు, పచ్చని విండు మొగము, కలువరేకులవలె వికాలంగానూ, లేజోవంతిమగానూ ఉన్న కట్టి, గంభీరమైన ముఖముద్ర, చూచేటప్పటికి "కాటుక కంటివీరు చను కట్టు పయిన బసే నేల యేద్యేనో" అన్న పద్యం స్మృతికి వచ్చింది. రెళ్ళు వాలకుండా ఆ చేతిని నఖశిఖ పర్యంతిమూ వివ్వెరపాటుతో చూస్తున్నాను. 'ఏ న్నాకటికిం గనిపోయి, అల్ల కర్ణాటిక రాత కీద కులకు అమ్మ, త్రిపుర్దిక నమ్మ భారతీ!' అనే పద్య పాదం అప్రమత్తంగా మనస్సులో రెండుపాద మవసం చేశాను. ఆమెకు వివాహమైన తరువాత ఆమె మూర్తిని పూర్తిగా చూచినది నేనే. నేను ఆమెను చూడడానికా అన్నట్లుగా ఒకేటక నిమిషం విశ్రమంగా నిలబడింది. ఇంతలో ఆమె భర్తవచ్చి 'ఏలా ఉం డోయో?' అని నా వంటిమీద చెయ్యివేశాడు. 'చాలా బరకు తగ్గిపోయి ఉంది.' అని జవాబిచ్చాను. 'ఆర, బాగుంది, ముఖం కడుక్కంటావా?' అన్నాడు. 'హే' అంటూ లేచాను. ఆతను నా భుజం పట్టుకొని స్నానాలగది దగ్గరకు పదిలించాడు. మా వెనుకనే జానకి ఎత్తుకు వెళ్ళి వేసింది. దానిమీద కూర్చుని ముఖం కడిగాను. వెంటనే తెల్లని పాడి కువ్వలు అందించింది. ముఖం తుడుచుకొని మళ్ళీ మంచం దగ్గరకు వచ్చి కూర్చున్నాను. 'చాక్లర్ని తీసుకోస్తాను'

అది అతను బయటకు వెళ్లాడు బావ! నాకు యెదురుగా గది నుమ్మంలో నిలబడింది. నేను తలవంచుకొని కూర్చున్నాను. "ఆ రోజు మధ్యాహ్నం మే వస్తావని వెళ్లావు ఇంకా వస్తావు యింకా వస్తావని కనిపెట్టుకొని ఉన్నాను." అని, నా సంచాయిషీరై కాబోలు ఊరుకొంది. "దుకాణంమీద పని తొందరచేత రాలేక పోయాను." అన్నాను. అంతటితో ఊరుకొనిక "ఆ మర్నాడైనా వచ్చావుకావు..." అని మళ్ళీ నా జవాబుకై యెదురు చూచింది. ఇంకా అసతిగ్గం కల్పించి చెప్పడానికి నా అంతరాయం నిరాకరించింది. నేను మాట్లాడలేదు. "నీ కష్టముఖాల్లో పాల్గొనే భాగ్యం నాకు లేదనుకున్నావా? ఎంత చనువుగా ఉంటే వాడివి. ఈ నా డింక మొగమాల పడితే ఎలా? ఆయన నా కంటే యెక్కువ అభిమానంతో రమ్మని పనే పనే చెప్పారు కూడాను. త్వరలో నీకు యేదైనా అనుకూల మైన ఉద్యోగం దొరకేం, పెళ్ళి చేసుకోవడం జరిగిందంటే మేము ఉండవలసినదం నువ్వు ఉండవలసినదం రెండూ జరగవు. అంతవరకూ నువ్వు మాయంలో ఉండవలసిందే." అని తన మనోవిశ్లేషణను వెల్లడించి అలాగే నిలబడి ఉంది. నేనింతవరకు ముఖమెత్తలే లేదు. నా పెళ్ళిమాల ఆమె నోటినుండి విసగానే నేను రెండుచేతులతోను నడుటినుండి వెై తిలంతా గట్టిగా రాసుకొన్నాను. కూర్చున్న వాడిని పరుండి కప్పకొని కళ్ళుమూసుకొన్నాను — చిన్నప్పుడు, మాకు ఇంకా ప్రపంచజ్ఞానంలేని రోజుల్లో ఆమె భార్యగాను నేను భర్తగాను ఉండి అటలాడే వాళ్ళం. ఆ తరువాత భార్య భర్తలు అంటే యేమిటో కొంత అర్థమయే రోజుల్లో, అవగా నాకు పద్మానుకు, ఆమెకు పదిమూడు సంవత్సరాల వయస్సు ఉన్నప్పుడు—అవి వేసవికాలపు రోజులు—రొమ్మిడింటివరకూ చురుకుకున్నాం. వాళ్ళి యింటినుంచున్న గమ్మచీడీమీద పొడుగునా వాళ్ళి అమ్మకు, నాన్నకు, నాకు, బావకి వాలుని మంచాలు, పక్కలు వేయబడి ఉన్నాయి. ఆ ఇంటి ముంగిలిని వీధికి మరుగుపరుస్తూ గోడ ఉన్నది. పున్నమి చంద్రుడు ఆకాశంలో వెండిపల్లెలా ప్రేలాడుకున్నాడు. మంచాలమీదనున్న పక్కలు పాతాళ్లు పరచినట్లున్నాయి. వాళ్ళి ఆహ్లాదాన్ని, మా అమ్మ, ఇంకా ఇరుగు పొరుగువాళ్ళి వాళ్ళి సహవాసం కూర్చుని పురాణం వింటున్నారు. నేనూ బావకి

మాత్రం చురుకు ముగించగానే ఇంటి ముందున్న మంచాల దగ్గరకు చేరాం. నేను, చదివినందువల్ల కలిగిన అలసటను తీర్చుకోడానికి నాకై వేసిన మంచం మీద వెళ్ళికిలా పడున్నాను. బావకి నాకు ప్రక్క నున్న మంచంమీద కూర్చుని తనేకే దృష్టితో సమయం చూడసాగింది. 'అలా చూస్తున్నావేం నాముఖంకీసి?' అని ప్రశ్నించాను. లేచి నా మంచం ప్రక్కనే నిలబడి నా ముఖంలో చూస్తూ 'రామం, నీముఖం ఎంత అందంగా ఉంది' అని నా మీదకువంగి నా తలను తన రెండు చేతులతోనూ పట్టుకొని నానుడుటిని ముద్దు పెట్టుకొంది. నాకు సిగ్గు, చెరుమా కలిగి యెవరైనా ఉన్నారేమో నరి అటూ యిటూ చూచాను ఆమె తలను నా రెండు చేతులతోనూ నిమిరి "మంచంమీద కూర్చో, యెవరైనా చూస్తారు." అన్నాను. "చూస్తే రిప్పే? మన మెలాగూ భార్య భర్తలమే. రామం, మఱి నేను చెయ్యగలవా రైతన? నిన్ను విడిచి నేనూ, నిన్ను విడిచి నువ్వు ఉండగలమా?" అని తన పక్కమీద పడుకొని అటూ యిటూ దొర్లింది. 'నేనెవరూ జవాబు చెప్పలేదు—అటువంటి బావకి వేరొక కష్ట క్షిణి వివాహం చేసుకొంది. ఏ మాత్రమైనా ఆమెకు చూడకుమనేది ఉంటే తన జీవితంలో నా ముఖం చూడాలి' అనికాదు, నాతో మాట్లాడగలిగేది కాదు. అలాటి లక్షణాలే ఆమెలో లేకపోగా. మన మెలాగూ భార్య భర్తలమే, మఱి నేను చెయ్యగలవా రైతన? నిన్ను విడిచి నేనూ, నిన్ను విడిచి నువ్వు ఉండగలమా? అన్న నోటితోనే యీ వాడు నా పెళ్ళి ప్రసంగం తెచ్చింది. మరెవరైనా నా పెళ్ళి నిగురించి మాట్లాడితే నాకు బాధ పడవలసిన అవసరం లేదు. ఆమె నోటినుండి నా పెళ్ళిమాలరాగానే 'నా పెళ్ళి గొడవ దీని రెండుకు? నేను పెళ్ళాడితే తనకేం సన్మానమిస్తే తనకేం? నాతో కొన్ని సంవత్సరాలుగా చెప్పిన మాటలు చేసిన చేష్టలు మరచి వేరొకళ్ళి పెళ్ళాడి కురుకుతోందిగా!' అనే భావం నాలో కలిగి ఆమె మీద కోపం వచ్చింది. కళ్ళి మూసుకొని పడవ వాణ్ణి. తిరిగి "ఏ ముఖం పెట్టుకొని యీ మాటలుంటున్నావ్?" అనే భావంతో ఆమె ముఖంలో చూచాను. ఆమె ముఖం గంభీరంగా ఉంది. ఆమెకు పెళ్ళి ప్రయత్నం ప్రాంతం వైనవాటినుండి ఆ ముఖంలో నవ్వుగాని, దుఃఖంగాని నే నెప్పుడూ చూడలేదు. ఇప్పుడు కూడా ఏ భావమూ ఆ ముఖంలో

కు గోచరించలేదు. కొవి ముఖంలోని లాశ్యం
న్న ముస్తజీ చేసింది. కళ్లలోని కొంత, ముఖంలోని
క్లిష్టత నావృద్ధతలోని కోపాన్ని ఇంద్రజాలంలా
వారం చేశాయి. మనోదోష్యల్యం కలిగిన మానవుడు
కళ్ళలోకి చూడలేడు. ఆముఖంలోని గాంధీర్యాన్ని
మానగానే 'ఈమె పెళ్ళి చేసుకొని కుటుంబంలో' అనే
నా మనస్సులోని భావం మార్చుకోవడానికి మంచి
విషయం విడిచిపోసాగింది. నేనేమీ మాట్లాడకుండా
కళ్ళు మూసుకొని పడున్నాను.

ఆమెభర్త దాక్షర్మి పెంటపెట్టుకొని వచ్చాడు.
దాక్షరునిన్ను పరీక్షిస్తేనే ఇంజనీర్ కావేసి 'ఇంక కొద్దిగా
ఉంది జ్వరం, వాయుంకొలదికి పూర్తిగా తగ్గిపో
తుంది. కావలసినప్పుడు కాఫీ, చాక్లెట్స్, స్లకోజా
వాడండి' అని చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు. బానికి భర్త
వాడకు కుర్రవాణ్ణి చాక్లెట్స్, స్లకోజా తేమ్మని బజా
రుకి పంపాడు. వాసుదగ్గరగా కుర్చీలో కూర్చున్నాడు.
బానికి కాఫీకప్పు పట్టుకొని వచ్చింది 'కొంచెం
కాఫీ తీసుకోవోయ్.' అని అన్నాడతను. 'ఇప్పు
తేమీ వద్దొస్తాను. బానికి మంచం దగ్గరగా వచ్చి
కొంచెం తీసుకో. నీరసం తగ్గుతుంది. అంటూ కప్పు
ఉన్న చెయ్యి నా వైపుకి చాపింది ఆమె చేతిని
చూస్తూ కప్పు తీసుకొని వెళ్ళి త్రాగి కప్పు తిరిగి ఇచ్చి
వేశాను. ఇంక కూర్చోవడం కష్టమనిపించి మంచమీద
పరుండీ కళ్ళు మూసుకొన్నాను. చిన్నప్పుడు, నాకు
యిద్దంలేని వస్తువుల్ని, నేను, 'తినను' అన్నవస్తు
వుల్ని ఆమె నువాయాసంగా, నాచేతి తినిపించేది.
ఆ గారడీ ఆమె మాటల్లో ఉండో, చేతుల్లో ఉండో
లేక కళ్ళల్లో ఉండో గాని, నేను ఆమె చేత్తో యిచ్చే
పదార్థాన్ని, నాకు యివ్వమన్న లేఖనాని తినే
వాణ్ణి-పాతిబడిపోయి ఆ అలవాటు నేను మళ్ళీ ఆ
ప్రయత్నంగా తిలకించింది. త్రాగలనే కోరిక లేఖనా
యినప్పటికీ బానికి చేతితో యిచ్చిన కాఫీ రెండునాల్గు
చరిమాన్లం జరిగింది, పెల్లకీలా పరుండవడం నడుపాయం
గా లేక. ప్రక్కకు బల్లెలుమీ కన్ను విప్పిచూచాను,
గదిలో బానికి లేచి. అతను కుర్చీలో కూర్చుని ప్రతిక
చరువుకున్నాడు. 'ఇప్పుడు లేడియోప్రో గాం మంచి
దేదయినా ఉండేమా?' అన్నాను. మరచిన వాకిలా
చటాయిని లేచి వెళ్ళాడు. 'కుంటేనుమరీ రికార్డు
సంగీతం వినివస్తోంది. 'ఇదే ఉండనా, మార్చనా?'

అంటూ అతను గుమ్మం దగ్గర నిలబడ్డాడు, 'ఉంపిసి'
అన్నాను వచ్చి కుర్చీలో కూర్చున్నాడు. పద్యాలు
వింటున్నాను-ఆదివ్యాపరయగం. చాతుర్యవ్యక్తి వ్యవస్థ
కట్టుదిట్టంగా వదిలేకాలం. యజ్ఞమాగాని క్రమపులు
యభావిధిగా జరిగేవి. వేదాగ్రయం నేకం పలుమూ
లలా జరిగేది. ఋషీశ్వరుల ధర్మోపదేశాలు విరివిగా
పాగేవి, పాంఘిక నియమాలు బలవత్తరంగా ఉండేవి.
ఎంత బలవత్తరంగా ఉన్నా, ఆవాటి పాంఘిక నియ
మాలుకూడా మానవ సహజ ప్రవృత్తులను కట్టి పాతి
పెట్టలేక పోయాడేమో! లేకపోతే, అమూల్యంపన్న
రాజాంతా పురవాసిని ద్రౌపది కన్య నూరుగ్గరి కలియడం,
పుత్రోదయమవడం, లోకానికి భయపడి పసివిధ్దును
వదిలో విడిచివేయడం జరిగిఉండేది కాదేమో! అని
మనస్సులో తిలపొస్తూ పడున్నాను. పద్యాలు పూర్త
య్యాక వాద్య సంగీతం వింటూఉండగా ఆరగంబ గడి
చింది. "కాదుఉండో? మా మెతుకొకటి నాకు జ్వరం
వచ్చింట్లు తెలియజేయాలి" అన్నాను. అతను కాదు
పెన్ను యిచ్చాడు. కాదు (వాక అతను, నాకు,
వాయుజీ పిలిచి కాదు పోస్టు చెయ్యమన్నాడు.)
అతను! స్నానంచేసి వస్తానోయ్! అని లేచివెళ్ళాడు.
మరి పది నిమిషాలకి బానికి వచ్చి 'స్లకోజా యివ్వనా
చాక్లెట్స్ యివ్వనా?' అని అడిగింది. 'ఇప్పు తేమీ
వద్దు, నీరసం గాలేదు' అన్నాను. ఆమె మాట్లాడి
కుండా లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. 'వద్దంటే యింక
లేరిగ్గా వదిలివెళ్ళించేమా!' అనుకొన్నాను. ఆమె
పెట్టబోయిన పదార్థం వద్దని అన్నానంటే తిప్పకుండా
నాచేతి తినిపించే వ్యభావం బాసికది. మరొక ఆరగం
బకు అతను వచ్చి లేరిగ్గా ఉండో? అని పలుకరించి
వెళ్ళాడు. లేడియోలో వయెలిస్ వాద్యం వినివస్తోంది.
పరుండవడం కష్టమనిపించి గదిలో అనులనుండి యీ
మూలకు పదారుచేశాను. గదిలో బల్లమీద ఉన్న
పుస్తకాలు తిరగేసి పేర్లు చదివాను. వార
పత్రికలూ, ప్రేమపదం, కెరెట్ బాటు నవలలు
నాలుగైదు ఉన్నాయి ఒక నవలతీసి పదిక కుర్చీలో
కూర్చున్నాను. పేజీలు తింగేశాను. చదివడానికి
మనస్సుపోలేదు. అక్కడినుండి లేచి మంచమీద
కూర్చున్నాను ఇంతలో అతను బట్టలు వేసుకొనివచ్చి
"చీఫీనుకి వెళ్ళివస్తానోయ్! నీకు కాలక్షేపానికి కావ
లిస్తే వారపత్రికలూ పుస్తకాలూ ఉన్నాయి. నీకు

దదివడానికి నీరసంగా ఉండొచ్చు బానిశి దదివి విని పిస్తుంది. విను వాకరుకు రాదు ఇంటివగ్గరే ఉంటాడు. అవసరమైతే దాక్కరుగారికి కలుసు చెయ్యండి. మన ఇంటికి యెదురుగానే దాక్కరుగానవ్వాడు." అని చెప్పి పత్రికలూ పుస్తకాలూ ఉన్న చిన్న బల్ల నామందం దగ్గరకు లాగాడు. 'మరి చెప్పిరావా?' అని నాకేసి చూసి చెప్పిపోయాడు. మరొకక్షణానికి బానిశి కప్పు చేతివట్టుకొనివచ్చింది. "వద్దన్నానుగా? ఇప్పుడు అవ సరంలేదు" అన్నాను. "వద్దండీ నీకు అలవాటు; వద్దంటే తప్పకుండా త్రాగించడం వాకు పరిపాటి" అయినా ఎల్లోపటివైద్యానికి, ఇంజక్షన్లూ, ఆపరేషన్లూ కాఫీ, హార్షిన్లు, స్ట్రోజు, థార్నీనీళ్లు, బత్తెయ్యి ప్రధాన లక్షణాలు. ఎంత జ్వరం గాఉన్నా ఏవో ఒక పానీయం తప్పక తీసుకోవాలి" అని అంటూ కప్పు వామభాగం ఒక అడుగుమూరని పట్టుకుంది. వాద్యప్తికి యెగురుగానున్న గులాబిరంగువీర, నున్న గాను గోధుమలన్నై గాను ఉన్న ముంజేయి, బంగారుగాజులు, కోమల మైస వేళ్లు, ఒక ప్రేరికి నీలిరంగుపాడిగల ఉంగరము; తెల్లగా మెరిపే పింగాణీకప్పు ఒకటిరెండు తుజాల నేపు నామనమ్మకి కొంతనిచ్చాయి. అప్రయత్నంగా కప్పు తీసుకుని పరధ్యానంగా, దుచి తెలియకుండా కప్పులోనిది త్రాగాను. ఆమె వాచేతిలోని కప్పుతీసి కొని లోపలికివెళ్లి అయిదునిమిషాలకి తిరిగివచ్చింది. 'ఏమైనా దివ్యమన్నావా?' అంటూ బల్లమీది పుస్తకాలూ పత్రికలూ క్రిందా మీదా సవరించింది. 'నీకు తోచింది చదువు? అంటూ నడుంవాల్యాను. ఒక వార పత్రిక విప్పి 'కింక రత్నవిమానం' అనే కర్షికల కథ ఒక గంటనేపు చదివి వినిపించింది. కథ చివరిభాగం చదువుతూ వాలుగైదుచోట్ల రెండుమూడు తుజాలు అగుతూ, గొంతుక సవరించుకుంటూ, కళ్లు కుడుచుకుంటూ కద్దంమీద పూర్తిచేసింది. నేనూ తప్పయిన దనై విన్నాను. వాలుగైదు అప్రయత్నించువులు వాకర్ల నుండి రాలాయి. అది ఒకకవ్య రిమేడగాథ. కథావస్తువులో వింతయేమీలేదు. గాని రదవావిధానం పాఠకుల హృదయాలను కరిగిస్తోంది—మరణోన్మత్తభిద్దై తిరి, వివేకమాన్యుడైన తండ్రియొక్క అజ్ఞానసారం తాను అసహ్యించుకునే వ్యక్తిని వివాహమాడడమా? లేక తన తల్లిదండ్రులనూ, సంఘాన్నీ, సాంఘిక నియమాలనూ తృటికరించి, తాను మనసార ప్రేమించి, తన

జీవిత సర్వస్వమూ, తన ఆరాధ్య దేవతలయిన (ప్రియ నితో) పట్నంబాయి, రిజిస్టరుమేరేజి చేసుకోవడమూ; అనే సమస్యకు సరియైన చివరికి యేమి చెయ్యడానికి తోచక ఆత్మహత్య చేసుకున్న కవ్య రిమేడగాథ— కథ కరుణారసభరితంగా చిత్రించబడింది. బానిశి కథ పూర్తిచేసి రెండునిమిషాలు మాట్లాడుకుండామాన్యుంది. తరువాత "చాలా మంచిదనిచేసింది" అని నిట్టూర్చింది. "మంచి పనికాదు, తెలివి తక్కువ పని" అని అన్నాను నేను. "అదేదాని హృదయం తెలియని మగవాళ్లకు అలాగే కను పిస్తుంది. తల్లిదండ్రుల మాటప్రకారం చేసిందా, తనజీవితంలో ముఖ్యమైనా కొంతలేక జీవితాన్ని వాకరం చేసుకోన్నాడోమారుంది. కుల్లి, మమిలి, కృంగి యొప్పుడో నశిస్తుంది. అటు ప్రియనిచేరిందా, తల్లిదండ్రుల దుఃఖం, సంఘపు శూలపుపోట్లు ఆమెను పీకించి, పీల్చి, పిప్పిచేస్తాయి అస్థిరలో ఆమెకు మరణమే కర్తవ్యం." అని అనేకంతో మాట్లాడింది. "తిల్లి తండ్రుల అజ్ఞానసారంగా తమకు యిచ్చలేని వ్యక్తిని పెండ్లాడిన స్త్రీలు మొదట కొంతకాలం బాధపడినా, తరువాత అధిరత్తోనే తృప్తిపడి గతాన్ని మరచి, ముఖించేవాళ్లు లేరా?" అన్నాను గంభీరంగా.

"అలాంటివారూ యెవరీని మనసార ప్రేమించి యుండును. వారిలోనిది తాత్కాలిక వ్యాపాహం. పసిబిడ్డచేతిలో మిఠాయి లాగితే, యేదవడం సహజం. వెంటనే ఆబిడ్డచేతిలో లక్కదొంపకాయ పెడితే యేకుపు మానేసి, దాన్ని నోట్లోపెట్టుకొని ఆదడం కూడా సహజమే. వ్యాపాహానికి సరియైన స్త్రీ పురుషులు కూడా అంతే. మనోవాక్కుయ కర్మలతో ప్రేమించిన రిస్తువు దొంకనివారికి మరణమే సుఖం." అని దృఢంగా చెప్పింది. మరి నేను మాట్లాడలేదు. ఒకవారి ఆమె ముఖంచూచి కళ్లుమానుకోన్నాను ఆమె గంభీరమైనముఖం నా మనోఫలకంమీద ప్రతి ఫలిస్తోంది. "అయితే, ఈమె సుఖపడ్డంలేదా?" అన్న సందేహంకలిగింది — మా చిన్నతినంజా. మాకు యేదేమిది సంవత్సరాల వయస్సు ఉన్నప్పుడు, మేమిద్దరం హెల్త్ వాల్లోని మంచపు ఉయ్యాలలో రోజూ గంటలెరబడిని ఉసుతూండేవాళ్లం. ఎప్పుడైనా వీధిలోకిపోయి మిగిలిన పిల్లలతో ఆటలాడాలని వాకు మనసులిగేది. నేను బానిశిని యేదోవిధంగా

అరవించి బయటికిపోదామని ప్రయత్నించేవాణ్ణి. నాని వాకంటే ఎక్కువ తెలివిగా నేను వెళ్లిపోతానని చెప్పడం కనిపెట్టేది జానకి. నన్ను వెళ్లివస్తానని ఉండవలసికి యేడుపు ప్రారంభించేది. వాళ్ళ అత్త మాయప్పరికి యేదైనా తినుబండారం పెట్టి నన్ను బ్రతికాలి అప్పుచేసేది. నాకోసం మరి ఒకరిద్దరు పిల్లల్ని పిలిచి ఉయ్యాల పోగను చేసి, నేను, జానకి ఉయ్యాల మీద కాళ్ళుక్రిందకు వేలాచేసి కూర్చునేవాళ్ళం. నేలనుతిన్నామా - ఊపుకొనేవాళ్ళం. అందులోనే పాటలు పాడుకొంటూ పాతాలు దిగుతుకొంటూ, కళ్ళు చెప్పకొంటూ కాలంగడిచేవాళ్ళం. మా బయస్సులు పెరిగిపోయే ఉయ్యాల దొంగడం తగ్గించడం. దిగుతూ, ఆటూ, పాటూ ఎక్కువయాయి. ఒక నాటి సంఘటన యీనాటికి వాడుకళ్ళకు కట్టిపెట్టుంటుంది. అప్పుడు జానకిబయస్సు పడ్డామరు; నా బయస్సు పడిపోను ఉంటుంది మాడారికి మెలున్నర మూరంలో చిన్న పల్లెటూరు ఉంది. అక్కడ జానకి పివెత్తి ఉంటుంది. ఆ ఊరు వెళ్లిడానికి మా ఊరు నుంచి కోడ్డులేరు. నేలట్లుంట వెళ్ళాలి. బాట వికలంగానే ఉంటుంది. మా పెద్దవాళ్ళతో మేము తిరుదుగా రాకపోకలు సాగించేవాళ్ళం. ఆనాడు జానకి, పివెత్తిగా రింటికి వెళ్ళాలని ప్రయత్నమైంది. నేను రాని యెంతచెప్పినా వివలేదు. ఎన్నోమాదా ప్రయత్నంచేసింది. వాళ్ళ అత్త 'పాలేదను కూడా పంపిస్తాను, లేవు వెళుతువుగానీ' అంది. కాని ఆమె వారికి గారాబుకూతురు. "పాలేరక్కరలేదు. నేనూ రాను వెళతాం" అంది. వాళ్ళ అత్త తప్పురిగా వర్షకొంది. మధ్యాహ్నం మాడుగంటలేతుంది. వెనెలైవ నేలగట్టదా, బాటగుండా పిచ్చాపాటి చెప్పకొంటూ బయలుదేరం. మట్టా యెటుమాదివా పచ్చగా పండించేలు నేలగట్టదాదా పాడుగునా కంది మొక్కలు పసిడి పువ్వులతోనూ, ఆకుపచ్చని ఆకులు, కాయలతోనూ మా భుజాలకు తగులకూ ఉన్నాయి. మేము ఆకులలో ఆకుగులేను కొంటూ, లేరి కందికాయలు కోసుకొనితింటూ, ఒకగంటకు ఒక అరమైలుమూరం వడిచాం. నాలుగు గంటలేతుంది. గారి పల్లగాఉంది. ఎండ కిరీరానికి ముఖంగా తెలులతోంది. పిచ్చుకలు కిడికిధయంటూ చేలమీదా, కంది మొక్కలమీదా యెరుగుతున్నాయి. మార్గకాంతికి తెలుపురిగి పసిమరంగు వస్తోంది. ఎటు

మాచివా భూమి కనుపించడంలేదు. నేలన్నీ బంగారు మలూచా చేసినట్లు మెరుస్తున్నాయి కొంచెం దూరా వికిమాస్తే కరగి ద్రవమైన బంగారపునీటిలో తరంగాలు లేస్తున్నాయా అన్నట్లు, రండి తెలువంచిన వరిచేలను గాలితేరులు కదిలిస్తున్నాయి. అకాశంలో నీలిరంగు ఘనీభవించింది. కన్నులకు హాయిని గొలిపే ప్రకాంతమైన ప్రకృతి, చల్లని కిరీగారి, వెచ్చని యెండ మున్నుకీ మైకాన్ని కలగజేస్తున్నాయి.

మేమిద్దరం యేవో అవినవరమైన మాటలు మాట్లాడుకొంటున్నాం. వన్యదానికి తగినంత విషజం లేకపోయినా ఒక్కరూచి ఒక్కరూ సవ్యకొంటున్నాం ముఖాలు ఎరుపెక్కుయి సవ్యకొంటే కళ్ళు నీర్లతో నిండుతున్నాయి ఎవక పాగవంలేదు. చెప్పింమాటలే చెప్పకొనం, సవ్యకొనం. ఒకరిముఖం ఒకరిం మాడ్చతో నేనూ సవ్య ముంచెత్తు కొస్తున్నాయి లోకా మామకొనే ముఖాలే. కాని ఆ విషజంలో వివేచనా మనస్సులకంపని భావాలు మా ముఖాలమీద చిందులాడుతున్నాయి కొంతవేపటికి పంటకొలువగట్టుకి చేరం. దాన్ని దాటడానికి పలుచని తొటిపట్టి ఉంది. ముందు నేను పట్టి ఎక్కువ. దానిమీద ఎక్కువంటే అది కొంచెం క్రిందికి మీదకి ఊరుతోంది. అవలిగట్టుకి చేరి 'రా' అన్నాను 'నేను రాలేను' అంది. నేను మల్లె యివతరి గట్టుకివచ్చి 'నా చెయ్యి పట్టుకొని, రా' అంటూ ఆమెచెయ్యి పట్టుకోదోనాను. చటావ నెక్కి వెళ్లింది. ఇప్పుడామెలో సవ్య తగ్గింది. ముఖం ఎర్రగాఉంది. కనురెప్పలు వారిఉన్నాయి. కిరీరం విగబట్టుకొని, ముఖం ప్రక్కకు తిప్పుకొని నిలుచుంది. "రమ్మంటే వెనక్కి పోతావే? నీకేమీ భయంలేదు. నేను పట్టుకొంటానుగా! రా!" అని ముందుకి అడుగు వేసి ఆమెచెయ్యి పట్టుకొన్నాను. అతి ప్రయత్నిం మీద నా వైపాకసారి చూచి "ఊహా! నేను రాలేను" అని చెయ్యి విచరించుకొని, ముడిచి పెట్టుకొని గొంతుక కూర్చుంది. రెండు చేతులతోనూ ముఖం కప్పకొంది. "పట్టి దాటకుండానే భయపడతా వెందుకు? దాటలేకపోతే మీ పిన్ని గారింటికి వెళ్ళడ మెలాగ?" అన్నాను "పోనీ, వెనక్కిపోవాం అంది. ఇంక అరమైలు ఉంది. ఇంతదూరమూ వచ్చి వెనక్కి పోవడమా? ఛా! నీకు భయంలేకుండా నేను దాటిస్తాను, రా!" అన్నాను.

“ప్రేమవా!”

“లేకపోలే కాలవదిరు మహా ఉంటే తొడ లోను ఉంటుంది. కాళ్ళిరు బురద అంటుకొంటే మీ విన్ని గారియింటికి వెళ్ళాక కాళ్ళు కడుక్కోరమ్మ.”

“అవన్నీ ముళ్ళ ముక్కలు నేను దిగలేను రా! వెళ్ళి యింటికిపోవాం.” అని లేచింది చేపే లేమీ లేక నేను ఆమెచివక నే నకువపాగాను. ఇంకావని యెన్నడూ లేని నింత్ర పవర్తక ఆ సమ యంలో నాకామెలో గోపరించింది నేను కొంచెం దగ్గరగా నడిచి తాను దూరంగా తొలగుతోంది. నామఖంజైత్ర మాధవంలేదు అనుగులు చురుగ్గా పడుతున్నాయి. కంది మొక్కలు అక్కడి బాట వెడల్పును తగ్గించాయి అందుచేత ఆమె ముందు నేను వెనుక నడుస్తున్నాం. వెనుగులెగురుగా, పడుగు తోందా అన్నట్లుగా నడుస్తోంది. “బావా! నెమ్మదిగా నడుద్దూ, నీకు పుణ్యంయింటుంది” అన్నాను. “ఏం, అది దానితో నే నెవరికి పోతున్నానా” అంటూ వెళ్ళి దూడకుండా మామూలు గమనం నాగిస్తోంది నేను రెండు గంటలు వేసి రెండు చేతులతోనూ ఆమెభుజాలు పట్టుకొని ఆపుచేశాను చెంపమీద చెయ్యి వేసి ముఖాన్ని నావైపుకి తిప్పాను. “ఏయ్ ఏమిటా పరుగు? నేను పరుగులాడటంలేదు నువ్వు వెనుకవేసిపోయి యోకున్నా కూర్చుంటావ్ రెండా?” అంటూ ఆమె కళ్ళెల్లోకి చూచాను. ఒకసారి నా కళ్ళెల్లోకి చూచి కళ్ళు మూసేసుకొంది. ఆమె కనుకొలపల్లోంచి అది ముత్యంలాగ నీటిబొట్టు జలజల రాలాయి. ఎల్లగా నుదులు తిరిగిన ముంగురులక్రింద చెవిల దిండువులు మెరుస్తున్నాయి చెంపలు చెమ్మగిట్టాయి బీగితు పట్టిన పెదములు మామిడిచిగుల్లాగ మెరుస్తున్నాయి. ఆమె చెంపమీదనున్న నా ఆరచేతిని ఆమె తలవెనుక భాగమున ఉంచి రెండవచేతితో ఆమె వలెవాటుగా నేనుకొన్న ఆకువచ్చరి సిల్కంకడవాకొంగుతో ముఖం మీది చెవిటలు తుడిచాను, కళ్ళు ఒత్తాను. ఎదుటికి తీసిన కండువాకొంగును అలాగేవదిరి, నా రెండు ఆర చేతులతోనూ ఆమె చెంపలు అదిమిపట్టి పెదములు ముద్దు పెట్టుకొన్నాను. ఆమె చటాటన వెళ్ళితిగింది. కండువా క్రిందికి జారిపడింది. ఆవాటివరకూ నేను ఉలిపించినవా ఉలిపించని అశ్రుార్ద్రమైన ఆకర్షణ కల్గింది. ఉల్లిపార వంటి గులాబి రంగు చాకెట్లతో

ఆచ్చాదితమైన ఆమె వక్షం చూచాను. నా మవస్సు, కళ్ళు ప్రకృతిని మరచాయి. నూదంటు రాయిలోని ఆకర్షణ క్రిలాంటి కల్ల వీర వన్ను ఆమె వైపుకు లాగింది. నా కొమ్ము పొంగింది. ముందుకు ఒక్క గంతు వేసి ఆమెను హృదయంలోకి గట్టిగా అడుముకొన్నాను. ఆమె రెండుచేతులూ నన్ను పెన వేసుకున్నాయి కళ్ళు గట్టిగా మూసుకొని తినిచెంపను నా చెంపకు చేర్చింది. కొన్నిక్షణాలకు నేను స్వృతికి వచ్చి చేతులతో మెల్లగా ఆమె చీపురిమీది వదిలి పెట్టాను. ఆమెకండువా ప్రైవేటుకొని నెమ్మదిగా అడుగులు ముంగుకువేసింది. ఆమె వెనుక నే నేనూ వెళ్ళాను. మేము ఇంటికి చేరినదికి సందేహిటి వ్యాపించింది.

పదిహేను ఏమిమలు నిశ్చిబ్బంగా ఉన్నతిరువారే “రామం! నిద్రపోతున్నావా?” అని పలుకరించింది బావా. నాకు నిద్రనుండి లేపిట్టయింది. ఉలికిపడి ‘లేదు’ అని కళ్ళువిప్పాను. “ఇప్పుడే పన్నాను” అని చెప్పి లోపలికి వెళ్ళింది. పదినిమిమలకి కప్పు చేతితో పట్టుకొని నాదగ్గరకు వచ్చింది వద్దంటే తిప్పుకుండా తాగిప్రాసంటావ్ ఇలా చలనంతాన తాగిస్తే జ్వరం కిగుతుందా?” అన్నాను. “స్లకోజా యేమీ చెయ్యకు. నీరసం తగ్గిస్తుంది. నీకు నేను చెకుగుచేసేదయిస్తావా?” అని అంటూ కప్పు నానోటిదగ్గరగా తెచ్చింది. కలనర పొటుతో తలచక్కకు తిప్పకొని కప్పు అందుకొని స్లకోజా గొంతుకలో పొసుకొని కస్యయిచ్చాను. లోపలికి వెళ్ళివచ్చి “ఇంకాయేమైనా చెబుతుదావా?” అంది “ఇంకేమీలేదు. నువ్వుచెబుతుకో” అన్నాను. “నాకు చదవాలనిలేదు. దాక్షత గానికి కముగుచేస్తాను” అని అంటూ బైటికి నాకణను పంపింది. పదినిమిమలకి దాక్షతవచ్చి నన్ను పరీక్షించి ‘జ్వరంలేదు. నీరసంగా ఉంటే పోర్లొక్కగాని, కాఫీగాని త్రాగండి. రేపు అన్నం తినవచ్చు’ అని చెప్పి వెళ్ళిపోయారు.

బావా! నాకు యెదురుగానన్న కుర్చీలో యేనో ధ్యానిస్తూ కూర్చుంది ఆ తిరువారే “రామం, నేను చెప్పినప్రకారం మాయంబ్లో ఉంటావుకను?” అని ప్రశ్నించింది. నేను వెల్లకిలాపడుకొని ప్రైవేటునూ “నీకొసంలేనా మెండుకు కలిగింది?” దన్నాను “అలే! యేమీ లేదు. నువ్వు ఉంటానని మాటలు నే నామిమకు రృప్తిగాఉంటుంది...ఉంటావుకను?” అని అంటూ

నామంచానికి దిగగఁగానిలబడి కొంచెంవంగి ముఖంలోకి చూచింది. ఉదయం చివర వార్యులించు గ ముఖం ఎర్రగా పొంగిఉంది. అటుచిప్పుట్లా తినుకొల్లలో, నీరు తోటికిపూడింది. రెండు కన్నటిల్లు నాగుండెమీదపడి నొక్కలోపల ఇంకి యాయి అక్షంజావకి! అకారణంగా కంట తడి పతావ! నేను ఉంటానని ఉండనని యేమీ చెప్పండానే? మరేమీ మాట్లాడకుండా గిరువతిరిగి నా గుంటమంచి చెల్లిపోయింది. తరువాత ఒకగంటవరకూ మెనాగదిలోకి రాలేదు. నేను కళ్లుకూసుకొని భార్యభర్తల ఆదరణను పరీక్షిస్తే తిరుమకొంపన్నాను. వాలో స్నేహంగాని తిగిసంత బంధుత్వంగాని లేని జానికిభర్త వాయంగు చూపే సోదర సేనును తలమొప్పకొద్దీ నాగుండెలు దడదడలాడ గగాయి. కడుపులో వేదన, ముక్కులో ఆంక్షోశన యలుజేరాయి నూటినుటికి. దొడ్లుకూ ముక్కు పిడుటపరచుకోడానికి ప్రయత్నించాను. లేచి గదిలో పరుగుచేశాను. నీరసంవచ్చి మళ్ళీ పరున్నాను. ఒకగంట గడిచాక జానకి, కప్పులో వచ్చి నా మంచం దగ్గర నిలబడింది. నాముఖం చూపకుండా తిలవంచుకొని (హార్లిక్సు) తీసుకో అంది. మంచంమీదపరున్న కారణంచే నాకు ఆమె ముఖం స్పష్టంగా కనుపిస్తోంది. ముఖం శుష్కించి ఉంది. కళ్లు నీరసంగా నేలను చూస్తున్నాయి. ఈగంట వేళూ యేక్కించని ఆమె ముఖం స్పష్టంగా తెలియజేస్తోంది. జ్వరం పూర్తిగా తగ్గిపోయి నాకు నీరసంగా ఉంది. ఆంక్షత యేదైనా త్రాగడానికి నాకిప్పుడు అభ్యంతర మేమీ లేదు. ఆమె ముఖాన్ని అలాగే పరీక్షిస్తూ కప్పు తీసుకోడానికి లేచి కూర్చున్నాను. చెయ్యి చాచాను. నా దృష్టి అంత ఆమె ముఖం మీద ఉన్న కారణంచేత, నావేళ్ళి కప్పు పట్టుకోడానికి బహుళగా ఆమె ముంజే తిని పట్టుకొన్నాయి. 'రామం!' అని అగాధమైన నూతిలోనుండి అరచినట్లు, అగ్ని పర్యకించూది రంధ్రం లోనుండి వచ్చింది అనిరి ధ్వనిలాగ, వాల్చిస్తామనుండి, ధ్వనికాని అరపు అరచింది. ఆమె చేతిలోని కప్పు క్రిందపడి రంగమని గ్వనిచేసి బ్రద్దిలైంది. తన రెండు చేతులలోను చప్పుడయేటంతగా ముఖం ధరదుకొని గట్టిగా చూసుకొంది. నీరసంతో స్పృహ తప్పిన వానిలా నేను మంచంమీద వాణాను. ఆమె గది నుండి బయటకు యెప్పుడు వెళ్ళిందో నేను యెరుగను.

తరువాత ఒకగంట గడిచి ఉంటుంది. గదిలోబూటు చప్పుడై నాకు మెలకువ వచ్చింది. "ఎలాఉండోయ్!" అని అంటూ బట్టలైవా మార్చకుండా జానకి భర్త నా దగ్గరకు వచ్చి చేతిలోని బత్తెయిలు బల్లమీదపెట్టి నా వంటిమీద చెయ్యివేసి చూచాడు "జ్వరం తగ్గిపోయింది; జానకి యేదీ?" అని 'జానకి!' అని పిలిచాను. 'వస్తున్నా' అంటూ జానకి ప్లామూ కళ్ళు చేతిలో పట్టుకొని వచ్చింది. తొందరగా కప్పులో హార్లిక్సు పోసి నా మంచం దగ్గరకు వచ్చింది 'హార్లిక్సు తీసుకో వోయ్' అని అంటూ అతిసు ఎన్ను లేవడయ్యో యాడు. లేచి కూర్చున్నాను జానకి చేతిలోని హార్లిక్సు తీసుకొని త్రాగాను "ఇతిన్నాకట్టి వదిలేసి లోపలేం చేస్తున్నావ్? ఇంతకు ముందు యేమైనా త్రాగడానికి యిచ్చావా?" అని ఆమెను ప్రశ్నించాడు. "ఆ, ఆ, త్రాగాను. ఒకవారి న్నకోజా ఒక పారి హార్లిక్సు త్రాగాను" అని నేను జవాబుచెప్పాను. "మాట నీరసంగా వస్తోందీ!" అంటూ బల్లమీద నున్న బత్తెయి వలిచి "ఈ బత్తెయి తోనలు తిను, నీరసం తిన్నకుంది" అంటూ ఒలిచినపండు నా చేతిలో పెట్టాడు. జానకి క్రింద నున్న తొక్కలు యేరి తీసుకొని పోయింది. ఆమె తొక్కలు యేరలప్పుడు నాగుండె దిడదడలాడింది. క్రిందికి చూచాను. అక్కడ యేమీ లేదు. పగిలిన కప్పు ముక్కలు యెప్పుడు యెవరు తీసి వది నాకు తెలియదు.

ఒక నిమిషానికి జానకి తిరిగివచ్చి పల్లెం ఒకటి నాకు దగ్గరగా క్రింద పెట్టింది. అతడు 'తిన్నయ్ తోనలు' అని అంటూ లేచి లోపలికి వెళ్ళాడు. నేను పండు విడిచిసి రెండు మాడు తోనలు దప్పరించి పల్లెంలో పడేశాను.

అరిచి ఆదరణ చూస్తూంటే నాకు నూటినుటికి మార్గం తెలుపుకు వస్తున్నాడు. నా బావకోసం తన సర్వకేతుల్నీ ధారపోసి చిరికి నాకు ఆమూల్యమైన ఉపదేశాన్నిచ్చి, నా ఆభివృద్ధివే కోరుతూ కన్ను ముతాడు మార్గం. నాకు నన్ను విడిచిపోయా; తెక్కలు తెగి పక్షిలా యీ పట్నంలో పగి ఉండగా మళ్ళీ నేటికి నా మార్గమే జానకి భర్త రూపంలో నాకై తపిస్తున్నాడా! అనిపించింది నాకు—చిన్నప్పుడు నాకు ప్రపంచ జ్ఞానంలేని వయస్సులో మా ఆమ్మ వాకోసం యేమి బాధపడిందో

నేను సరిగా యెరుగను. ఆమె ఉన్న తప్పును మా నాన్న తామరాకుమిది నీటిబొట్టులా వస్తు గాని మా అమ్మను గాని అంటే ముట్టకుండా ఉండేవాడు; మరి భయించి పెట్టు తినుకుంటాడేవాడు, యేదేనో జపతపాల్లో నిమగ్నుడై ఉండేవాడు. మా అమ్మపోయివరకునాత చారం తెగివ గలిపటంగా వ్యేచ్ఛగా దేశాంతర్గతం డయ్యాడు. పిమ్మట 'మార్గం' మూడుసంవత్సరాలు మా అమ్మను నాన్నను మరిపించాడు తరువాత వమ్మ దుఃఖపడుచుంటే పడేసిపోయాడు. శేటికి బాపితిర్త నేడు దిగర్వంలో కొట్టకంటూన్న వెన్ను, నావికు విలా దరికి చేర్చాలని ప్రయత్నిస్తున్నాడ!—అని తోచింది నాకు.

ఆరాత్రి నాకు విద్రవబట్టలేని చెప్పారీ. రాత్రి పడకొండుగంటలవరకు భార్యధర్త రిద్దిమా వాగడి లోనే కూర్చున్నాను. అరిను కైవచేసివ రెండు అస్తికేవన్న వాచేరి కిచ్చి సంకెం చెయ్యమన్నాడు. ఒకటి డిప్టిక్ రిజిస్ట్రార్ కి, రెండోది కలెక్టరుకి. ఇంకేయీ బిజినసుండా సంకెంకాలు చేసి కాగితాలు తిరిగి యిచ్చాను. వారు రెండుసార్లు గుర్రోజ ఒకసారి పోక్కిన వాచేరి త్రాగించారు. పాటుంకాలం నేను తినుకుండా విడిచివ బల్లెయి తోపలు వాచేరి తినిపించారు. వాకోసం వారి నిద్ర చెకుతుందని తలచి నిద్ర పోయింట్లు కళ్లు మూసుకొని పడున్నాను. తరువాత అరిను పలుకరించినా నేను మాట్లాడలేదు. నేను నిద్ర పోయానని తృప్తిపడి అరిను వాగడిలోనే తిక్కోసం చేయబడిన మంచంమీది పడున్నాడు. ఆమె లోపలికి వెళ్ళింది. నేను మంచం మీది దొంగలూ రాచగడిపాను. నీకటితోనే లేచి అరిను నా మంచం దగ్గరకు వచ్చి 'ఏమాయ్! మెలకువ వచ్చిందా?' అన్నాడు, అరి అన్నాను. 'అప్పుడేలేవకు, ఇంకా సరిగా వెల్తురు రాలేదు, పకుక్కో' అని చెప్పి లోపలికి వెళ్ళాడు. ఆ రెండువారే నాకు విద్రవబట్టి యెరుమిదింటికి మెలకువ వచ్చింది. తరువాత డాక్టరు వచ్చి నూచి అన్నం పెట్ట వమ్యునని చెప్పాడు. ఆకోజవ పది గంటలకు నాకు అన్నం పెట్టించి అరిను ఆఫీసుకి వెళ్ళాడు. తరువాత బాపి గజేంద్రమూక్షంలోని పవ్యాయ మృదుమృదు రంగా దివివి విరిపించింది.

అరినువారే 'ఓయ్! నిన్న వామాటకు జవా చెప్పలేదు. నీకు కాస్త అన్నం వండిపెట్టుకో'డ కైవాతగవా? అంది. 'మత్త అలా యెప్పుడూ అమల వస్తు. నీచేతి అన్నంతినీ అదృష్టం వాకోనాటికి కలి సందుకు సంపాదిస్తున్నాను. నేనీ పట్నంలో ఉం తిప్పకుండా ఇక్కడే ఉంటా అన్నాను.

'ఉండక ఎక్కడికి వెడతావు? నేడోరేపో నీ స్థిరమైన ఉద్యోగం యీపట్నంలోనే దొరి యేర్పాటు జరుగుతుంటేను?'

'ఉద్యోగం దొరికే యెక్కడికి పోతాను? అన్నాను.

ఆమె యేదో కొంత తృప్తిపడిందను కొంటాను ఇంక మాట్లాడలేదు. తరువాత రెండున్నరవరకు లేడిమో గ్రామములు పొగాయి. బాసెలోపలి వెళ్ళి హాల్లిక్కు తెచ్చింది. విన్నటి సంఘటన తలపుకు వచ్చి నుండే దడవక లాడింది ఆమె విశ్వలంగా కప్పువాకు అందిచ్చింది. కొంచెం వణకుతూన్న చేతు లలో కప్పు తీసుకొని త్రాగాను. ఆమె నాకరు కుర్ర వాణ్ని పిలిచి నీకు 'సినిమాపాటలు బాగా పాడతాడు' వింటావా? అంది. 'అలాగా! పాడరా!' అన్నాను. వాడు అరగంటనేపు పాడి కాలక్షేపం చేశాడు. తరు వాత ఆమె లోపలికి వెళ్ళింది. నేను పుస్తకాలూ, పత్రికలూ తిరుగేస్తూ కవ్వంతో వాలుగు గంటలు చాటించాను. ఏదోవిధంగా ఆరాత్రి గడిచింది. మరు వాడు ఉదయం నేను దుకాణంమీదకు వెడతానని బయలుదేరాను. వారిద్దరూ 'ఇప్పుడే యేమంత నింపి పోయింది; రెండురోజులు విశ్రాంతి తీసుకొన్నాకు వెళ్లిపోవడా?' అన్నాను. "కాదు తప్పుక వెళ్లాది వావల్ల కావలసిన ఆర్డంటుపనులున్నాయి" అని చెప్పి దుకాణంమీదకు వెళ్లాడు. వెళ్లిగానే మా మెల్ల కాయను కలుసుకొని నాకు ఆరోగ్యం బాగులేదు, కొంతకాలం మాగ్రామంపోయి విశ్రాంతి తీసుకొనాది కలపు యిప్పించవని కోరాను. ఆయన వెళ్లితప్పి అనేకవిధాల చెప్పాడు. "క్షమించండి. నాకు నాకో చెయ్యాలని కూడా లేదు" అని చెప్పి ఆసాయంకాలం వాలుగు గంటలవరకు వావల్ల కావలసిన వ్రాతకోరికలు మొదలై పనులన్నీ చక్కచెట్టి పాటుంకాలం మా దొరికి బండ్లు ఎక్కాను.

ఏకవీర

శ్రీమతి పి. శ్రీదేవి

శ్రీ విశ్వనాథ సర్వవారాయణ విరచితమైన “ఏక-
—వీర” యొక చక్కని నవల. ఇందిరి ఇరివృత్తియ
ను చరిత్రతో కొంత సంబంధము కల్పించి బడినను
నవల చరిత్రాత్మకము కాదు. ఇది సాంఘికమును
కాదు. ఇది కేవలము మన ప్రత్యే చిత్రమైన వాధార
డిన నవల.

ఇరివృత్తియ సామాన్యమైనది. ఖట్టాన్ మీనా
ని వీరభూపతి ఏకవీరను ప్రేమించిరి. ఖట్టాన్ రాజ
సేవకుడు. సేతుపతి కుమారుడు. మీనామ్మ సామా
న్యలలిప్త. వారి వివాహము సంప్రదాయ విరుద్ధము.
ఏకవీర ధనవంతుని కుమారిక. వీరభూపతి సామాన్య
సేవకుడు. వీరి వివాహము కూడా సంప్రదాయ
విరుద్ధము. కాన అట్లు జరుగలేదు. ఏకవీర ఖట్టాన్లకు
మీనామ్మ వీరభూపతిలకు వివాహమైనది. అది కేవల
దైవ సంఘటన. కాని ఈ ‘వృత్త్యంత ప్రళితము’ నందిన
ప్రేమనీ ప్రయలు బకరినాకలు తెలిసికొనుటకు కొంత
కాలము పట్టింది. ఆ తెలిసికొనుట కూడా కొన్ని
విపరీత పరిస్థితులలో జరిగి కొన్ని విపరీత పరిణామము
లందినది. చివరకు ఫలితము వివాహాంతమైనది.

ఈ కథకు ప్రాతిపదిక సవాతల హిందూధర్మము
ఆధర్మమునంటి పెట్టుకొనిన సంప్రదాయములు.
విటర్నిటీ కఠితమైన విధి. విధి యనునది మానవుని
కఠితమైనది. మానవుడు మనశ్చిక్షితత తనను తాను
జయింపగలడు కాని విధిని జయింపలేడు. అట్టి
యితీతమైన విధి చిత్రముగా నిండులోని పాత్రలపై
తన ప్రభావమును చూపింది. ఆ విధియను కారణమే
లేనిచో నిండులోని సంఘటనల కీ రూపమే కలుగదు.

ఖట్టాన్ ప్రమాదవశమున నైవ వీరభూపతికి ఏకవీర
ప్రేమను చెప్పలేదు. వీరభూపతి చివరివరకు ఎట్టి సంద
ర్భములోనను ఏకవీరను చూచుట కవకాశము కలుగ
లేదు. ఖట్టాన్ మీనామ్మరొకరిన మనస్సును చూపు
కొని ఏకవీరపై స్వచ్ఛమైన ప్రేమను నిలుపుకొనిన

వివర ఏకవీరను కలిసికొను నవకాశము కలుగలేదు
ఎన్నియొడినములు గడిచిపోయినవి. మీనామ్మ బలవంత
ముపై వాతకు యాకుడినములు వారియింటనే గడుపు
టయు, నింతలో వెంటనే రానువాగుమునకు పోవలయు
నను వార్త తండ్రివద్దనుండి వచ్చుటయు వచ్చుటనుండి
తిరిగివచ్చుట ఇప్పటికప్పుడే ఏవో యాటంకములు కలు
టయు వినంతయు విధివశమున నేకదా! ఏకవీర కో
యు త్తరము వ్రాయ సంతకల్పించియు తిరిగి విధి ప్రేరణ
ముచే వ్రాయలేకపోయినాడు ఖట్టాన్. ఖట్టాన్ ఏక
వీరను కలిసికొని యాతని స్వచ్ఛమైన ప్రేమను వెల్ల
డించినచో నింత జరుగకుండెడిదికదా! కాని ముందు
జరుగనున్న దేవో నిర్ణీతమైయున్నది. అట్టి ఫలితమును
సాధించుటకు ధిగవంతు డేవో యొక కారణము
కల్పించుచునే యుండును. దానినే విధి యుండును.
ఇందిరి కథా సంవిధానము చాలవరకు సట్టి విధినిహిత
సంఘటనలపై వాధారపడియున్నది.

ఈ నవలలోని ముఖ్యాంశములు పాత్రాచరి,
వాస్తవికత. ఇందులో నాల్గు విలక్షణమైన పాత్రలు
గలవు. ప్రతిపాత్రయు నిర్దుష్టము. ప్రతిపాత్రయు
ఇరువది సానుభూతిని పొందును. ఈనాల్గును నాల్గు
మహోన్నత శిల్పజండములు.

ఖట్టాన్ ఉదయన్ సేతుపతి కుమారుడు. ఈతడు
ధీరుడు, బీరుడు, గంభీరుడు, ఉదాగుడునై అచంచల
మైన మనోవిశ్వాసము కలవాడు. కాని ఇతనిలోని బల
హీనత సామ్యుత, ఇతనిలో విప్లవశక్తులు లేవు. తండ్రి
చూటకు కావలసే తాను ప్రేమించలేని తెలిసియు
ఏకవీరను వివాహమాడెను. ఈతనికి మీనామ్మపైగల
ప్రేమ దృఢమైనది. అందుచేతనే ఎంత ప్రయత్నించి
నను అతడు మీనామ్మని మరచిపోలేకపోయెను. ఒకనా
డతడు ఏకవీరను చూచి సత్కృహితుడయ్యెను. కాని
ఇంతలో వాతనికి ఆమెలోకూడా మీనామ్మ యలవించి
నది. ఒకసారి ఏకవీరపై జాలి కలిగినది. ఇంతలో వాత

నిక మీనాక్షియే యాతని దయకు పాత్రురాలని తోచినది. అతనికి సర్వమును మీనాక్షియైనది. కుట్టాన్ అందమైనవాడుకాదు. కాని అందమును హృదయమునం దిమిక్కుకొనినవాడు. అట్టి యా యందమును గుర్తించుటకుకూడ చాల ప్రయాసపడెదలయును. అతనిలో మర్మములేదు. అదియే చాలచిక్కులను తెచ్చిపెట్టినది. అతడు ఏకవీరతో తాను నిజముగా నామెను ప్రేమింపలేకున్నాననియు మరొకతెను ప్రేమింపుచున్నాననియు చెప్పకుండినచో ఆమె మరి కొంతకాలము ఓర్పునహించెడిదేమో! వీరభూపతికి మీనాక్షిని తాను ప్రేమించిన వృత్తాంతము చెప్పట చేతనేకదా వీరభూపతికి మీనాక్షియొడ వైముఖ్యమేర్పడినది. కాని కుట్టాన్ స్వభావ ముట్టిది. అతడు సత్యమును దాచలేదు. అసత్యమును వడించలేదు. 'అర్చనమైన ప్రేమ కోరదగినదావు. వ్యామోహము నరై వాంఛించెద నెందుకు' (80 వ పేజీ) అనినాడు.

కుట్టాన్ యుద్ధమునందు ధీమతు. రాజనీతి యందు నిపుణుడు. కాని మీనాక్షిని చూడకుండ నెట్లుండగలనని వీరభూపతి యెదుటనే చేలవలె కంట నీరుపెట్టినంతటి మెత్తనిమనసుకలవాడు. ఆమెత్తని మనసువలననే యాతడు మీనాక్షియే వీరభూపతి భార్యయై తెలిసికొనెద 'నూరు బ్రహ్మచార్యులు చేసి నట్లు', 'కణకణలాడు నిప్పులలో బడచేసి కొల్పినట్లు' 'పాతాళమునకు ద్రోక్కబడినట్లు' మహాభాగ ననుభవించినాడు. కాని ఆమెత్తనములోకూడ పటిష్ఠత యున్నది. అట్లుకానిచో ఆ విముసమునందాతినికి ఏమియై తలపనియున్నది. కాని నిగ్రహించుకొని నాడు. ఆ భాగవంతుడే ననుభవించి, దిగమింగి, నిశ్చేషము చేసివైచి చివరకు తపశ్శూరియైనాడు. అంతటి భాగవనునించీయు తట్టుకొనగల్గిన శక్తియుండుట చేతనే చిట్టచివర ఏకవీర వీరభూపతుల ప్రణయ వృత్తాంతము, ఏకవీర వీరభూపతి కాగిరి యనుభవించి భర్తృమృదురాలైనదను విషయమును వినియు ఈశ్వరమూడుడుగాక, ఆమెను దగ్గరకు చేర్చుకొన గల్గెను. కుట్టాన్లో నిట్టి సంస్కారము కలుగక పూర్వమే ఏకవీర వీరభూపతిని ప్రేమించినదను విషయ ముతడెరింగిన కుట్టాన్లో కూడ వీరభూపతికి మీనాక్షియొడ కలిగినట్టి భావములే కల్గెడివేమో! కాని ఏకవీర తన వృత్తాంత మెరిగించునప్పటికి కుట్టాన్

ఈర్ష్యకీర్తితమైన స్థితికి వచ్చినాడు. అందుచే యాతడు తపశ్శూరిగా భావింపబడినాడు.

ఏకవీర ఈ నవలలోని పాత్రలన్నిటిలో మైనది. ఏకవీర వీరభూపతిని ప్రేమించుట పరువా సంకల్పముల లేప్రాయంపు వమునున. వారి సమమును తాత్కాలికము. చూపువాత్రముచేత వారిమిత్రులను ప్రేమించుకొనిరి. అపరిచితుడైన భూపతికి ముంగు వెనుక లరయకుండగనే ఆమె యా ప్రణయలేఖ వ్రాసినది. అది ప్రాపంచికానుభవ లేకములు లేని, మనస్సు పరిపక్వము చెందిన ప్రేమ వ్యాధినియైన యొక బాలిక ప్రణయలేఖ. ఆమె యొక్క చతుస్కయముతో ముచితానుచితములు విడి రించకుండ నట్టి లేఖ వ్రాయదు.

ఆమెకు వివాహమై అత్రవారింటికి వచ్చునని పడుననిమిది వత్సరముల ప్రాధ. అప్పటికి తాచిన్నవాట ప్రేమించిన యువకునికి తన హృదయములో స్థానము నీయరాదనియు, అతనిని తానిక మరొక పోషలేననియు, అట్లుగాకున్న తన భర్తయొడ తన భర్తమును పాటింపలేననియు గ్రహించినదామె. ఆమె తన ప్రయునికి మారుగా కుట్టాన్ను తన హృదయము నందు నిల్పుకొనినది. తన ప్రయును తనలో కల్గించిన యనుభూతి నే కుట్టాన్ మండి యాపించినది. కుట్టాన్ అట్లేయ గల్గిననాడు ఆమె కులధముగా వీరభూపతిని మరచిపోగలేది. కాని కుట్టాన్ స్థితిచేతు. అతనికి మీనాక్షి యెడల గల ప్రేమ ముగ్ధిరమైనది. అతడామె నెంత ప్రయత్నించినను మరచిపోలేదు—మీనాక్షికి మారుగా వేరవీరను తన హృదయమునందు నిల్పుకొన లేక పోయెను.

ఏకవీర తనభర్త వేరొక యువతిని ప్రేమింపుచున్నాడని వినియు శ్వేషించలేదు. ఆమెలో ఈర్ష్య లేదు. శ్వేషములేదు. ఆమెకు కావలసినది స్వచ్ఛమైన ప్రేమ. ఆమెలో ఓర్పు కావలసినంతయున్నది. ఆ ఓర్పుతోడనే యామె కుట్టాన్ హృదయములో ప్రేమోదయ ముగ్ధమయము కోరకు దినములు లెక్కించుచు నిలిపించినది. ఇక్కడ ఏకవీర హృదయస్థితి చిత్రముగా నూరిపోయినది. ఆమె కుట్టాన్ యెడల బుద్ధిపూర్వకముగ విముఖ కాలేదు. ఆమెకు తెలియకుండ నామెలో తొల్లిటి ప్రయుని నూర్చిన తలంపులు ప్రవేశించినవి. ఏకవీర మానసిక స్థితి తెండు విషయ

ల మధ్య ఊగిసలాడినది ఒకటి యామె యధీన
లో నున్న స్థితి. రెండవది యామె యధీనములో లేని
మొదటి స్థితిలో నామె హృదయము 'అరంజీ
ంబు' అను ధర్మకూత్రమును గుర్తుకు తెచ్చు
నదెను. రెండవస్థితిలో నామె హృదయము చిత్రి
త కోరికలను తనలో మొలకలెత్తించుచుండెను.
మొదటి స్థితి ఏకవీరకు ధర్మప్రేమను గుర్తుకు తెచ్చెను.
రెండవ మధురప్రేమను గుర్తుకు తెచ్చెను.

"ధర్మమునకు సాధనము యాదార్థ్యమునకు
ర్యవది..... మొదటి ధనము మధురప్రేమ మయ
నది. రెండవధనము ధర్మప్రేమమయమైనది. తనకు
రయమైతే ఈ రెంటిలో నేది మనస్సున నిలుపుటకు
గర్విమైనదో ఆమెకు తెలియలేదు..... ఆయా
స్థితి యామెకు తెలిసియు తెలియనట్లుండును"
(27 వ పేజీ)

చివరకు ఆమె హృదయము యాదార్థ్యములేని
ధర్మప్రేమను వెనుకకు ద్రోసి మధురప్రేమనే యాహ్వా
ంచినది. ఇది సహజసిద్ధమైన మాట.

ఏకవీరలో అంతర్మూఖత్వ ముననది యతిశయించిన
యెము. ధర్మమునెవల ధిక్తి, అధర్మమునెవల ధియము
మనవి యామెలోని అంతర్మూఖత్వమునకు పరిణామ
మిలు. ఆమెలోని ముగ్ధత్వము, సౌమ్యమార్గము, అణ
వన ఈ పరిణామమునకు స్వభావసిద్ధ లక్షణములు.
ఆమె నదికలో పడకలో ప్రతికదిలికలో ఈ అణకువయే
మన దృష్టికి గోచరించును.

ఉదా : 'గోధునువన్నె త్రాచువలె మునుచుకొనును'

'వాడిపోయిన మందారమువలె మందమున
కంటుకొని పోయియున్నది'

'ఆమె పుష్పమాసపు నదివలె బుచ్చయుగాక,
కృశయుగాక'

'అప్పుడే వికసించి సంపూర్ణకోధతో చెలు
వారని, పూర్తిగా వదిలిపోయి శోభాహీనము
గాని నవమల్లికవలె'

ఇట్టి విర్లపము లన్నిటిలో యామెలోని యణ
కువయే యుద్గీప్తమగుచున్నది. ఆమె నిత్యమును
ధరించు వీరల యాకుపవర్చనము కూడ నట్టి యణకువ
దనపు స్వభావసౌందర్యమే నేమో!

ఏకవీర సహజముగా సుఖమారి. ఆ సౌఖ్యమార్గ
ములో నామె త్వగింద్రియ జ్ఞానమున కొక వైశిష్ట్యము
కల్పించినారు రచయిత. ఏకవీరకు అన్ని యింద్రియ
ములకంటె త్వగింద్రియ జ్ఞాన మెక్కువయిట.

"వల్లని గాలిపార యేక వీరమొదికి విడుద
కొనెను..... ఆమె త్వగింద్రియము విూవ మెఱపు
మెఱవినంతకాలములో నొక తడినెద్దువని తీవినట్లు
తోచినది. ఏకవీర చరించలేదు" 149 వ పేజీ.

"ఏకవీర బట్టుముడి వీడి యామె భుజముల విూద
చాలెను ఆమె త్వగింద్రియము రక్త
ప్రవాహ దిప్పుముగా నీ చల్లగాలిని కొలుచు
కొనెను గాలిపార వచ్చినపుడెల్ల నామె సరిగా
కొలుచుకొనుచున్నది" 150 వ పేజీ.

"ఆమె త్వగింద్రియముయొక్క స్పర్శగుణ
వ్యాప్తి చర్మముదాటి లోని గోరువచ్చని రక్తప్రవా
హముదాటి కల్యములదాకా దాకని తోచిన
దామెకు. ఆమెకు బాహ్యజ్ఞానము పోయినది. ఇంతలో
నీచురుగాలి వెంట కొట్టుకొనెను. ఆమె
పంచేంద్రియములు స్పర్శగుణత్వము పొందును"
151 వ పేజీ.

"ఆమె దేహము క్రమక్రమముగా వాయువు
యొక్క వైశిష్ట్యవలె పరిమాణము కొలుచు విచిత్ర
యంత్రమువలె నైది..... విజ్ఞాత తత్త్వదృఢత్వ,
కించిదృఢత్వ సూక్ష్మత్వముగా విస్పష్టముగా తెలియ
వచ్చెను" 152 వ పేజీ.

ఇట్లు ఏకవీర స్పర్శజ్ఞానమును సూర్పి విచిత్ర
ముగా వర్ణించిరి. 'ఆమె దేహము వైశిష్ట్యవలె పరి
మాణమును కొలుచు యంత్రమువలె నైనదనుట
విచిత్రము కాదా! ఈ ప్రత్యేకత ఏకవీర కందుల
క్షియబడినది. దీనివలన సాధించినదేమి? ఈ ప్రత్యేకత
కారణముగ తరువాతి సంఘటనలో ఏకవీర వీరభూపతి
పరివర్తంగ గుఱు మనుధినించిన విధానము, కుట్టాన్
కొగిరి యామెలో కల్గించిన చిత్రమైన మార్పును
దమత్కరముగా వర్ణించిరి.

అయిన ఏకవీర మామూలు మనిషికాదా? ఈమె
సాధారణ వదిలికొనినో నీ కథ వాస్తవికమెట్లును?
ఏదో యొక యింద్రియ మతిశయించి పనిచేయుట
యను ప్రత్యేకత క్తి ఒక్కొక్కరిలో నుండుట సహ

జమే కావచ్చును. కాని సాధారణము కాదు. ఏక వీరలో నట్టి యసాధారణ స్థితిని కల్పించుట కావశ్యకత ఏమి?

అట్టి అవశ్యకత యున్నను లేకపోయినను ఆ ప్రత్యేకతను కల్పించుటలో, దానిని స్పష్టముచేయుటలో, అట్టి దానిని పోషించుటలో, రచయితచక్కని శేషము చూపించిరి. వాన జల్లులను కొలుచుకొనుచు ఆతాకిడి రక్తప్రవాహముదాటి శిల్పములను తాకినట్టి స్వర్ణజ్ఞానమామెలో నున్న పుగు ఆమెయనస్సున చిన్న నాటినుండి నిలిచిపోయిన ప్రియుడు తొలిసారిగా నామెను కాగిరించినపుడు, ఆతాకిడి, ఆకాగిరింతలోని చల్లదన మామె రక్తములో నరనరములలో వ్యాపించుటలో ఆశ్చర్యములేదు.

కాని రచయిత యుద్దేశించిన ఏకవీర త్వగిండియ జ్ఞానములోని యా ప్రత్యేకత చదువరి యూహాకందు నంతటి వాస్తవికముగ లేదు. వానజల్లులను కొలుచు కొనుటలోని, కైతోగ్ధతల పరిహరణలను కొలుచు యంత్రము వలె కేరీరము పనిచేయుటలోని విశిష్టత చదువరి కర్మముకాదు. అయినచో నీ విశిష్టతను గుర్తించని నాడు చివరి ఘట్టములో ఏకవీర వీరభూపతి, కుట్రానల, పరివ్యంగములందు పొందిన కారీరకస్థితి యంతవరకు సహజము, యంతవరకు సమర్థనీయు నును విషయము విచారించదగినది.

యోవనములో నున్నది, అంతవరకు పురుష స్వర్ణ నెరుగనిది, తనలో గూడుకట్టుకొనిన కారీరక లతో కృశించినది. తన కలభ్యయకు దానిని గూర్చి నిత్యము చింతించునది, అతి గురుహరి, చిన్ని తనము నెంచే పీఠినబోవు నొక సుందర యువకుని చూచి ప్రేమించి ఆప్రేమను మనసులో నిమగ్నుకొనలేక యాతనికి ప్రణయలేఖ వ్రాసినట్టి భానోద్యోగము కలది యైన ఏకవీర వంటి జన్మని తలవని తలంపుగ తిరిగి తానెన్నడును చూడలే నమకొనిన ఆచిన్ననాటి ప్రియుడు ఒకనొక యద్భుత వేదావిశేషమున కలసి కొనినపుడు ఆమె హృదయస్థితిలో నాతని కాగిరినదుధి వించిన మామె కారీరక స్థితి నెల్లుండును?

వీరభూపతిని కలుసుకొనకముందే ఆమె భావా కలాపమును చూచినది. విప్రలంభావస్థలను, అభిలాష చింతా స్ఫూతి గుణకీర్తనోద్యోగ ప్రలాపోన్మాద వ్యాధులను నెరిమినవస్థలను అభినయించుటచూచి తానే

యావవస్థలను మానసికముగా ననుభవించినట్టి రసః క్షులో నాట్యహడుచున్నదామె హృదయము. ఆ స్థితిలో నామె వీరభూపతిని చూచినది. అప్పుడా “మనస్సుగో మీనాక్షీలేదు. అది మీనాక్షీ యై లేదు. తానెవరో నూనలేదు. తానున్నది రసజగత్ ఆమె నాయక అందులో. వానక సజ్జక నాయకుని కొరెరుచుచున్నది.” 172 వ పేజీ. ఇట్టి మానసిక ద్వేగములో నామె తొలిసారిగా నాతని పరివ్యంగముల మనుభవించినది. అప్పుడామె కన్నులకు చూ, శక్తి పోయినది. ప్రూక్షేంద్రియమున కతని విశ్వాసములే మనుభవించు శక్తి పోయినది. జీహ్వేంద్రియము తని ముద్దురుచి తెలిసికొనలేదు. ఆతని స్వర్ణ యాతలోని యస్థిపంచయమునకు కూడ దాగినది.

ఆమెకు హృదయసంచలనమునగు మాత్రక స్థితి. తిక్కిన సర్వాణువులయందు బ్రళయము. చక్షుశ్రోత్ర బిహ్వ ప్రూక్షేంద్రియ జ్ఞానమంతయు త్వగిండియమందు లీనమయి యా స్వర్ణగుణగుతిక్రాంతమర్థావిమై “యామె” యన్న పదార్థవాచ్యమై సర్వమునందు వింగిసినది.” 175 వ పేజీ. అసగ నామెలో యా పరివ్యంగములను చర్మమును దాటి రక్తమును దాటి శిల్పములను చేరిపోవుట. అట్టి రసాన భూతిలో సర్వేంద్రియములు లీనమై యొక్క స్వర్ణగుణానుభూతిగా నిలిచిపోయి హృదయమునంద చొచ్చుకొని పోవుట—సహజమైన కారీరక భర్మమిది.

మైన చెప్పిన 175 వ పేజీలోని కారీరక స్థితిని కారీరక కాస్త్రసీత్యా అర్థము చేసికొనిన దానిని ‘మకో’ అనియందుము. ఈ కారీరకస్థితిని కావ్యపరముగా నింత స్పష్టముగా వర్ణించగల్గట యభినందినీయును రచయిత యూహా సత్యమునకే ప్రామాణికము. ‘మకో’ అనెటకు నీస్థితియందు కేరీరములోని యింద్రియము లన్నిటికీ తాత్కాలికముగా నశించి హృదయ సంచలనము మాత్రము నిలుచును. ఈ స్థితియే తీవ్రహృదయ దాల్చినవ్వకు ఆ హృదయసంచలనము కూడా నశించును. అప్పుడది మృత్యువుగా పరిణమించును. ఈతీవ్ర హృదయమును కూడ తిరువాతి ఘట్టములో నదృశ్యముగా వర్ణించినారు రచయిత.

వీరభూపతి కాగిరిలో ఏకవీర యొక పావశ్యము, యొక మహాదానందము, యొక చిత్తమైన స్వర్ణ గుణానుభూతిని హతాత్తుగా పడె

ందుటచే నామె తాత్కాలికముగా నచేతన మైనది. గాని హృదయ సంవలనము నిలిచి యున్నది. కుట్టాన్ గోడి పరివ్యంగముక విపరీత పరిణామము చెచ్చినది. కుట్టాన్ స్వచ్ఛమైన ప్రేమతో ఆమె కడుగు వచ్చి పుట్టికే జరిగిపోయిన అద్భుత సంఘటన మామెలో కొక విచిత్ర సంవలనము కలిగించినది. ఆమె యొక కమైన యుక్త్యములో నున్నాడని మ్రోసినది. కుట్టాన్ ప్రేమను సహించు శక్తి ఆమెలో నభించినది. కుట్టాన్ కాగిరి నామె భరింపలేదు. ఆమె భయపడి వైగ నడిచెను పరుగిడినది.

జరుగవలసిన పర్యవసానము — ఏకవీర మరణము. కేవలము దీనిని సాధించుటయే పరమావధి మ్రోసినది. ఆమె అట్లు వైగవైపు పరుగెత్తి ప్రవాహములో బడి కొట్టుకొని పోయినదనినను చాలును. కాని రథయొక ఏకవీరలో అడుగుదురునా ఒక ప్రత్యేకతను చిత్రించి నట్లే ఆమె మరణమునకు కూడ నొక వైలక్షణ్యమును కల్పించివారు.

ఏకవీర పతివ్రతకారు. విలయన నామె కుట్టాన్ భార్యయయ్య పరపుణుని స్వర్గ నమధించినది. ఆమె భర్తయు నధిగమించినది. కాని యా యభర్తయులో కూడ నొక చిత్రమైన భర్తయున్నది. ఆమె యొక పుణువుని స్వర్గ నమధించినది. ఆ యనుభవ మామెలో జీర్ణించుకొని పోయినది. మరేయొక స్వర్గకు తిట్టుకొనలేదు. మరేయొకని కాగిరి నామె భరింప లేదు. ఆమె సాకుమార్య మట్టిది. ఆమె మనో నిశ్చయ మట్టిది.

కుట్టాన్ ఆమె భావమును గమనించలేదు. తన త్యాగియైన యాతి దామె యెడల ప్రేమచే గడలి పోయెను. అతి దామెను కాగిలించెను. ఈ కాగిలిలో కూడ ఆమె కఠింము తోలివాటివలెనే చిత్రమైన ముక్కు చెందినది. కాని ఆ రెండు యనుభూతులలోని ప్రత్యేకత మంత స్పష్టముగా వివరించుకో గమనించ దగినది. తోలివాడు ఏకవీర హృదయములో నుఖానుభూతి యున్నది. కాని మలివాడు వెగటు తోచినది. తోలివాడు లోకము పూవులన్నియు బూచిన వనము మీది మందమారుతుమలె నామె ప్రూణేంద్రియము జాణగొ నెను.

రెండవదియు 'ఆమె ప్రూణేంద్రియమునకు గాలిలో నొక వగరువాసన దోచెను'.

ముందుదియు 'ఆమె రక్షుస్సు లకిని రక్షుస్సులే చూచుచుండెను'.

రెండవదియు 'కన్నులు చీకట్లను చూచుచుండెను'.

మొదటిదియు 'ఆమె రక్తములో ఆకిని కాగిలింతయొక్క చల్లదనము ప్రవేశించెను'.

రెండవదియు 'రక్తమంతయు మృత్యుస్పర్శ వలన గలుగు తైత్తి మలవరించుకొనినది'.

ఇట్లే కుట్టాన్ కాగిలిలోని యనుభూతియందలి వెగటు, చీకట్లు ఆ తైత్తియు ఆమె హృదయ సంవలన మును నిలిపివేయునంత తీవ్రతరమైనది ఆమె చని పోయినది. ఇట్టి ఈ మరణావస్థ్యకలిమి కల్పించుటకు ఏకవీరలో నతిశయించిన త్యగింద్రియ జ్ఞానమును నొక వైలక్షణ్యము కల్పించబడినది. కాని ఈ లక్షణమును గుర్తించనివాడు కూడ వీరభూపతి కుట్టాన్ పరివ్యంగముగానుభూతు లామెలో కలిగించిన తారీరకస్థితి యవార్త మును సహజమైనదియు నని గుర్తింపకతప్పదు. అట్టి స్థితి యామెలో కలుగుటకు వలయు వాతావరణము సహజముగా నేర్పడియున్నది.

ఒక్కొక్క పాత్రకు సాధారణపు బూహ కందని ఒక చిత్రమైన ప్రత్యేకతను కల్పించియు ఆ పాత్రలలో పూర్తి వాస్తవికత యొప్పించుట ఈ రచయితకు శ్రోతగాదు అట్లే ఏకవీర పాత్రకూడ చమ త్కారముగా పోషింపబడినది.

ఏకవీర చనిపోవుటలో కూడ నొక ఔచిత్య మున్నది. ఇతివృత్తము సవాలన హిందూభర్తయును ప్రాతిపదికగా తీసికొనినదని ముందే నుడివెలిసి. ఒక్కొక్క వేదావిశేషమున ఒక భర్తయు నభించినను తిరిగి యది యుద్ధరింపబడవలెను. లేదా యా యభర్తయు కడిగివేయబడవలయును. అట్లు కానిచో వాతావరణ మంతయు కలుషితమగును. ఏకవీర వీరభూపతుల విచిత్ర సంయోగమువలన ఏకవీరకు కుట్టాన్ యెడలగల దాంపత్య భర్తయు నభించినది. కాని ఏకవీర చనిపోవుటతో నాయుజుషీత వాతావరణము వైగనడిచుట రంగములతో జ్ఞాటు చీకటి చాలున కొట్టుకొనిపోయినది.

వీరభూపతి యెడల కూడ నీ విషయమే వర్తించును. వీరభూపతికూడ తాత్కాలి కొర్రేకమున తన

ధర్మమును విస్మరించెను. కాని అతడు చనిపోలేదు, అతనిలో ఏకవీరలోగల సౌకుమార్యములేదు. కుట్టాన్ వలె తపస్వి కాదగిన మనోనిగ్రహమును లేదు. అతడు సామాన్యకు. కావుననే కుట్టాన్ మోనాక్షిని ప్రేమించి యుండింతయు తెలియుటతోడనే యాతినిలో ఈర్ష్య ప్రేరేపింపబడింది. ఆ ఈర్ష్య నిర్లుప్తమైంది. అతిపహజమైంది. తపభార్య తనను ప్రేమింపలేదనుట కంటేను మరియొకమిది ప్రేమించుచున్నదను విషయము పురుషునికి సహింపరాని విషయము. అట్టి ఈర్ష్యచేతనే వీరభూపతి మోనాక్షి యొక వీరవ్రతుడయ్యెను.

విధివిధిమన వీరభూపతి యొకనాడు ఏకవీరను కలసికొనెను. ఉద్రేకముతో నాతడాయె వారింగనిము చేసికొనెను. కాని చివరకు ఆమెయే తనమిత్రుడు, ఆపుడు, తనయెడల మైత్రి చే తపస్వియునైన కుట్టాన్ భార్యయని తెలిసికొనినాడు. కాని వీరభూపతి 'వీపులుపిడి నేను మనుష్యుడనీ' అని కుట్టాన్తో వచించినట్లు కేవలము మనుష్యుడు. అట్టి నిపరీతి పరిస్థితులలో సన్యాసిగాక మరెవరును. అతడు సన్యాసియేదైనాడు.

మోనాక్షిలో విపరీతగుణము లేమియు లేవు. కుట్టాన్తో మహాభాగ ననుభవించి పిదప ఆమె యెడల తన మనస్సును మార్చుకొనినాడు. కాని ఆమె యట్టి యవస్థలు లేకుండనే తన మనస్సును మార్చుకొనింది. కుట్టాన్ హృదయములో తానున్నా నమకొన్నన్ని నాళ్లు ఆమె భర్తను ఆదరించ లేకపోయినది. అతడు తనను సోదరిగా ప్రేమించ మొందిరికీ మరుక్షణముననే ఆమె "నమస్కృతితో భర్త పాదములను చక్కగా నిమిరింది" ఇంత సులభముగా నామె యెట్లు మారిపోయినది? కారణమొక్కటే తోచుచున్నది. ఆమె హృదయమునకు లోతులేదు.

మోనాక్షికి ఏకవీర వృత్తాంత మంతయు తెలియదు. కుట్టాన్ ఏకవీర మృగ్యులవై ముఖ్యమును తెలియదు. అట్లు తెలిసియు స్త్రీ జన సహజమైన వాచాలతచేతనైన మోనాక్షి ఏకవీరతో కుట్టాన్ తనను ప్రేమించుట తనపరి తన యెడల మనసు మార్చుకొనుటను గూర్చి యెన్నడును చెప్పియుండలేదు. ఏకవీరపై మోనాక్షికి ద్వేషము ఈర్ష్య మొదలగు భావములు లేవు—అయినపుడు మోనాక్షి ఏకవీరకు కుట్టాన్ మనస్సు మారినవిధానము చెప్పి ఆమె నూర

డింపవచ్చుననగా. ఏకవీర నూరడించు నహృదయముతోగాని దెప్పిపొడుచు దుష్టకలతచేగాని మోనాక్షి యట్టి ప్రసక్తి దెచ్చియుండవలసింది. అట్టి ప్రసక్తి దెచ్చినను ఏకవీర దానిని వివహించుకొనక పోవుటయో ఏదైన పరిస్థితి ఉద్భవచ్చి మోనాక్షి ప్రయత్నమునకు భంగము కలుగుటయో జరిగియుండవచ్చును. కాని మోనాక్షి యట్టి ప్రయత్న మే చేయలేదు. మోనాక్షి లోనట్టి స్వభావమునకు కారణము కన్పించుటలేదు.

మోనాక్షికి తనభర్త పూర్వ మొక బాలికను ప్రేమించెనని తెలియుటయేకాక, ఆమె యాతినికీ ప్రాసిన ప్రణయ లేఖను చూచింది. అతడు గీసిన యామె చిత్రమును చూచింది. ఆ బాలిక పేరును ప్రణయలేఖలో చూచింది. అయినచో కుట్టాన్ భార్యయైన ఏకవీరను చూచినపుడు ఆమె యాపమును బట్టి, పేరునుబట్టి ఆమెయే తనభర్తచే ప్రేమింపబడిన యువతియని పోల్చుకుంటున్నట్టి ఒకటి రెండుపాల్లు ఏకవీరను చూచి మోనాక్షి చకితయైనదట. 'ఏక్కడనా ఈమెను చూచితిని?'. కాని ఏకవీరయే ఈ యేకవీరయేమోనని అనుమానించనైలేదు. మోనాక్షిపాత్ర తదితర పాత్రలవలె చదువరికి పుచ్చుముగా గోచరించుటలేదు.

ఇట్టి పథలలోని నల్యగు ప్రధానపాత్రలు కుట్టాన్ ఏకవీరలీ, మోనాక్షి వీరభూపతులు ప్రేమ, ధర్మము, మైత్రి, ఈర్ష్యయును నాలుగు ఉద్రేకభావములలో నరిగి చివరకు కాలగతిని విధినిహిత పర్యవసానము నందిరి. ఈ నల్యగును హృదయముచేత జన్మించుకొనలేని ఉద్విగ్న ప్రణయమూర్తులే—అయినను నలువురిలో నీ చిక్కుపరిస్థితి వేర్వేరు పరిణామములను తెచ్చింది. ఒకరకమైన నమస్య విధి విహిత సంకల్ప విధానమైన వేర్వేరు పరిస్థితులలో వేర్వేరు మనస్తత్వములలో నెట్టిపరిణామములను కల్గించునో యందులో నదృశ్యముగా చిత్రింపబడింది. ఈ చిత్రణమే యీ పథలలోని అత్యుత్తమ ప్రాధాన్యము.

చివరి ప్రకరణమునందు ఏకవీర వీరభూపతుల విచిత్ర సంయోగావంతరము ఏకవీర వీరభూపతి నిజస్థితిని తెలిసికొనిన పిదప ఆమెలో నొక విచిత్ర సంపదము కలిగి ఉన్నాడినవలె విధులబంబ దిగుచు 'నోవిరి' యను శ్రీస్తవ మతాధికారిని కలిసికొని

నియు అతినితో మరలించుకొనెన బద్ధ జరిపి తన
సత్యమును విలబెట్టుకొనె ననియు నొక యుదంతము
చేర్చబడింది. దీనికి ఇతివృత్తముపై గల ప్రభావ
మీమిమ్మా తెలియుటలేదు. ఏకవీర పాత్ర కొక
పాధాస్యము నిచ్చుటకే యిది యుద్దేశింపబడిన యా
యుదంతమువలన ఏకవీర యెవల చదువరికి గల
పానుభూతిగాని, ఆమెయం భగవతు సంస్కారము
నివ్యాజ్యపరగంపము కాని అతిశయించిటుల కూడ
కోరుటలేదు.

కథాకాలము నాటి వాతావరణము చరిత్రకు
సంబంధించియున్నది. 'నోవిలి' యను క్రైస్తవమతాధి
కారి తిత్వ బోధకస్వామి యనుపేర సామాన్య జనులను
మతాంతరులను చేయుచుండెను విషయము చరిత్రకు
సంబంధించిన సత్యము కావచ్చును. కాని ఇతివృత్తము
చరిత్ర సత్యమైంది కాదు. ఇట్టి ఇతివృత్తమును
చరిత్రగర్భమైన మరలించుకొన వాదనతో ముడి
పెట్టుటలో గల అంతరార్థము మహాభక్తముగాదు.

అంతకంతకు తీవ్రరమై ఏకమఖముగా
ప్రవహించు మహాప్రవాహములో నొక ముడి తిరిగిన
ట్లుండు నీ సంఘటన. ఈ ముడిలోని లోతు
సాధారణపు దృష్టితో తెలిసికొనవలసినంత స్పష్టముగా
లేదు.

ఏకవీర పాత్ర యొక విలక్షణమైన స్పృష్టి. అట్టి
ఏకవీరతో నా క్రైస్తవ మతాధికారిచే వాదన చేయిం
చుట యను విచిత్ర కల్పన కారణములేకుండ నెట్లు
జరుగును? అని ఆలోచించిన ఇతివృత్తము నం
దిమిడియున్న ప్రధాన సూత్రమే యిందును బంధింప
బడినదని తోచును, 'నోవిలి' యను క్రైస్తవమతాధి
కారి సనాతన హిందూధర్మమును వాదనము చేయు
చున్నాడు. హిందువులను మతాంతరులను చేయు
చున్నాడు. అది ముందరకేవలని కళ్యాణోత్సవ దిన
ములు. ఆ పరిత్రమైన వాతావరణ మీ మతాధికారి
యొద్దొక్కసరిచే నపచిత్రమై పోవుచున్నది. మనమతియు
మద్దరించుట యనగా మనధర్మము మద్దరించుట. అది
ఎట్లయిన మద్దరింపబడవలెను. ఒక చుప్పిభావమువకు
లోపై చరిత్ర కళాంత మగుచున్నపు డట్టిదాని సరికట్టు
టకు పామానుగిని కెక్కుతానామలు, వ్యక్తిగత నైపు
ణ్యము చాలనిది. అట్టి యవసరమున నేదోయొక దివ్య

శక్తి యావేళించి అనైల్యమును ప్రభావితము చేయవల
యును. మనచరిత్ర, పురాణములలోని అవతారపుగుఱు
లీనిషయమునే స్పష్టము చేయుచున్నాడు.

భగవంతుడు సర్వసమర్థుడు. అతడొక్కొక్క
వ్యక్తిలోని యొక్కొక్క శక్తిని యొక్కొక్క విధ
ముగా మఱయొగిందుకొనును. ఏకవీరలో నొకవిచిత్ర
సంచలనము కలిగింది. ఆమె యగుపులోలేని యుద్వేగ
మునా మన్నది. ఆ యుద్వేగములో నెట్టి మహా తీర
శక్తియైన యావిర్భవించవచ్చును. లేదా సర్వవాళనము
కావచ్చును. ఏకవీర వ్యక్తిగా సర్వవాళనము కాను
న్నది. కాని ఆమెలోని అస్పటిక శక్తి కొక ఫలితము
కల్పించబడకున్నచో నట్టి ఉదాత్తపాత్ర ఉరకనే
వచ్చుమైపోవును. అందుచే నేకవీర కారణజన్మరాలు
గావలెనని రచయిత సంకల్పము. దానిని భగవత్సంకల్ప
ముగా భావనచేసి ఆమెలో ముందరకేవలని శక్తి నావి
ర్భవించజేసి ఆమెచే సంకులమైపోవుచున్న సనాతన
హిందూధర్మమును కాపాడజేసి ఇతివృత్తమున కొక
విలిహాసకపు లక్షణమును కల్పించినాడు.

ఏకవీరలోగాని, ఇతివృత్తములో నే ఘట్టములో
గాని యంతివరకులేని మతప్రసక్తి దర్శన ఒక్క
పారిగా తీసికునిచుట్టులలో పొంకుని స్థూలదృష్టికి ఒక
క్రొత్తవిషయమును తెచ్చి యతికికట్లగపడును. కాని ఈ
సంఘటనలోని యంతరార్థమే ఏకవీర కారణ జన్మరాలు
లని నిరూపించుటలోని చదుత్కారము. అదియే ఈ
వచన యిందలి మహాదా త్ర లక్షణము.

ఏకవీరలోని కారీరక మానసిక ప్రవృత్తు లన్నియు
రెండు మహాశక్తుల అంతిస్పంఘర్షణ ఫలితములు ఆమె
లోని యద్వైదము, ప్రణయము, ఉద్వేగము ఒకరక
మైన శక్తిస్వరూపములు. ఆమెలోని యాలోచన, ధర్మ
చింతన, పాపభీతి మరియుక శక్తికి పాతిపదికలు.
మొదటిది బలమైన కోరికలను ప్రబోధించుచుండెను.
రెండవది స్థిరమైన ధర్మమును ప్రబోధించుచుండెను.
ఈ రెండును ఒకదానికొకటి తీసిపోని విపరీతశక్తులు.
ఈ రెండిటిలో నేది విగిహాయిని ఏకవీర పతివము
చెందును. కన్నకనే ఆమెలోని రెండు శక్తులును విజ
యము పొందినవి.

ఆమెలోని ధర్మము నశించి, ఆమెలోని
కోర్కెలు చెలరేగి వీరభూపతితోడి సంయోగము

చెందుటలో నొకకత్తి జయించినది. తత్కారణముగా నామెలో యావేరించిన ఉద్యమమువలన ఆమెలోని రెండవకత్తి విజృంభించి ఆమెచేతనదైన హిందూ ధర్మము నుద్ధరింపజేసినది.

ఇట్లామెలోని మానసిక కీర్తులు చెందును శరీరం చుట్టలో నామె కారణజన్మరాలును, పార్థక జన్మరాలును యొసడి. ఆమెవలన కాడిగిన జేహో పూర్తియైనది. ఇంక యామె జీవించుటలో నర్థములేదుగదా! అంగుచేరినే ఏకవీర చనిపోయినది. అసగా ఏకవీర మరణము ఏకవీరపాత్ర స్పృశికి ఒక పరిపూర్ణతను పొందినది.

ఇది చిన్న వనలయైనను ఎంతో గ్రంథము నిమగ్నుకున్నది. కథకు సంబంధించినంతవరకు ఆవసరమైన విషయములేగాక 800 సం||ల క్రిందటి పాంథిక చారిత్రకము, అప్పటి రాజకీయములు, చరిత్రలో వానికెల సంబంధము, అప్పటి రాజులు, రాజ్యపరిపాలనా విధానము, మధురానగరము, అప్పటి యా పురవైధివము, ద్రవిడుల శిల్పద్రవ్య సంపదలు కూచిపూడివారి చరిత్ర భామకలాపము మొదలగు విషయముల నిందు సమయోచిత రీతిని వర్ణించి ఇతి వృత్తమునకు మరింత వన్నె తెచ్చిరి.

చిన్న పిల్లలకు వడగల్గిన ఎంత యిచ్చమో రచయితకు వర్ణములనిన యంత యిచ్చము. వారి కావ్యము

లలో వర్ణన వర్ణనలు లేనిది లేవేమో. అట్లే యింగుహాన వర్ణాశ్రీ శోభలను వర్ణించు పెక్కు నవకాశములు కల్పింపబడెను క్లిష్టమైన భూయిష్టమై భావగర్భితమైన వీరి వర్ణన లెంత శోభ నిచ్చునో ముఖ్యతైరిని చక్కని పదలాటిత్యయతో చదువరి హృదయమునకు నూటిగాతరులు వీరి వర్ణనలు కూడ అంత శోభ నిచ్చును. ఉదా : 128 వ పేజీలో 'ఒక పసలు మొగ్గు యేకవీరవై

బడినది.....

162 వ పేజీలో "తెల్లనారిలే యెంచలుకాచి లోని కాకరపూలు, వీరపూవులు బంగారు నాణెములవలె..... వొడ్డి యంతయు నవలక్ష్మి లాంఛనించి ట్లయ్యెను.

మట్టాన హృదయములో, ఏకవీర హృదయములో, వీరభూపతి హృదయములో ఆయా పరిస్థితులలో కలిగిన అద్భుత పరిణామములు, విచిత్ర సందలములు నిజముగా అద్భుతముకావు, నిజముగా విచిత్రము కావు. అది నిజతీవితములో సామాన్యము. మిక్కిలి సహజము. కాని ఆ సామాన్యమైన హృదయస్థితిని అంత సహజముగా గ్రంథము చేయుట యసామ్యము. లాకి మైన సంఘటనలకు ముగిస్తువైగల విచిత్ర ప్రభావములను, విధిమను నజ్జాతి కత్తికి మానవ జీవితమువైగల చిత్రవిచిత్రప్రభావములను ఆధారముగా దీసికొని రచించిన యిట్టి వనల మరెయొకటి తెనుగున లేనేలేదేమో!

మహాత్మాని ఆధ్యాత్మికవారసుడు, సర్వోదయోద్యమ సారథి
శ్రీ వి నో బా బా వే

విలాసిని

చిత్రరచన : ఇంజనీరింగ్ ప్రముఖ చిత్రకారుడు ఆనంద్ జయ

వీలునామా

నాగభూషణ్

పాత్రలు : రాఘవయ్య, భాస్కరం, అనందరావు, బంగారు
అనంతం, సంతానం, సుశీల

రంగము: 1

రాఘవయ్య : (తెరవెనుక) భాస్కరం! భాస్కరం!
ఎంత చెప్పినా, ఎటూకానివేళ ఆ తిలుపులు
మానుకొని, తెరలు జేసుకొని కూర్చుంటా
వేరా? బంగారు! బంగారు!

బంగారు : సారూ!

రాఘ : వాడికి తెలియకపోతే నీకైనా తెలియదురా?
పట్టపగలు ఆఫీసుమామూ మానుకు కూర్చుం
టారా? ఆ తెర తియ్. తిలుపులు తెలు.

[తెర తొలగిపోతుంది. కనిపించేది రాఘ
వయ్యగారి ఆఫీసుగది. గదికి ముందుభాగాని
'పి. రాఘవయ్య బి. ఎ., ప్లీడరు' అనీ,
రెండో ప్రక్కన 'పి. భాస్కర్ బి. ఎ.,
బి. ఎల్., అడ్వోకేట్' అనీ (వానిన
'బోర్డు' వున్నయ్. గదికి వెనుక మధ్యగా
ఒక వాకిలి, వాకిట్లో మరో వాకిలి వుంటయ్.
మరో ప్రక్క పీఠివైపుకు కిటికీవుంది. గది
మధ్యలో ఒక పేరుల్, దానికి మూడు
ప్రక్కలా మూడుకుర్చీలు, ఒకమూల పడక
కుర్చీ, దూరంగా ఒక బల్బు, దానికి చేరువగా
రెండు కుర్చీలు వున్నయ్.]

రాఘ : ఇట్లా వాలుగుగోడలమధ్య కూర్చుండిపోతే,
ఇక ప్రాక్టీస్ ఎలా చేస్తావురా?

[భాస్కరం ఆలోచిస్తూ ఉంటాడు]

రాఘ : అంతి ప్రపంచాన్నే మరిచిపోయే ఆలోచన
లేమిటా!

భాస్క : అదే!—'మనుష్యులు అవసరం గాగ్గొందుకు
యెప్పుడూ ఆలోచిస్తావుంటారా?' అని.

రాఘ : ఎందుకాలోచిస్తున్నారా అని నువ్వు ఆలో
చిస్తున్నావా? చిందు, చిందు—

[బంగారు ఏదో చీటీతెచ్చి రాఘవయ్యగారి
కిస్తాడు]

ఎవర? అనందరావా? ... వేరు కూడా
ఎప్పుడూ విశలేశ!

బంగ : రెండురోజులకిందటే మీకు ఉత్తరం రాకా
నంటున్నారండి—

రాఘ : ఉత్తరమా! నేను చూడలేశ!

భాస్క : (యల్లకర్రను ముక్కుమీద నిలబెట్టడానికి
ప్రయత్నించేస్తూ) నేనూ చూడలేశ!

[బంగారు, భాస్కరంవంక నోరు తెరిచి
ఆశ్చర్యంగా చూస్తాడు.]

రాఘ : ఏమిటా, తిమింగిలంలా ఆలా నోరుతెరు
చుకు చూస్తావ?

భాస్క : (బంగారువంక చూసి) ఏం బంగారు?
అదే అని నీ ఉద్దేశ్యమా?

[అవునన్నట్లుగా తల వ్రాపుతాడు బంగారు]

రాఘ : ఏది?

భాస్క : అదే! మొన్న క్లబ్ లో డిరియర్స్ మాన్
వుంది. త్వరగా వెళుతూ వుండిగా ఉత్త
రాలు యిచ్చాకు బంగారు. ఇచ్చినవాడు
పూజకున్నాడా? అట్లాగే నోరు తెరుచు
కుని నిలబడ్డాడు. నాకు తిమామ చెయ్య

తె. యం. బారీ ఆధారంగా

లనిపించింది. కవచ చిన్నదికూడా నేనా, నోట్లో పడేటట్లు దిసిరాను. మేం యూనివర్సిటీలో వుండగా ఒక కేం, ఆడేవాళ్లం నాన్నా! ఒక గిరిగిరి, ఆ గిరిలో పడేటట్లు అట్టమొక్కర్ని విసరడం! కాని, ఏంలాభం? అది కాస్తా మురుగునీటిలో పడి మునిగి పోయింది.

రాఘ : ఏం బావుండలేదు, భాస్కరం.

భాస్క : విజయ! కాని ఆ అట అడవికి చూసేది అప్పుడే నాలుగు నిలబడింది.

రాఘ : (చేతిలో చీటి చూస్తూ, బంగారు వంకరు తిరిగి) ఎట్లా వుంటాడు మనిషి.

బంగ : మనిషి కేమండీ! మన ఒంగోలు కోడెలా వున్నాడు. అయితే యేం? మనిషేంకో దిసలుగా, సినిమాలో హీరో విడుదలైపోయాడనిపిస్తుంది.

భాస్క : ఆపరా బంగారూ, నీ అలంకారాల! చీటిని వింటే ప్రబంధ కవులు అమాంతం గుండెలు బాదుకుంటారు.

రాఘ : ఆ!..... వుత్తరం అడవింటావా? లేక పొరపాటు పడ్డాడా?

బంగ : ఆయన అప్పుగా తన నోటితో పెరిలేనే!

భాస్క : పోనీ, మల్లీరాయమనగూడదా?

రాఘ : (విసుగుతో) ఆ—

బంగ : కాని, ఆ అమ్మాయి గారు—

భాస్క : ఎవరు?

బంగ : అడవిండీ! ఆయన గారితోరాలా, ఓ అమ్మాయి గారు—

భాస్క : చూడేం తెలుసురా? వచ్చిందా?

బంగ : ఆ! వచ్చిందండీ..... అవిడగారు ఏమి పోయింది.

భాస్క : (అడుర్గాగా) ఏమి పోయిందా?...ఎన్నేళ్లుంటాయో?

బంగ : సిన్నేలేనండీ.

భాస్క : అంటే పడేళ్లుంటాయో?

బంగ : పెద్దదేనండీ.

భాస్క : అంటే, ఓ మాత్రైతింటాయో?

బంగ : కాదు బాబూ.....ఓ ఇరవై—

భాస్క : ఇరవై!...అందంగా వుంటుందా?

బంగ : కొరకు తినోయ్యవండి.

రాఘ : ఏకీకృతగానీ, తేలికగానీ వాళ్ళకు లోపలకు తీసుకురా.

బంగ : సిల్లం...

భాస్క : బంగారు! ఇహ వెళ్ళడూ వుత్తరా రిచ్చి నోరు తెరుచుకు నిలబడకు...తెలిసిందా?

[బంగారు నవ్వుతూనిక్రియత్నం చేసి, విధిగా నోతాడు. మొహం పారిపోతుంది] ఏమిటి బంగారు అలా అయిపోయావ?

బంగ : అబ్బే! ఏమింది?...ఏమీలేదండీ (అంటూ వెళ్ళిపోతాడు).

భాస్క : బంగారు అలా వున్నాడేం, నాన్నా?

రాఘ : భాస్కరం ఆ సంగతి అలావుంచు...నిన్ను చూస్తే నేనాకు కోపం ముందుకువస్తోంది.

భాస్క : సహజమేనమోండి...

రాఘ : ఇప్పుడు వినోదరావు కేసుని చెప్పారీ?

భాస్క : వినోదరావుకాదు నాన్నా, ఆనందరావు.

రాఘ : అదీ! ఆయన కేసుని చెప్పారీ? 'మీ వుత్తరం చూప లేదండీ...మా వాడు ఓ ఘనకార్యం చేశాడు' అనారీ.

భాస్క : ఎందుకు?

రాఘ : ఎందుకేమిటి? ఆయన మన దగ్గరకు ఎందుకు వచ్చాడో మన కేసు తెలియదని ఒప్పుకోవాలి కదా!

భాస్క : (ఆలోచిస్తూ) ఆ మాత్రం తెలుసుకోలేమా?

రాఘ : (కొంచెం ఆశ్చర్యంగా) మళ్ళీ తెలుసుకోగలరా?

భాస్క : రెండూ, రెండూ కలిపిలే ఎంత అవుతుందో ఇంకా నేర్పాలా నాన్నా?

రాఘ : అంత తెలిగిగలవాడవయితే ఈ కేసు మళ్ళీ నడుపు. చూస్తాను...ఇది నీకు మొదటికేసు!

భాస్క : (ముందు కొంచెం చిత్రపాత్రయినా, తెప్ప రిల్లకొని) అలాగే!...తిప్పకుండా... (తిరువాత, దైర్యంగా) వాళ్ళు లోపలకు వచ్చిన రెండు నిమిషాల్లో వాళ్ళు ఎవరో, ఎందుకు వచ్చారో తెలుసుకుంటాను, చూడండి.

ఘ : (చేతనంగా నవ్వుతూ) చిన్నవాళ్ళ దగ్గర నుంచి నేర్చుకోవడానికి నే నెప్పుడూ సిద్ధమే! అయితే, ఆ మాత్రం మేమూ కనుక్కోగలం!

స్మ : ఎలా?

ఘ : వాళ్ళునే అడిగితే సరి.

స్మ : ఆ మాత్రానికి నేను యూనివర్సిటీకి వెళ్లి, పుష్పదానికి మరో తోక తగిలించుకురావడం శాసితం?

ఘ : భగవంతుడికి తెలియాలి... సరే, వాళ్ళ ను పిలిపమంటావా?

స్మ : (కుర్చీలో నుంచి లేచి, తనను తాను పట్టుకొని) యస్...

ఘ : (చెల్-కోట్టబోయి, అగ్గి) ఆ వచ్చివా విడిచేయ కూడా మనకు తెలియదు కదా!

స్మ : నేను కనుక్కుంటానుగా, చూడండి.

ఘ : పెళ్ళియిందా?

స్మ : అదే తెలుస్తుంది... మనకు తెలిసిందెల్లా అవిష చిన్నదివి అందరికీ అని, ఏమిస్తోందని—అవిషకు పెళ్ళి అయివుంటే, ఆ ప్రక్కనున్నాయన అవిషధిర్త అయివుంటే, ధిర్త ప్రక్కనవుంటే కూడా అవిష ఏకవల నిన పని ఏమిటి?

ఘ : వున్నందుకే నేనా?

స్మ : అందుకయితే ఇంకాదూరం ఎందుకు వస్తుంది? ఒక వేళ పెళ్ళి కాకపోతే ఈయన ప్రియుడైనా, అన్నయినా కావచ్చు... ఇంకా ఆ అమ్మాయి విషయంలోనే వచ్చారని మాత్రం నాకు తోస్తుంది.

ఘ : బృహస్పతి దిగి వచ్చాడయ్యా! (చెల్-కోట్టతాడు.)

[మరుక్షణంలో ఓ యువకుడు, ఆయనను అంటుకు పోయిన ఓ యువతి లోపలకు వస్తాడు. ఇద్దరూ భయపడుతున్నారు. యువకుడి మొహం పాలిపోయి వుంటుంది. అతను లోపలి ఆకురతను అణుడుకోవడం కోసం, అనుక్షణం దీర్ఘంగా నిట్టూర్పులు విడవడం వినిపిస్తుంది. అవిష విచారం యింకా తగ్గి

నట్లు లేదు. ఏకవలవలన ఏర్పడిన చెరిస ముంపురులు, చెరిగిన కాయక మాత్రం మనకు కనిపిస్తూ వుంటాయి]

భాస్క : రండి ఆనందరావు గారూ! వీరు మా నాన్న గారు (ఆనందరావు ఆయనకు నమస్కరిస్తాడు. రాఘవత్యాగారు ప్రతి నమస్కారం మాత్రం చేసి పూరకుంటాడు) వారు లాయర్!... అయినా ఈకేసు నేను చూస్తున్నాను.

ఆనంద : (తెప్ప చేసిన వాడిలా భయపడుతూ) నా ఉత్తరం అందించమకుంటాను.

భాస్క : (కొంచెం తపిస్తున్నాడు) అవును... అందింది.

ఆనంద : దానిలో అన్ని విషయాలు వివరంగా...

భాస్క : (అవును... అతన్నీ నాకు జ్ఞాపకం వున్నాయి... కూర్చోండి (సుకీల వంక ప్రత్యేకంగా చూస్తూ) కూర్చోండి... ఆ... మీ చేరు... మీ చేరు—మరిచిపోయాను.

రాఘ : నవ్వు అవ్వనే లేదుగా భాస్కరం! [భాస్కరం దీనికి కొంచెం విసుగుపల కనుబరుస్తాడు]

ఆనంద : ఓమిందండ... మరిచిపోయాను. ఈవిష సుకీలా ఆనందరావు... నా భార్య.

[భాస్కరం తెల్లమొహం వేస్తాడు, ఓ ఓణంపాటు కనిపించకుండా నవ్వుకుంటాడు రాఘవత్యాగారు]

భాస్క : (తెప్పరిల్లుకొని) అలాగా! చాలా సంతోషం. కూర్చోండి సుకీలా కదీ గారూ! [సుకీల సిగ్గుపడుతూ కూర్చుంటుంది]

ఆనంద : సుకీల ఈవిషయమై కొంచెం అదుర్దాగా వున్నదండీ.

భాస్క : ఉండదుటండీ మరి!... (వైచి ఒక చివరకు వెళ్ళి) అందులోనూ ఈ విషయాలన్నయ్ చూపింది- తాత్కాలికంగా చాలా బాధగా వుంటున్నాయి... కానీ, క్రమంగా మరిచిపోతాం తెండి.

సుకీల : అదే ఆనంద కూడా అంటున్నాడండీ.... కానీ, నాకే—ఎందుకెళ్లనో—(తలవంచి,

పెళ్లిగా) అయినా మా పెళ్ళయి ఇంకా సంవత్సరం కాలేదు.

భాస్క : అవునునుకోండి... అనియి అందువల్ల నే—

అనంద : (హటా హర్షదానికి ప్రయత్నం చేస్తూ) ఆ!... మీ ఫీజు! తిక్కు చే నమకొంటాను.

భాస్క : నాకు మాత్రం చాలా తిక్కు చే అనిపిస్తోంది.

అనంద : నాకు చాలా ఎక్కువనిపించిందండి.

భాస్క : అంటే, అంతకంటే ఎక్కువ—

అనంద : అదే!

భాస్క : (అయిష్టంగానే) సరే!

సుశీల : నాకూ చాలా ఎక్కువనిపించిందండీ!

భాస్క : (దెబ్బ తిని) ఓ!

అనంద : ఈ చిన్న విషయానికి ఇంత దెబ్బ అనవసరమని సుశీల వుద్దేశ్యం.

భాస్క : సరే! కానివ్వండి... అయితే, ఒక విషయం మనం ముందు ఆలోచించుకోవాలి. ఈ పరిస్థితుల్లో కేవలం సుశీలాదేవిగారి నే ముఖ్యంగా తీసుకొని, ఆవిష్కరించిన నే ఆధారపడడం బావుండదు!... అందువల్ల మనం మరో మార్గం మేడయినా—

అనంద : (చిత్తరేఖతో) మరో మార్గం ఎందుకంటి? అంతా ఆ వుత్తరంలో వున్నట్లుగా చేస్తే సరిపోదా?

భాస్క : అహ... సరిపోదని కాదు—

సుశీల : అనంద!... (కంటతడి పెడుతుంది)

అనంద : (ఓదార్చడానికి, బుజంమీద తిడుతూ) ఊహకో, నువ్వు.

భాస్క : (మరొక త్రోవకు పోయి) నాకు చాలా విచారంగా వున్నది సుశీలాదేవిగారూ! (అనందరావుకు తిరిగి) కాని సభ్యులైన స్త్రీ ఇటువంటి ప్రచారం జరగడం—

అనంద : (అశ్చర్యంతో) ప్రచారం! ప్రచారం మేమంటి?

భాస్క : అనీ!... ఆవిష్కరించడంలో మనం వ్యక్తుల పేర్లను వదిలి, మిగిలిన విషయాలు ముట్లాడుకోవడం బావుంటుందేమో?

అనంద : ఊహ!

సుశీల : (ఇంకా ఏమిన్నా నే) నేనేం చేస్తా? నేను అంతగా (చేమిస్తున్నాను!

భాస్క : (సుశీలతో) అయితే, తమిందీ విశేష దామంటారా?... విషయంగా వున్నా? స్థితిల్ని సామ్యంగా అతికే అవకాశం లేదంటారా?

అనంద : (కోపంతో) ఏమిటండీ మీరంటున్నది?

రాఘవ : (ఇంతవరకూ అనందించినా, ఇక తట్టుకోలేక) అవును భాస్కరం, ఏమిటి మువ్వంటున్నది?

భాస్క : అనీ! (అనందరావు దగ్గరగా వెళ్లి) చూడండి! అనందం! వుగాయా! స్త్రీదర్శకు మీరు విషయాలన్నీ వివరంగా చెప్పకపోతే, మేం కేసులను ఎదిపించడం కష్టమింది.

అనంద : కేసుంటా రేమిటి?... నేనేం కోర్టుపక్షం నాకున్నారా?

భాస్క : అంటే, కేసుంటా లేదా?

అనంద : నాకు తెలిసినంతవరకు లేదు.

సుశీల : మీరు అనే కేసు అనంద మీద కాదుగదా అతిమ దేవత!

భాస్క : (తిప్పుచేసింది ఆవిడైనా కానివ్వనని అనంద మానపడి) అయితే, అది మీరు.

సుశీల : (తెడరిపోయి) నేనా! ఏమిటి నేను?

అనంద : (కోపంతో, అరుస్తూ) దీని అర్థం ఏమిటి?

భాస్క : అర్థమా! (తాపీగా మాట్లాడి, ఏమిస్తున్న సుశీలవంకకు చూపుతూ) తిప్పుతూ ఈవిడ! నని నేను కలలోకూడా అనుకోలేదు. నాకు చాలా బాధగా వుంది. నేను ఈ కేసులో పాల్గొన్నాను.

[కోడుకు ఆత్మవిశ్వాసాన్ని చూసి రాఘవ ముగ్ధుడై ఏమిటా, సభ్యులకూడా వచ్చి నయ్. సుశీల తెడరి ఒకరిని రిడిచి ఒకరినంటూ వుంటుంది]

అనంద : (మర్రిలో నూలుబడుతూ) ఏమిటి!

రాఘ : (గొంతు సవరించుకొని) అయితే, ఈ కేసు నేను తీసుకుంటాను.

సండ్ : (రాఘవశ్శయ్యగారిచగ్గరకువెళ్లి) మీఅబ్బాయి
నిన్ను ఆనయనపరచాడు. దీని! ముందు
సంజాయిషి—

ల : (లేచి, ఆనందరావు మీదకు వారిపోయి)
ఎందుకు ఆనంద్? పద, పిల్లిపోదాం...

ఘ : (వారిస్తూ) ఒక్కమాట ఆనందరావు గారూ!
మీ ఉత్తరం నేను చూడలేదు కనుక అసలు
విషయమేమిటో వాకు చెప్పాలరా?

సండ్ : వా వీలునామా తయారుచెయ్యడానికి మీకు
వీలుంటుందేమో తెలియ చేయాలనిపించని
వారాను.

స్మ : వీలునామా!...అంతేవా?

సండ్ : అంతే!

ఘ : ఇప్పుడంతా తెలిసిందికదూ భాస్కరం!

స్మ : మరి సుశీలాదేవిగారి ఆదుర్తిగా కారణం?

సండ్ : వీలునామా, వా మరణాన్ని ముందుకు
తెచ్చుందని సుశీలకు భయం.

(సుశీల మళ్ళీ ఏడుపు మొదలుపెడుతుంది.
'సుప్' అంటూ వారిస్తాడు ఆనంద్.)

స్మ : అదా!

సండ్ : ఇకంతా వుత్తరంలో వున్నది కదండీ!

ఘ : (నవ్వుతూ) ఏమంటావు భాస్కరం?

స్మ : ఏమంది? ... వాకుమాత్రం చాలా విచా
రంగా వుంది. (ఇంతలో ఏదో అజానన
తట్టిపట్టుగా వుంది. రాఘవశ్శయ్యగారి వంకరు
తిరిగి వచ్చుతాడు.)

వా కిప్పటికీ ఆశ్చర్యంగావుంది. మీపేరు
యస్. విమలానందరావుగారు కదూ?

ఆనంద్ : కాదండీ! ఒట్టి ఆనందరావువే! ఎ. ఆనంద
రావు.

భాస్క : ఎ. ఆనందరావుగారా! ... చూ కా రా,
వాన్నా! మనం ఎలా పొరపాటుపడ్డామో?
[ఈ సదువున్న పద్ధతిచూచి రాఘవశ్శయ్య
గారు సంతోషిస్తాడు.]

భాస్క : సంగ రేమిటంటే సుశీలాదేవిగారూ! ఇవ్వారే
మేం యస్. విమలానందరావుగారని—
ఆయనకోసం చూస్తున్నాం. ఆయన వస్తా

వని వ్రాశాడు...అయన, ఆయన భార్య
విషయంలో ఏదో మాట్లాడాలన్నాడు.

సుశీల : ఎంత భయపెట్టారు!

భాస్క : భయంకారులండీ మరి! (ఆనందరావుతో)
శ్రీమందంకి...ఈ వృత్తిని దృష్టిలో పెట్టు
కొని అంతరికం ఎక్కువ చెప్పలేం,
చూడండి.

ఆనంద్ : మేము మాత్రం అనుకున్నామా?...కాని నేను
మాడా వుత్తరం వ్రాశావే!

భాస్క : వ్రాసివుండొచ్చు ... వీలునామాను గురిం
చేసా? (అవునని తల తిప్పుతాడు ఆనంద్)
అవి వాన్న గారు చూస్తారు...ఇప్పటికైనా
ఉత్తరంసంగ రేమైనా జ్ఞాపకం వచ్చిందా
వాన్న గారూ?

రాఘ : వ్...అందవంలేదు.

భాస్క : అరే! తమాషగావుండే...అయితే మీరు
సరిగ్గా చూచివుండరు.

రాఘ : (కొడుకువంక తృప్తిగా చూస్తూ) కొవ్వొచ్చు
...అరే! ఇప్పుడు చెప్పండి ఆనందరావు
గారూ!...మీరు వచ్చి విషయం—

భాస్క : (లేచి) వాన్నా! ఇక నేను వుండవచ్చులేదు
కదూ!

రాఘ : అవసరంలేదు...శుభ్ర హాయిగా క్లబ్బుకు
వెళ్ళి నీ బిలియర్స్ ఆడుకో...చెడుతూ,
చెడుతూ బంగారాన్ని పంపించు...(ఆనంద
రావు, సుశీలతో) చూవాడు ఇవ్వారే
మొదటి కేసు విడిపించాడు.

[భాస్కరం ఏమీ ఎరగనట్లుగా, పేపర్లు
సర్దుతూ వుంటాడు.]

ఆనంద్ : కేసులో గెలుపు వారిదే నేమో?

రాఘ : అజొచ్చు...మొదటింతో పద్మవ్రాగకంటా
తయారుచేసుకున్నాడు. కానీ, దానిమంచి
తెలివిగామటుకు బయటకు వచ్చాడు...
ఖరవాడేను భాస్కరం!...శుభ్ర మంది
లాయరుకవుతావు.

భాస్క : థాంక్స్...(చెల్లెపోవోయి, మళ్ళీ లోప
లకు వచ్చి) వస్తాను ఆనందరావుగారూ!

తమిందండి...మనీలా చేసి గారూ! మీరూ
తమిస్తారు కదూ!

రాఘు : అందిరూ ఏకంగా తమిస్తారు. ఇల్లెరా.

భాస్క : నమస్తే. (ఆనందరావు ప్రతి నమస్కారం
చేస్తాడు.)

రాఘు : ఆ! ఇప్పుడు చెప్పండి ఆనందరావు గారూ!
[ఆనందరావు, సునీల చాలా దగ్గరగా కూర్చోని
వుంటాడు. రాబోయే గాలివానకు తట్టుకోవడం
దానికి తయారు తినేవాడిలా వున్నాడు
ఆనందరావు]

ఆనంద : నా వుత్తేళ్ళం...నీలువామా అంత ఒక్క
వాళ్ళంలో వుంటే సరిపోతుంది...
"నాకు చెందిన ప్రతి వస్తువూ నా మరణా
నంతరం నా భార్య పరంకావాలి."

రాఘు : దానికే! అదండగావుంది! ఇంతకంటే
చెల్లగావున్న నీలువామాయి నేను లక్షలు
చూశాను.

(సునీల వుత్తేళ్ళను తుంది)

ఆనంద : (ఉత్తేళ్ళలో విట్టార్చి సునీలను చూస్తూ)
అలా మాటి మాటికీ వుత్తేళ్ళపడుకున్నా.

సునీల : (అంత భాగలోనూ) ఆ మాటలు చూచు—
'నా మరణానంతరం'...అవెందుకు చెప్పండి
లాయరు గారూ!

రాఘు : ఆ మాటలు లేకుండానే నేను నీలువామా
తయారు చేస్తాను.

సునీల : (త్వరగా) భావుండండి అలా చెయ్యండి.

రాఘు : (ఆనందరావు కేసి తిరిగి) అయితే, ఇటు
వంటి వ్యాయస్మతమైన నీలువామాల్లో,
ఏ విధమైన ఆస్తి చెందుకుండా—

(సునీల నోట్లో చీర వుక్కుకుంటుంది.
ఆనందరావుకు ఓవార్చు తప్పదుకదా!)

ఆనంద : సునీలా!—సుప్—(రాఘవయ్య గారివైపు
తిరిగి) ఆ 'విధం' అనే మాటలేకుండా
చెయ్యండి లాయరు గారూ!

రాఘు : అలాగే! అలాగే!! ఈ ముసలివాడికి ఆ
విషయం జ్ఞాపకం లేదమ్మా. వూరుకో—
[సునీల మామూలుమనిషి, చిన్నగా నవ్వు
తుంది. బంగారు వస్తాడు.]

బంగారూ! యాడు కాఫీ తీసుకురా!
[బంగారు వెళతాడు] ఆ...మీరు చె
విషయాలు రెండూ (వాసుకుంటాను (కా
కాగితం తీసి, (వాస్తూ) నాకు తెలిసి
వరకు ఈ కేసులోవున్న విషయాలు
ఆనందరావు గారూ! ఇప్పుడే యావసం
అదుగు పెట్టివప్పటికీ, జీవితం కాళ్ళ
కాదని—

సునీల : (వెనకటి వలెనే) ఓ!

రాఘు : (తట్టుకోని) మువ్వ పెద్దవాళ్ళు దీనిం
టప్పుడు కేళిమానం భవతి, కేళాయ...
అంటారు. అంటే, మువ్వ వయస్సు వ
జేకేలో వంది సంవత్సరాల్ని మా
ఆనందరావు గారు అన్నే స్థూ తిప్పకుం
వుంటారు—కనీసం మీ ప్రేమకోసమై.
వుంటారు. అయినా, నీలువామా ప్రతాని
ఇప్పుడే తయారుచేసి వుండవలె మంచిది
కేవలం ప్రతాన్ని మాత్రమే—అయిన ఆ
ప్రాయం.

సునీల : సరే!

రాఘు : అయ్యయ్య! ఇప్పుడు కొన్ని వివరాలు చె
తారా, ఆనందరావు గారూ!

ఆనంద : అదండే.

రాఘు : ముందు మిస్కర్ని నుంచి చెప్పండి.

ఆనంద : 'నా' అనే వాల్లెవరూ నాకు లేరండి
(సునీల బాగే గా చూస్తుంది) అదే! ఒక నా
సున్ తిప్ప... నివాసం ... సునీలా నడవం
సర్దివారాయగవురం!

సునీల : (అదే ఆనందరికీ తెలివిన దన్నట్లుగా) అవు
నండి. మేం అక్కడే ఉండవం.

ఆనంద : ప్రస్తుతం నేనిక్కడ ఒక పెద్ద కంపెనీలో
నుమాస్తాగా ఉంటున్నాను. ఆంధ్రజేతంలో
పెద్ద కంపెనీ అదేనండి.....సంవత్సరానికి
20 లక్షలు లాభాలే పంచిపెడుతుందండి
అది.

రాఘు : అవునవును. నాకు తెలుసు.....అయితే,
వ్యక్తిగత మైన రాబడి ఏమైనా ఉందా?
[ఆనందరావు, సునీల 'ఈ ప్రశ్న ఏమిటా?
అవి ఒకళ్ళ నోకప్పు ప్రశ్నార్థకంగా చూప
కుంటారు.]

అనంద్ : అచ్చే! ఏమీ లేదండీ.
 రాఘ : (వాసుకున్న విషయాలను పరిశీలిస్తూ) ఇది చిన్న పీలువామా నే అవుతుంది.
 అనంద్ : (అపార్థం చేసుకొని కాటోలు) నాకు వచ్చేది కొంచెం ఎక్కువేనండీ.
 రాఘ : (ఆసక్తితో) ఎంతో?
 సుశీల : సంవత్సరానికి బోసన్ కాక, పదిహేను వందలు వస్తయ్.
 రాఘ : బావుంది...మీ యిద్దరేగా!
 అనంద్ : నెలకు ముప్పై రూపాయల దగ్గర మొదలు పెట్టానండీ. జీవితం...అయితే నేం? (ప్రతి సంవత్సరం ఇంక్రిమెంట్లు బాగానే ఇస్తున్నాను. ఈ యేకు ఒక్కసారి ఇవ్వై రూపాయ లిచ్చాను.
 రాఘ : పనిచేస్తున్నావ్...ఇస్తున్నారు.
 [ఏకవచన ప్రయోగాన్ని గుర్తిస్తాడు అనంద్ రావు. దానికి సంతోషించిస్తే కనబడతాడు.]
 అనంద్ : అయితే, నాకొక ఆశయం మాత్రం వున్నదండీ.
 సుశీల : (అనంద్ కొంచెంపేపు ఆగవం చూచి) ఫర్ వాలేదు అనంద్! ఆయనకు చెప్ప.
 అనంద్ : (కొంచెం ఓడియంగా) ఈ సంవత్సరం చివరకు 3000 రూపాయలు నిలవ చెయ్యాలని వుంది.
 సుశీల : (గర్వంగా) అంటే లోజుకు పదిరూపాయలన్నీ కూట.
 రాఘ : (వాళ్ళు అభిగ్రాహకు ఆనందిస్తూ) బావుంది. తప్పకుండా చెయ్యాలవు.
 అనంద్ : నాకూ డైర్యం వుంది...కొని మొన్న నే ఇంట్లోకి కావలసిన పాదాస్త్ర మింగివయ్ చాలా డబ్బు.
 రాఘ : డబ్బు మింగేనే అది!
 సుశీల : ఉన్న వాటిలో మంచిరక మీ మన ఇంట్లో ఉండాలంటాడు అనంద్...ఒక్కసారి వాగడి చూస్తేనా—
 రాఘ : (ఆమెదాన్ని తెలుపుతూ) అవును...

అనంద్ : అయినా, మాకు ఒక్క చిల్లిగవ్వ కూడా అప్పు లేదు. ఇప్పటికీ రెండుపేలు బాంకులో వుంది.
 రాఘ : అద్భుతమందుదివి...నువ్వ తప్పకుండా ముందుకు పోగలవు.
 సుశీల : అనంద్ అంటే ఆఫీసులో అందరికీ ప్రాణమండీ!
 రాఘ : నీకు! పంచప్రాణాలు! అవునా?
 [ఇద్దరూ సిగ్గు పడితారు]
 అనంద్ : నేను అయినా వేలకు ఇన్ స్యూర్ కూడా చేశాను.
 రాఘ : మరి బావుంది...ముందే మేలుకున్నావు.
 అనంద్ : కృష్ణ ఒడ్డునే ఓ బంగారా, ఓ కారు—కనీసం ఇచ్చేవా సుశీలకు వదిలి వెళ్ళాలని వాప్రయత్నిం.
 రాఘ : ఏమో! నీ ప్రయత్నం ఫలించ కూడదని ఎక్కడ వుంది?
 సుశీల : (బాటో) ఓ!
 రాఘ : అనుకోకుండా వచ్చేసిందమ్మా! ఏమీ అనుకోకు.
 సుశీల : కాస్త, బంగారాలు ఎందు కండి నాకు, ఆయన లేకుండా?
 రాఘ : నిజమే నమ్మా. నిజమే! ఆయన అనే నేమి అంటే—ఆయన మరణానంతరం ... అది సంభవిస్తే—ఆయనకు చెందిన ప్రతి వస్తువూ నీకే రావాలని.
 అనంద్ : (అనుకోకుండా) అవును ... అదే వావుచేక్కం.
 సుశీల : (అప్రయత్నింగా నే) కాదు.
 అనంద్ : అవును.
 సుశీల : కాదు.
 [రాఘవర్యు ఇద్దరి వంకా ఆశ్చర్యంగా చూస్తూ వుంటాడు. ఇంతలో బంగారు మూడు కాఫీలు తెస్తాడు.]
 రాఘ : (ఇద్దరికీ కాఫీ యిస్తూ) తీసుకోండి.
 అనంద్ : థాంక్స్...తీసుకో సున్...ఈ విషయంలో నేను యిద్దరి మధ్య ఓ చిన్న అభిప్రాయభేదం వచ్చిందండీ.

సుశీల : మీరు పెద్దలు కదా, మీరు చెప్పండి.

[రాఘవయ్య ఒప్పుకుంటున్నట్లు తల తిప్పుతాడు.]

ఆనంద : నాకు ఇద్దరు అక్కయ్యలు వున్నాయి. —
పిసరెండ్రుగారి పిల్లలు—వాళ్లకు కాస్తా—
కూస్తా ఇప్పుడూ సహాయం చేస్తున్నా నును
కొండి. వీలువామలో ఎలా చెయ్యగలం
చెప్పండి?

రాఘ : నువ్వు ముందు నీ భార్యసంగతి అలా
చించాలి.

ఆనంద : కాని, అదిజే వాళ్లకు ఒక్కొక్కరికీ వంద
రూపాయల చొప్పున వదిలివెళ్లాలంటున్నది.

సుశీల : (దృఢంగా) కాదు. రెండు వందలు.

ఆనంద : వంద.

సుశీల : కాదు ఆనంద...రెండు వందలు.

రాఘ : పోనీ, నూటయ్యాలే.

సుశీల : కాదండీ. రెండువందలూ ఇవ్వవలసిందే.

ఆనంద : సరే! సుశీల యిప్పుడే కానివ్వండి...
ఇదిగో, వాళ్ల చేతు, అడ్డసులు—

రాఘ : (తీసుకుంటూ) ఇంకేమైనా.

ఆనంద : అంతేసరికి.

సుశీల : ఆ ఇంటివాళ్ల సేం నేకాన్ ఆనంద? (రాఘ
వయ్యతో) చదువుకొనే రోజుల్లో అక్కడే
వుండే వాడండీ...వాళ్లతో మర్యాదగా
చూడారు...ఎంతో మంచిగా వున్నారు.

ఆనంద : నిజమేననుకో...కాని—

సుశీల : యాదై రూపాయలు— (రాఘవయ్యకు
చూపుతూ.)

రాఘ : అంతటితో నీ బానిసా పూర్తయితే, ఈ
వద్దు నా కత్తిరింతరంలేదు. (ఆనంద ఇచ్చిన
కాగితాన్ని పుచ్చుకొని, లేచి.) చూడు
ఆనంద! రేపు—ఈ వేళకే—మీరు వస్తే
వీలువామ మీ చెతికిస్తాను.

సుశీల : (అయిదుంగా) అది కాదండీ! ఇవ్వాలి
అయిపోలే బాధ వదిలి పోతుండేమోనని.

ఆనంద : ఇవ్వాలి పూర్తయ్యేటట్లు చూడలేరా?

రాఘ : దానికేం? ఎంతో నీవు పట్టు. (గడియారం
కుంక చూసుకుంటూ) మీరు ఒకగంట అలా

వెళ్లి, భోజనం చేసిరండి. ఈలోగా పూర్తి
చేసి వుండుతాను.

సుశీల : నన్ను మాత్రం ఏమీ తినమని అడగక
ఆనంద!

ఆనంద : నేను మాత్రం తినగలవా?...ఆ దుర్గాలో
వున్నప్పుడు ఆకలి చెయ్యదు, చూడండి.

సుశీల : అట్లా పిక్కాడుగా, బబాడుకు వెళ్లిద్దాం.

రాఘ : ఆ రద్దీలో మొగుట్టి పెంటవేసుకు తిన్న
తావా? మానేవాళ్లు కొంచెం కట్టుకున్నా
వంటారు.

సుశీల : (సిగ్గుతో) కావచ్చు...కాని నాకు ఆనంద
అంటే అంత యిద్దం.

రాఘ : అవును...నువ్వు కూడా అలాగే వుండాలి
ఆనంద...అందులోనూ పెద్దవాడివయ్యాక
ఈ సంగతి దాగా జ్ఞాపకం వుంచుకోవాలి.

ఆనంద : ఆ ధియం మీ కక్కచేసింది. (సుశీలను
చూసి ఆప్యాయంగా నవ్వుతాడు.)

సుశీల : దయచేసి, ఆ వీలువామ కాపీరి మాత్రం
మాకు యివ్వండి...అది ఇంట్లో లేకపోవ
డమే నాకు హాయి...వుంటే నిద్రపట్టదు.

రాఘ : అచ్చా! అలాగే!...ఓ గంటలో—

[బంగారు ఇంతివరకు నోరు తెరుచుకొని
వింటున్నాడు. వాళ్లు లేవటం చూచి,
బయటి తిలుపులు తీస్తాడు. వాళ్లు ఒకళ్ళు
చేతిలో ఒకరు చెయ్యి వేసుకొని ఆనందంగా
బయటకు వెడతారు. రాఘవయ్యగారు, కని
పించేటంత వరకు, వాళ్ళు నేచూచి, తలపం
కించి ఏవో రెండు విషయాలు ఓ కాగితం
ముక్కుమీద (చాసి...)]

రాఘ : ఇదాగో! ఈ కాగితం ఇంటివగ్గర అమ్మయ్య
గారికివ్వు. కాగితాలు ఇస్తే, తీసుకురా!...
(మర్నీ వాళ్లు వెళ్లిన వైపుకే చూస్తూ) బడ
దాంపర్యం! బంగారు!

బంగ : సారా!

రాఘ : ఏమంటావో?

బంగ : (అతి సాధారణంగా) అవునండీ.

రాఘ : ప్రేమకలాపాలు జీవితసుఖానికి నిలయాలు.
అందులోనూ వయసులో వున్నారా?—

ంగా : (విచారంగా) అవునండీ.

రాఘ : (బంగారువంక చూసి) అట్లా వున్నావేం బంగారు?

ంగా : (నవ్వుదాసి) ప్రయత్నిస్తూ ఎట్లా వున్నానండి?

రాఘ : నీ హుమరంతా ఏమైంది?

ంగా : దానికేమి... బాగానే వున్నానండీ... (త్వరగా) ఇంటికి వెళ్లిపోండి. (వెళ్లిపోతాడు.)

రాఘ : ఆహ! ఇబ్బరా! ఎందుకు అలావున్నావో? ఇంకా ఆ విషయాన్ని గురించే బాధపడుతున్నావా? (బంగారు వాలకం అలానే వుంది.) నొప్పి ఇంకా ఎక్కువయిందా?

ంగా : నొప్పి పెద్దగా లేదండీ... కానీ తిప్పకున్నట్లుగా వుంది.

రాఘ : (ఓదారుస్తూ) నవ్వునున్నది కాదు బంగారు! (జబ్బుపేరు చెప్పరునుకోక) అసంగతి ఏ మంచి డాక్టరయినా చెబుతాడు.

ంగా : నిన్న మన డాక్టరుగారే చెప్పారండీ.

రాఘ : ఏమని?

ంగా : అది... అదేనండీ! — (వెళ్లిదాసి! చెను తిరిగి) వాపని అయిపోయింది బాబూ!

రాఘ : (దగ్గరకు వెళ్లి) ఆయన చెప్పింది నిజమై వుండదు... మరో డాక్టరుదగ్గరకు వెళ్లిరా.

ంగా : అక్కర్లేదు బాబూ! చలపతిరావుగారికంటే మంచి డాక్టరున్నారా? — ఆయన చెప్పినా చెప్పారు బాబూ! — ఇంకా తొమ్మిది నెలలంట, మహాబతిలే! —

రాఘ : (ఈ విషయం విని, హక్ తింటాడు. మరో కూలకుపోయి) పోనీ, ఆపరేషన్ చేయిస్తే?

ంగా : చాలా ఆలస్యమయిందట బాబూ!... మొదట్లో ఎప్పుడో చేయించుకొనివుంటే, మాస్తంత ఆకేవుండేదంట!

రాఘ : ఇది నీకు ఎక్కువ రోజులవంటి లేదుకదా!

ంగా : నాకు తెలియకుండానే వుండంట బాబూ! చిన్నప్పటినుంచీ — నాలుగో మర్చుగా, నూడి మొసండి — ఉండి ఉండి, పరిగ్గా ఇప్పుడు —

ఇతికి బట్టకట్టాల్సిన రోజుల్లో, ఇప్పుడు బయటపడ్డాడండీ.

రాఘ : ఇంత ఎక్కువగా ఒక్కసారే ఎలా వచ్చిందంట?

ంగా : నాకూ తెలవదండీ... కానీ మనందల్లోనూ, మర్చు మనకు తెలికుండానే వుంటుందటండీ. నామాదిరిగా బాగ్రతెలికుంటే, చివరకు —

రాఘ : కాదు, కాదు —

ంగా : కాదేంటి బాబూ! డాక్టరు బాబుగారు అంత చెప్పినాక ఇంకా అనుమానమే! ఆయనయినా ఊరికే చెప్పారా? ఆరిచి మొత్తమంటే బయటపడ్డారు. 'రావలసిన జబ్బుకాదు' అన్నారండాయన... కానీ వచ్చిందిగా! — నా తరవాత నా పెళ్ళాం —

[చెప్పలేక బాధపడతాడు. రాఘవయ్యగారు ఓదారుస్తామని ప్రయత్నం చేస్తాడు. కానీ చెయ్యలేకపోతాడు. ఇంతలో బంగారీ తెప్పరిల్లుకుంటాడు]

ంగా : వస్తా, బాబూ, వస్తా ఇంటికి! కాగితాలు దస్తా.

[త్వరగా వెళ్లిపోతాడు.]

[రాఘవయ్యగారు బంగారు వెలిన వైపుకే చూస్తూ, దీర్ఘంగా నిట్టూరుస్తూ వుండగా — తెర.]

* * *

రంగము: 2

[ఇరవై యేళ్ల తరువాత]

* * రంగాలంకరణ పూర్వం మాదిరే; కొద్ది మార్పులు మాత్రం చేయబడినయ్యాయి. ఇదివరకు లేని గాంధీ, నెహ్రూ ఫోటాలు గోడలకు తగిలించబడినయ్యాయి.

కొత్త తివానీ, కేబుల్ మిషన్ టెలిఫోన్స్, పాటుంకాలపు వెలుతురు మిస్సగాలోపలకు వస్తుంది. భాస్కరం అలా చిస్తూ అటూ, ఇటూ పచ్చార్లు చేస్తూ వుంటాడు. భాస్కరం ఇప్పుడు నలభై రెండేళ్ళవాడు. మునిషిలో చిలిపితివంటోయి, దిద్దాకనిపిస్తుంది.

తిరుగుతున్నవాడు అని, ఫోన్ లీసి, మళ్ళీ
తెనలోతాను విలరిక్కించుకొని, ఫోన్ కింద
పెడతాడు. గది మూలకు వెళ్లి లైటు వేస్తాడు.
అనంతం వస్తాడు. అనంతం భాస్కరం దగ్గర
కోత్ర నాకను.

అనంతం: సుకీలా ఆనందరావు గారంటాంది,
అవి దొచ్చారు, మిమ్మల్ని చూడారా?

భాస్కరం: ఎవరు అనంతం? ఆనందరావు గారకదూ?

అనంతం: కాదండి... సుకీలా—

భాస్కరం: ఓ! నేను ఆనందరావు గారికోసం చూస్తు
న్నాణ్ణి... సరే! రమ్మను.

[అనంతం వెళ్లిపోతాడు.]

అనంతం! ఏమిటి అఫీసులో ఈ ఆనంతమైన
అల్లరి?

అనంతం: గుమాస్తా బాబూ! అంతా కుర్రకారు
కదూ!

భాస్కరం: ఇక్కడ కుర్రకారు కావడానికి వీలేదు.
ఒక వేళ కాదు అయినా పే, ఇక్కడ వుండ
డానికి వీలేదని చెప్ప.

అనం : అట్లాగేనండి... (వెళ్లిపోతాడు.)

[భాస్కరం ఊబులమీది పేపర్లు పర్చి
డ్రాయిలో పెడతాడు. సుకీల వస్తుంది.
అవి వయనూ ముప్పైయేనిమిది సంవత్స
రాలు. దుస్తులు, అలంకరణ భాగ్యవంతురా
లని చెబుకొన్నయే. సాధారణంగా గనవం
తులైన యువకుల్లో తరుచూ కనిపించే ప్రయ
త్నం — పరిగెత్తే వయస్సును పట్టకొని
వెనక్కి నడిపిద్దామన్న— వృధా ప్రయత్నం
కునిడలోనూ కనిపిస్తుంది. ఇదివరకు కళ్ళల్లో
కనిపించిన ఆమాయకత్వం ఇప్పుడు లేదు.
తనస్థితికి గర్వపడుతున్నట్లు కనిపిస్తుంది.
కాని అది ఎదుటివారిని హేళన చేసేటందుకు
మాత్రం కాదు.]

భాస్కరం: (లేచి) నమస్తే... రండి... మీ రాక నాకు
చాలా ఆశ్చర్యమని తెలిసింది సుకీలా
దేవి!... కూర్చోండి.

[సుకీల ప్రతిపదుస్తారం చేసి కూర్చుంటుంది]

మీరా దుస్తుల్లో ఉన్నప్పుడు చాలా బావు
టాను.

సుకీల : ఆహా చాలా మంది ఆహ్వాని. (అని
నాలుక కొరుక్కుని) ఆ! ఎటూ కాని వే!
యివినె యిలా వచ్చిందేమిటి అనుకుంటు
న్నావకదూ మీరా!

భాస్కరం: అచ్చే!... నిజంగా, నేను—

సుకీల : మీరు ఆనందరావు గారి రాకకోసం ఎదురు
చూస్తున్నావకదూ!

భాస్కరం: (ఏమి అసలేక) ఆ... (చెప్పవచ్చునో,
కూడదోనని అనుమానం!)

సుకీల : మీ లాయర్ల వటవలు అవండి, పుణ్యముం
టుంది. అయిన, ఇక్కడే మిమ్మల్ని కలుసు
కుంటారని నాకూ తెలుసు. అందుకే నేనూ
వచ్చాను.

భాస్కరం: (ఆమృత్యు అనుకొని) అంటే ఆయనకు
కలుసుకోవడానికి, ఆయన మిమ్మల్ని ఇక్క
డకు రమ్మన్నారా?

సుకీల : నేనన్నానా?... (చెలవంగా నవ్వుతూ)
నేను రావడం ఆయనకు ఇష్టమని కూడా
అనుకున్నాను.

భాస్కరం: (పాలిపోయి) అలాగా!

సుకీల : ఆయన ఎందుకు వస్తున్నారో నాకు తెలుసు.
మరో వీలు నామా వ్రాయించడానికిగా?

భాస్కరం: (నవ్వుతూ) (ప్రయత్నించేస్తూ) అయినా,
మీ వీలు నామా వ్రాయడం ఇకలే మొదటి
సారి కాదుగా!

సుకీల : కాదు... నాలుగోసారి!

భాస్కరం: ఎటువంటిదీరితం! ఒక మెట్టునుంచి, మరొక
మెట్టు— ఉన్నతిమైన అంతిము—

సుకీల : (తన దుస్తులు సర్దుకుంటూ, అరి సామా
న్యంగా) ఆవును. మేము గొప్పవారైనా
అయినా.

భాస్కరం: కాస్తా కూస్తానా! అంగ్రజీలం గర్వించదగ్గ
అయిదారు కుటుంబాల్లోనూ మీది ఒకటి!

సుకీల : (మాట మారుస్తూ) సరే! భాస్కరం గారూ!
(కిందటిసారి వ్రాసిన వీలు నామా సరిగ్గా
లేదా?

భాస్కర : (అలోచిస్తూ, సుశీలకు ప్రక్కగావచ్చి)
చూడండి సుశీలాదేవి! ఇటువంటి విషయాలు
మీతో దర్శించడానికి నాకు అధికారం
లేదు... అయినా, ఆయన పుత్రేశ్వర్యం
ఏమిటో నాకు అవగించుకో అరవయ్యోగి
వంతుకూడా తెలియవు.

సుశీల : ఆసలు పుత్రేశ్వర్యంలా వున్నయ్యో అని
నా అనుమానం. (కిటికీ దగ్గరకు వెళు
తుంది.)

భాస్కర : అలాగా!

సుశీల : అందుకే ఇప్పుడిక్కడకు వచ్చింది. ఆయన
పొరపాటున ఏమైనా—

[తెలుపు తెరుచుకుంటుంది. అనంతం
వస్తాడు.]

అనంతం : ఆనందరావుగారు—

భాస్కర : (త్వరగా) రమ్మను.

[ఆనందరావు వస్తాడు. మనిషి పూర్వంకన్న
కొంచెం లావక్కాడు. హుందారినిం దర్శా
ఉట్టిపడుతూ ఉంటాడు.....ప్రపంచాను
భవం తలూకు ముదతలుపడ్డ నుదురు. చీటికీ
మాటికీ రిలపంకించి, ఓ క్షణంసేపు అలో
చించే అలవాటు ఆతనిలో కొత్తగా
కనిపించే విశేషం.]

ఆనంద : (రమ్మనే) హల్లో భాస్కరంగామా!
కుచాపానా?...చూడండి, నా పని రొంత
త్వరగా పూర్తిచేస్తే అంతమంచిది. కాలం
దెబ్బువంటింది...దెబ్బువంటిది.

[ఇంతవరకు సుశీలను చూడకు. సుశీల
మధ్యకువస్తుంది. ఆవిణ్ణి చూసిన వెంటనే
మూర్ఛపోయివంతి పడై, చివరకు తెప్పరిల్లు
కొని] సుప్!

సుశీల : నువ్వు నన్ను రమ్మనలేదు ఆనంద్.....
అయినా, నేనే వచ్చాను.

ఆనంద : (బయటకు) దానికేం?...చాలా బావుంది.

సుశీల : (ఓ ప్రక్కగా కూర్చుంటూ) నాకు తెలియ
నివ్వకుండా నువ్వు తయారు చేస్తున్న
మొదటి వీలునామా ఇదే ఆనంద్!

ఆనంద : (తనను తాను నిలవకొట్టుకుని) ఎక్కడ
కూర్చుంటే చెయ్యడంలేదు సుప్. లేకపోతే
నీకు చెప్పకుండా మార్చిస్తానా? అదీకాక,
దీనివల్ల నీకు కొంతభారం తగ్గిస్తా మనుకొం
టున్నాను.

సుశీల : అంతే?

ఆనంద : అదే!.....ఏ మనిషైనా తన వీలునామా
ప్రాప్తవాడంటే తనకు జీవితంలో చివరి
ఘడియలు వచ్చాయని తెలుసుకున్నా దన్ను
మాట! (భాస్కరంవైపు తిరిగి) ఏమం
టారు?

భాస్కర : చాలామంది ఉత్తేశ్యం అదే!

సుశీల : కాని మల్లీ ఈ తిత్తంగం అంతా ఎందుకు?
దానికి దీనికి ఏమిటి సంబంధం?

ఆనంద : ఏమీ లేదనుకో—

సుశీల : ఇదంతా నీ పిచ్చి ఆనంద్...చీటికీ, మా టి
నీకు దెబ్బు ఎంత వుందో చూసుకోడం నీకు
ఆనంద మనుకుంటాను.

ఆనంద : చూసుకోవడంకాదు. ఇచ్చివేయడం—

సుశీల : దానికేం? నువ్వు ప్రేమించినవారై కు
ఎలాగూ ఇస్తావ!

[భాస్కరం ద్రావర్లోనుంచి కాగితం
తీస్తాడు.]

ఆనంద : (కొంచెం నిశుకుతో) నే నవ్వలే ఇవ్వడం
లేదు... నేను ఆఖరు గడియల్లో వున్నట్లు
మాట్లాడుతున్నావ్.

సుశీల : నేనా! అట్లా ఎప్పుడూ మాట్లాడేది నువ్వే!

భాస్కర : (ద్రావర్లోనుంచి తీసిన కాగితాలు ఇస్తూ)
క్రిందటి వీలునామా కావీ ఇది. దీన్ని చది
విన తర్వాత మనం మరోటి వ్రాయడం
బావుంటుందేమో?

ఆనంద : అవసరం.

సుశీల : ఎందుకండీ? దాని కావీ చూ యింట్లోనూ
వుండేగా! పైగా, దాన్లో ఏమందో మనకు
బాగా తెలుసు.

ఆనంద : (క్రిందటి వీలునామాను చూపుతూ)
దానిలో వున్న దానికంటే ఇంకా ఎక్కువ

నేను ఇప్పుడు బదిలీపెడుతున్నాను.....
ఎంతో చెప్పకోగలరా, భాస్కరంగారా!

భాస్కర : వ్వు.....ఉహుకుహడా అందివందెడు.

అనంద : అంతకంటే ముప్పైవేలు ఎక్కువ.....
మొత్తం లక్ష, ఎవరైవేలు.

సుశీల : అరి, ప్రస్తు నాలుగిళ్లు, పొలాలు, స్థలాలు,
తోటలు కాక!...మీరు మా కొత్త ఇల్లం
మావలెకు కదూ!...తిప్పకుండా చూడాలి.

భాస్కర : (మెల్లగా) అవును...విన్నాను.
[కొంచెంసేపు నిశ్శబ్దం. ఎవ్వరూ భంగ
పరచడానికి ఇష్టపడరు]

సుశీల : (చిరురకు, మాటలను పెళ్ళిస్తూ) చెప్పా,
అనంద! నన్ను ఈ భాగ్యాలన్నీంటినంటే
దూరం చెయ్యవలసివున్నావా?

అనంద : లేదు, నువ్వే లేదు నీకు ఇదివరకటికన్న
ఎక్కువే వస్తుంది.

సుశీల : అవును.....ఇదివరకటికన్న మనకిప్పుడు
ఎక్కువ వుండకదూ!

అనంద : (అవిడమంగి ముఖాన్ని తిప్పుకొని) కాని--
[చెప్పడానికి బంకుతాడు.]

సుశీల : ఉర! చెప్ప అనంద ... కాని—ఏమిటి?
అదింతా నాదేకదూ!

అనంద : (చెప్పలేక, చెప్పక తిప్పక, మొఖం పేల
వంగా అయిపోయి) అదే! అక్కడ
వీలునామాను కొంచెం సవరిద్దామను
కుంటున్నాను.

సుశీల : ఇన్నాళ్లుగా నా అనుమానం నిజమయిందన్న
మాట! అందుకేకదూ నువ్వు ఇక్కడకు
వచ్చింది.....పోనీ, నువ్వు ఎంసుకు సర
రించాలనుకుంటున్నావో చెప్పగలవా,
అనంద?

అనంద : అదే! ... సవరించాలనుకోవడం సహజమే
కదా! ఇది వాలుగోసారి!

సుశీల : కాని ఈసారి మార్పడం మాత్రం సహజం
కాదు.

భాస్కర : కాని మావంటి—అవతల పిల్లలున్నారు.

అనంద : (తాను చెప్ప దిలుచుకున్నది, భాస్కరం

చెప్పినందుకు సంతోషించి) అదే — ఆ
నా ఉద్దేశ్యంకదా!

సుశీల : అంటే, నా పిల్లలకు నేను దిబ్బు ఇస్తానా
యివ్వనా అనే కదూ మీ అనుమానం!..
(అనందతో) ఇంతవరకు వాళ్లను పోషిం
డంలో నే నెప్పుడైనా పొరపాటు చేశానా
అనంద?

అనంద : (అవిన్నీ కొంతసేపుచూడటానికి భుజంమీద
చెయ్యి వేసి, బుజ్జగిస్తూ) లేదు, నువ్వే లేదు
[సుశీల విసుకుతో, రితిలించుకొని, కిటికీవి
రకు పోయి నిలబడుతుంది]

అనంద : నీకు వాళ్లంటే మనుకారం యెక్కువ...
వాళ్లకు నీ దగ్గర గారాబం ఎక్కువ. నువ్వు
అర్థిపేరులల్ల ఏం చేసినా వాళ్ల జీవితాలు
చెడిపోతాయి.

సుశీల : అయితే, వీలునామా మార్పడం ఎందుకు?

అనంద : అందుకే! ... నేను వెళ్లిపోయిన తర్వాత,
నువ్వు అవసరంగా ఈ విషయాల్లో బాధ
పడకుండా ఉండాలనే నా ఆభీలాష!

సుశీల : నా దిబ్బును నేను బాగ్రతిచేసుకోవడంలో
నాకు బాధ ఏమిటి?

అనంద : (ఇక సహించలేక) కాని, ఇంతవరకు ఇది
నావచ్చే కదా!

సుశీల : నీ మనసులో నువ్వు ప్రాహీస్తున్న దేమిటో
నాకు తెలుసు అనంద!

అనంద : (తిసలోతాను అనుకుంటున్నట్లుగా) ఇంత
పెద్ద మొత్తం!

సుశీల : జనం ఇంతా వింటే ఏమనుకుంటారో
తెలుసా? ఇవంతా నా స్వంతలానికే వాడు
కుంటానని నువ్వనుకుంటున్నా నను
కుంటారు.

అనంద : ఇంకా ఏమనుకుంటారో తెలుసా?...నేను
వచ్చే వారమే చచ్చిపోతానని నువ్వను
కుంటున్నా వనుకుంటారు.

[నివాసికి అనంద అలోచించి ఆ మాట
అనలేదు. అవేళంలో అన్నాడు. అయినా
ఫలితం చూడాలే!]

సుశీల : ఓ!

అండ్ : నేననే చేసుకుంటే—(తనలో అనుకుంటున్నట్లు) గుడ్ గాడ్! ఇదంతా నువ్వు ఏదో ఒక వ్యాపారంలో పెట్టి వస్తావోరావడాకో! (తనలో తనకిప్పుడు సర్వస్వం అయినట్లుగా) భాస్కరంగారూ! ఇంత కష్టపడి, స్వకృష్టాల్తో సంపాదించిన ఇంత పెట్టు ఏ వ్యాపారంలోనో చిల్లినవ్వలేకుండా పోవడం తలచుకుంటే, తప్పిపోయిన తర్వాత కూడా నేను కొంతగా వుండలే ఎని విస్తున్నది.

[భాస్కరం తలమాత్రం తిప్పి, చేతితో కాగితం ఇస్తాడు.]

సుశీల : నువ్వు నిన్ను సరించే ఆలోచించు కుంటున్నావుకాని, పిల్లల్ని సరించి ఏమీ ఆలోచించడంలేదు, ఆనంద్.

ఆనంద్ : కా నేకాదు.

భాస్కర : (అగ్నిలో ఆజ్యం పోసివట్టు) ఆ, అన్నట్లు, మీ పిల్లలు మలాపావా?

సుశీల : గొప్పలు చెప్పడంకాదు. కాని, వాళ్లను చూస్తేనే చాలంకీ...రామం ప్రిన్సిప్ కాలే తో చదువుకున్నాడు...ప్రిన్సిప్ కాలే తో వంటిది ఇండియాలో ఒక్కటే ఉందండీ!

భాస్కర : బాగా చదువుకుంటున్నా ఉనుకుంటాను.

ఆనంద్ : భూవభోంకిరాళాలు బద్దలు చేస్తున్నావని వుత్తరాలుమాత్రం వ్రాస్తున్నాడు. వాడికి వున్న ఇద్దరు స్నేహితులూ మహారాజుల కొడుకులేవట!.....మొన్న ఆదివారం వాడు వాళ్లు ముగ్గురు తప్పకాగి క్లాసులోకి వచ్చారట! మరి ప్రిన్సిప్ కాలే తోకదూ! అటువంటి కాలే తో ఇండియాలో అదొక్కటే!...ఇంతా చేస్తే వాడి కళ్ళలో తెలుపా భాస్కరంగారూ! పందొమ్మిది!

సుశీల : నువ్వలాగే చెబుతావులే ఆనంద్.

భాస్కర : మీ అమ్మాయి...ఎప్పుడో చూడను... ఈసరికి పెద్దదయి వుండాలి.

[ఆనంద్, సుశీల--ఒకరినొకరు సంక్లిష్టితో చూసుకొంటారు]

సుశీల : భాస్కరంగారికి చెప్పొచ్చు ఆనంద్.

ఆనంద్ : తేలుకు చెల్లివేద్దామని ఆలోచిస్తున్నాం భాస్కరంగారూ! మన—

సుశీల : నేనెందుకులే ఆనంద్!.....

ఆనంద్ : అవును.....అక్కర్లేదు...ఎమిలే నేం? అమ్మాయి యిహా మనింట్లో వుండకు.

భాస్కర : అదా! అట్లా చెప్పవేం? మీరు వీలునామా మార్పామకోవడం అందుకన్నకుట!

ఆనంద్ : ముఖ్యంగా అందుకే భాస్కరంగారూ! దానివల్ల వీలునామాలో చాలా మార్పులు చేయవలసింస్తయ్.

సుశీల : కాని, వాకుచేసిన వాగ్దావాలు మాత్రం మరచిపోకు ఆనంద్.

ఆనంద్ : అకే వాటిని సరించే ఆలోచిద్దాం.

భాస్కర : ఆ! మీరు పూర్వం ఏ సంస్థలకైతే విరాళాలు ఇద్దామనుకున్నాలో, వాటికి ఇప్పుడు కూడా ఇస్తారా?

ఆనంద్ : (కుర్చీలో మేనువార్చి) ఆ!.....హాస్పిటల్ కు పది రేలరూపాయలకదూ?

సుశీల : మనకు ఇన్ని ఖర్చులు వస్తున్నయ్; ముంగుముంగు. అది ఇవ్వడం అవసరమంటావా ఆనంద్?

ఆనంద్ : పదిరేలుకాదు, ఇరవై రేలు.

సుశీల : ఆనంద్!

ఆనంద్ : నేను నిశ్చయం చేసుకున్నాను సుస్...మన దేశంలో హాస్పిటల్స్ బాగుపడవలసివ అవసరం ఎంతైనా వుంది.

భాస్కర : మిగిలిన సంస్థలకు—

ఆనంద్ : మిగిలినవన్నీ ఎప్పుటిలానే వుంచుకుంటా.

భాస్కర : మీ పిన్నిగారి మామల్లకు—ఒక్కొక్కరికి పందెన్నారానికి మూడువందలు.

ఆనంద్ : దాన్ని అలా వుంచితే సరిపోతుందనుకుంటాను, సుస్.

సుశీల : పోవో ఒక్కసారే కొంత మొత్తంగా ఇస్తే—మొదట వాళ్లకు ఒక్కొక్కరికి వంద రూపాయలు ఇస్తే సరిపోతుందనుకున్నాం.

ఆనంద్ : అప్పుడు నేను భాగ్యవంతుణ్ణి కాదు, సుస్.

సుకీల : వాళ్లను ఇంతభారం ఒక్కసారి మొయ్యి మువవం భావ్యమా? వాళ్లకు ఈ డబ్బు ఎలా ఖర్చు పెట్టాలో కూడా తెలియదు.

ఆనంద్ : వాళ్లూ పెద్ద వాళ్ళయినారు.

సుకీల : అంగుళ్లు నే—వాళ్లకు ఏం అవసరాలు వుంటయ్?...చానీ, సంవత్సరానికి రెండు వందలు—

ఆనంద్ : వాళ్లు కలిసివుంటే అలాగే సరిపాతా యనుకో. కాని వాళ్ళకు ఒక్కరూ సరిపడక! (భాస్కరంతో) వాళ్ళిద్దరియ్యి పచ్చాడివేస్తే ధిగ్గుమంటుం దనుకోండి!

సుకీల : బంధువులు—అందులోనూ అక్కా చెల్లెళ్లు— అలావుండడం మంచిదా? చానీ ఓ పని చేద్దాం. వాళ్లద్దరూ కలిసివుంటేనే డబ్బు వాళ్ళకు ముడుతుందని చెప్పండి.

ఆనంద్ : ఇదికొంచెం బాగానేవుంది.

భాస్కర : ఇంతిమా సుకీలాదేవిగారి విషయం—

సుకీల : ఇంకా వాసంగతి ఏమిటి? నిశ్చయం అయిపోయిందిగా!...ఏమంటావ్ ఆనంద్?

ఆనంద్ : (నిస్పృహతో, నిస్వారం గావవిస్తూ) ఇప్పుడా! ఎప్పుడో అయిపోయింది. (లేస్తాను)

[కొంచెంసేపు నిశ్శబ్దం]

భాస్కర : (వ్రాయడం పూర్తిచేసి) బావుంది...కాని ఈ వీలువామా కూడా మా వాన్నగారే వ్రాద్దామనుకున్నారు ... కాని ఆయన విక్రంతికోసం పల్లెకు వెళ్లారు.

సుకీల : (లేస్తూ) కులాపాగా ఉన్నారా?

భాస్కర : (తనకూడా లేస్తూ) ఇదివరకటికన్న బావున్నాడు—ఇప్పుడంతో ఆటలు, పాటలు—

ఆనంద్ : గానాబలావాలో ఉన్నారన్నమాట! యేం ఆటలు ఆడితారు?

భాస్కర : ఏమంటయ్?...ఏచిట్లుకేకో, రవిరంగమో—

ఆనంద్ : నాకు ఊపిరి పీల్చడానికికూడా టైం దొరకడంలేదండి ... యీ వయస్సులో అలా విక్రంతి తీసుకోదానికైనా పెట్టిపుట్టాడూ కాని వీలువామా వ్రాసేటప్పుడు కూడా లెండి ఆయనను. ఈ వీలువామా కూడా ఆయన వ్రాస్తే బావుండునని నాకువున్నది.

కాని ఆయన్నింకా బాగా పెట్ట దలుచుకోలేదు.

భాస్కర : ఇప్పటికయినా ఆయన మీ వీలువామా వ్రాయటంమీద చాలా ఆసందిస్తాడు.

ఆనంద్ : అవును...నాకు తెలుసు. వ్రాస్తున్నప్పుడు ఆయన చేతులు చూడారి, ఎలా పనిగల్గేస్తోందో సంగతులు నేను చెప్పినట్లే అయినా, తీర ఆయన వ్రాశాక ఎలా వుంటయ్యానని భయపడే వాణ్ణి నేను.

సుకీల : వాళ్లనునింపించేదో తెలుసా? ఆ చేతుల్లోకి మునిగి కోర్టులో హాజరుపరచగలరుకదా! అని—

ఆనంద్ : (కొంచెం తీర్రపాటుతో) ఛా! అలా ఎన్నడయినా జరుగుతుందా?

సుకీల : నేను అనుకున్నది చెప్పాను ఆనంద్...ఆ! నువ్వు ఇంటికి వస్తావా, బజారుకు వెడతావా?

ఆనంద్ : పవ...క్షబ్బుకు వెడదాం.....వస్తాం భాస్కరం గారూ! మీ వాన్నగారు వచ్చిన తరువాత మా యింటికోసారి రమ్మవండి. ఆయన చూడలేదు...అదిగాక నాకు తీర చేమో!

భాస్కర : అలాగే! తప్పక పంపుతాను...ఆయన కూడా చాలా సంతోషిస్తారు...మీరు మొదటిసారి వీలువామా వ్రాయించడానికి వచ్చినప్పుడు—జ్ఞాపకం వుందా?

ఆనంద్ : అవునవును...తలుచుకుంటే చాలా తీసుకుగా వుంటుంది.

భాస్కర : మీరు వెళ్లినతర్వాత ఏమన్నారో తెలుసా? మీవంటి దాంపత్యంలోనే తెలియాలట ప్రేమ రహస్యం!

ఆనంద్ : (భాస్కరంతో కరచాలనంచేస్తూ) నిజమే భాస్కరం గారూ! (సుకీలవంకకు తిరిగి) మాకావా సుప్! మన ప్రేమను గురించి ఏమీ తెలియకుండానే ఆయన ఏమని చెప్పాకో!

[సుకీల నవ్వుకుంది.]

స్వీ : ఆవువవున... ఆయనతో తెలుసు మీ ప్రేమ ఎటువంటిది?

[వాళ్లు వెళ్లిపోతారు. కానీ ఒకరి చేతుల్లో ఒకరు చేతులు చేసుకొనికాదు. భాస్కరం వాళ్లు కనిపించేదాకా వాళ్ల రంక చూసి, తరువాత ఒక్కసారి ద్రావణమీద వున్న పిలువనూరంక చూసి, దానిని ద్రావణంలో వుంచుతాడు. తిరిగి వాళ్లు వెళ్లినవైపుకే తిరిగి తనలో తాను నవ్వుకుంటూవుండగా - తేర.]

రంగమయ: 3

[వదేళ్ల తరువాత]

* * మునుష్యులు దూరినా నివాసాలు దూరలేదు. స్వల్పపైచి మార్పుతో వెనుకటిగదే వెనుక వున్న గాంధీ, సైహూ ఫాటోలు ఇప్పుడు దండలు చేయబడివున్నాయి. కుర్చీల స్థానాన్ని పోఫాలు ఆక్రమించినాయి. ఓ ప్రక్క ఫ్లవర్ బేజ్ పెట్టబడివుంది. టేబుల్ మీద టెలిఫోన్లు తెంకు వున్నాయి. గదికి మూల మరొకటి వుంది.

తేరలేచేసిరి? గదిలో ఎవ్వరూ వుండరు. ఒక తీగం తరువాత రాఘవయ్య గారు వస్తారు... మరిచికి, నయసుతోపాటు, దివ్యారం వచ్చింది. బాగా మూలకాయలు జైనాడు ప్రతినివయం ఏదో యంత్రంలా చేసేవెయ్యడం తప్ప ఆలోచించడం ఇప్పుడు దాయనకు పడడంలేదు.

ఆయన వచ్చి గది నలుమూలలా పరీక్షిస్తూ వుండగా సంతాపం వస్తాను. వాడు కొత్త నోడరు కావడం:ల్ల వచ్చి వాయన ఎవరో తెలియదు. అందుల్ల తన అనుమతి లేకుండా ఇలా లోపలికి రావడాన్ని సహించలేక—]

సంత : పార్ !..... (రాఘవయ్య గారు వినిపించు కోడు) మీకేమిటి, చెప్పండి.

[రాఘవయ్య గారు విని, తల తిప్పుతాడు]
ఇంకా బాబుగారు రాలేదండి.

రాఘ : వచ్చానుకదా!... (ఓ తీగం అని) ఓ! అంతే, భాస్కరంమీదా మవు చెప్పేసి?

సంత : ఆవును పార్ !

రాఘ : ఇంకా కోడా ఆలస్యమేనన్నాట!... వృద్ధి తనం వదలలేదు..... (కొంచెం అని) ఆవును. పిల్ల తెప్పదూ పిల్లలే..... అ! బంగారు!

సంత : వా పేరు సంతాపం పార్ !

రాఘ : సంతాపదూ! నువ్వెవరు?..... బంగారాన్ని పిలు.

సంత : (దనిపోయినవాళ్లను బ్లావకం చేసుకుంటున్నాడన్న సానుభూతితో) ఆ పేరు కల వాళ్లు ఇక్కడ ఎవ్వరూ లేరపార్.

రాఘ : (సిరికిగా) లేదా!..... ఆవును..... వాడు బ్లావకం వస్తోంది... పాపం! (అయినా తనను తాను నమ్మించుకోలేక) సరే! వచ్చిన తర్వాత నేను రమ్మన్నానని చెప్తా.

[రాఘవయ్య తన చెవికూర్చుంటే కుర్చీ స్థానంలోకి వచ్చి, అక్కడి తన కుర్చీ స్థానే వున్న పోఫామీద కోటు తగిలించి వుండడం చూస్తాడు]

రాఘ : ఈ కోటు ఎవరిది?

సంత : బాబుగారి—అరే! భాస్కరం గారిది పార్ !

రాఘ : అది ఇక్కడ ఎండుకు తగిలించాడు? ఇది వాడుకీ అని తెలియదా?

సంత : అదేమిటిపార్ ! ఆయన అక్కడ ఎన్నార్ల నుంచో కూర్చుంటూ వుంటే!

రాఘ : కూర్చోదానికి పిలులేదు... బంగారం చేస్తున్నాడు? మాస్తా వూరుకున్నాడా?

[టేబులుమీది వుత్తరాలు ఒక్కొక్కటే చించి మాస్తా ఉంటాడు.]

సంత : ఏమిటిపార్ ! అసమ్మండా గదిలోకి వచ్చింది కావండా, ఇంకా వుత్తరాలు చించుతారేమండీ!... ఆవుత్తరాలు భాస్కరం గారిది.

రాఘ : ఏమిటి! ఒళ్లు కొంచెం దగ్గర పెట్టుకో! అసలు నువ్వెందు కిక్కడ?... బంగారాన్ని పంపు.

[సంతాపం ఏమి చెయ్యడానికి పాలుపోసి ఈ పరిస్థితుల్లో భాస్కరం వస్తాడు. మనిషి పాలిపోయి వుంటాడు. తెల్లని జాటు, వాకిలి దగ్గరకు వచ్చి, తిండినిదూచి, నిర్ణాంత పోతాడు.]

భాస్కర : (అశ్రుర్యమూ, ఆనందమూ, బాధా ఒక్క పాకే ముప్పిరికొంటయ్) మీరా, నాన్నా ! (సంతాపం వైపుకు తిరిగి, కోపంతో) నువ్వేనా ఆహుత పక్కడ కూర్చోపెట్టింది? (సంతాపం వణికిపోతూ వుంటాడు.) ఇకా కాఫీ కానాలా అని కాని, అలా పనికి వున్నాలో పడుకోమనడంకాని, లేక పోతే ఇంటికి సరాసరి తీసుకురావడంకాని తెలియ దన్నమాట!—ఉ...చెల్లు.

[‘బరికాంరా దేముడా’ అనుకొని వెంటనే వెళ్ళిపోతాడు సంతాపం].

రాఘు : (భాస్కరం వంకకే చూస్తూ) నవ్వు పెద్ద వాడి వయసావు భాస్కరం.

భాస్కర : ఎప్పుడూ ఒకలానే వుంటామా? (కొంచెం లాభిస్తూ) అయినా మీరు ఇంత శ్రమపడి ఇక్కడి కందుకు వచ్చారు చెప్పండి... ఆరోగ్యమూ సరిగా లేదాయ్! పల్లెలో విశ్రాంతి తీసుకోవడం బావుండేదేమో?... ఎన్ని సంతర్పితాలైంది ఇక్కడకు వచ్చి!

రాఘు : అందుకే వచ్చాను ... అనుకోకుండా — పికారుకని బయలు దేరాను. నేడనుకూరలు వుండి ఎక్కాను.

భాస్కర : ఆగండి...మితోపాటు ఎవరినైనా ఇంటికి పంపుతాను...విశ్రాంతి తీసుకుందురుగాని—

రాఘు : ఊరుకో భాస్కరం ... కొంచెం నేపు ఇక్కడే కూర్చుంటాను.

భాస్కర : వానికే?...పోనీ కాఫీగాని,—

రాఘు : తాగేవచ్చానులేవోయ్!...

భాస్కర : అయితే ఇక్కడ చలిగాలి బాగా తిగులు తొంది. ఆ పడకవర్షిలో పడుకుని నిద్ర కూడా పోవచ్చు. (పనికి వున్నారాకా నడి పించుకొనిపోతాడు)

రాఘు : నిద్రా!...అవును. నేనిప్పుడు దానికేళ్ళు మరెందుకూ పనికిరాను ... ఒకప్పుడు — ఏమయితే నేం? ఒకప్పుడు నేను కూర్చున్న వర్షిలో యివ్వాలి నా కొడుకు కూర్చున్నాడు! ... (భాస్కరం కోటును సర్టి, వర్షిలో కూర్చుంటాడు) అఁ! భాస్కరం. నిద్ర వచ్చేవరకు ఏమైనా సంగతులు చెప్పు. అఁ! బంగారుబరికేవున్నాడా భాస్కరం?

భాస్కర : (తెలియనట్లుగా) బంగారా?

రాఘు : మన వాగు భాస్కరం—

భాస్కర : ఓ! వాడా!...ఇప్పుడా! ముద్దెప్పిశ్యయింది పోయి.

రాఘు : ముద్దెయ్యేళ్ళు!...అంతా నిన్న జరిగినట్లుగా వుండి వాగు.

భాస్కర : మీకు ఇప్పటిసంగతులకన్న పూర్వం సంగతులే బాగా జ్ఞాపకం ఉంటున్నాయ్ నాన్నా!

రాఘు : కావచ్చు.

[రాఘవయ్యగారు వర్షిలో పడుకోవి కళ్ళు మూసుకుంటాడు. మరుక్షణంలోనే గురక వివలకుతుంది. భాస్కరం ఉత్తరాలు చూస్తూ వుంటాడు...ఓ నిమిషం తర్వాత సంతాపం వస్తాడు.]

సంతా : రావుబహదూర్ ఆనందరావుగారు వచ్చారు సార్!

భాస్కర : (త్వరగా) ఆనందరావుగారా!...రమ్మను.. [ఓక్షణం తరువాత ఆనందరావు లోపలకు వస్తాడు. ఇప్పుడాయన రావుబహదూర్ ... తీరని వ్యవధి క్రుంగిపోయినవాడిలా కనిపిస్తాడు....(ప్రస్తుతం కూడా అదే పరిస్థితిలో ఉన్నాడు.)]

భాస్కర : నమస్తే! ...రండి, ఆనందరావుగారూ! మీరు వస్తారనే అనుకోలేదు...కమురు లేకుండా కూడా ఇలా వచ్చేకారేం?...బావున్నారా?

ఆనందా : ఆ ... గొప్పగా ఉన్నాను ... (కొంచెం జోతులగా) మళ్ళీ వెనకటి పనిమీదే వచ్చాను.

భాస్కర : మరో పిలువనామా తయారుచేయించడానికా?

అనంద్ : అవును...అందుకే!

భాస్క : ఆవువవును...తిప్పకుదా!

[అనంద్ కుర్చీలో పడుకొన్న రాఘవయ్య గారిని చూస్తాడు]

భాస్క : మా వాన్నా గారు!... (మెల్లగా దగ్గరకు వెళ్ళి) విడబోతున్నారా, వాన్నా!... (అనంద్ తో) అంటేనండీ! ఇలా మాట్లాడుతూ వుంటారు. మరుక్షణంలో మగతలో పడిపోతారు. మనం చెప్పేది వినిపించవు. (అయిన మరుటివి అంటి) మావారా!... ఇహ శేషం కూడా అనుకోకుండానే లేస్తారు...చాలా పెద్దవారయ్యారు. ఏ విషయాలూ జ్ఞాపకం వుండవు

అనంద్ : (అలోచనతో) జ్ఞాపకం వుండేదా!...ఎంత అదృష్టం!

భాస్క : (గది మరొక ప్రక్కకు వస్తూ) విన్నాను, అనందరావు గారు! చాలా విచారించకలసి విషయం. అనుకోకుండా జరిగిపోయింది... అంటేనండీ! జీవితమే అంత! జీవిత గమ్యాన్ని చేసుకోవడానికి కలిసిబయలుదేరిన ఇద్దరు చాటపారుల్లానూ, ఒకరు మగ్గయ్యోనే విడిపోవడం విచారకరమైన విషయమే! అయినా ఏంచేస్తాం? అలా జరుగక తప్పదు.

అనంద్ : అవువవును...

భాస్క : (ఇంకా సానుభూతిని మూచించే కంకం తోనే) చాలా మంచిది...వాకు ఆవిడ అంటే ఎంతో గౌరవం.

అనంద్ : (కొంచెం చిరాకు కనబరుస్తూ) సరే! ముందు మన పని కొనివ్వండి...ఏమైనా ఆవిడ— మనం అందరం— నేనే ముందు వెళ్ళిపోతా ననుకున్నాం.

భాస్క : ఆవువవును... అంటేనండీ! ఎవరు ముందో, ఎవరు వెనుకో ఎవరి? తెలుసు?

అనంద్ : తెలియనిది ఇంకా వున్నాయ్!... మనం విల్లునుగుంచి ఇంత బాధపడేవాళ్ళకూ!... ఆవేళ ఆవిడ— సరే! (కూర్చుంటూ) మరొకటి తయారుచేద్దాం కానీ, నీమ ఒడిపోవడం మాత్రం జరుగలేదు.

భాస్క : ఏమోనండీ! మనం అందరం తలలు వంచవలసి వాళ్ళనునే వా కనివిస్తుంది.

అనంద్ : అంటేనంటారా? లేదు, వీలులేదు...అలా జరుగడానికి వీలులేదు.

భాస్క : (ఏంచెప్పాలో తెలియక) ఆవిడ వుండగా ఇంత చేసింది! ఆవిడ చెప్పింట్లుగా నేవిల్లును—

అనంద్ : వీల్లేదు భాస్కరం గారు! ఆవిడ చేసిందేదీ లేదు...

భాస్క : అంటేనంటారా? ఆవిడరాగానే మీకు సిరి అర్పించింది, మీకు సంఘంలో గౌరవం, ఉన్నతిస్థానం లభించాయని అంటారు... నిజంగా, గుర్రలాకేరిగారిని ఆ స్కింద్రుడులో చూడాలి—

అనంద్ : ఆపండి భాస్కరం గారు! ఆవిడగిరించి వాకు బాగా తెలుసు!...ఆవిడ మొదటి నుంచీ స్కిల్లోనే ముణిగివుండేదా? సాదా చీరల్లో ఇంతకంటే పోయినా, అనందంగా వుండే రోజులు వున్నాయ్... (మనిషి దిగ జారిపోతూ, ఇంతలో తట్టుకొని) పరిస్థితులు విషమించినయ్! ఎందువల్ల? ఇప్పుడు జరిగిన ప్రతిసంఘటనకూ ఆవిడే కారణం!— (కొంచెం నేపు ఆగి, మాట మారుస్తూ) పోనివ్వండి... అదిన్నీ తివ్రుకోవడంవల్ల లాభంలేదు...మనపని కొనిద్దాం.

భాస్క : (సానుభూతిగా) నిజమే ననుకోండి... అయినా జీవితం మన బాధలకు పరిహారంగా సంతోషాలను కూడా ఇవ్వకపోదు...మీ అబ్బాయి వున్నాడు కదా!

అనంద్ : (వృథంగా) లేదు.

[భాస్కరం నిర్ణాంత పోయి, నూటిగా అనంద్ కళ్ళలోకి చూస్తాడు.]

అనంద్ : వాడికి, వాకు ఎప్పుడో బుర్రం తీరింది.

భాస్క : అదేమిటండీ!...ఒక వేళ అతను తప్పే చేసి వుంటే—

అనంద్ : తప్పా! వాడు చేసిన పనుల్ని తిప్పులని పిలవడం చాలా మృదువుగా వుంటుంది.

భాస్క : అంత—

అనంద్ : ఆ! అంతగా చెడిపోయాడు—సమా
లంగా—వాడిలో ప్రతి అణువు మల్లి
పోయింది.

భాస్క : అలా అనకండి... వాకే బాధగావుంది.

అనంద్ : (వ్యంగ్యంగా) వాకంటే ఎక్కువ బాధగా
వుంది కాబోలు!...ఏం? (ఇంతలో,
పుడకంతో—) ఎలాగైతే నేం, వాడి
బాధ వదిలించుకున్నాను. వాడిని ఈ దేశం
నుంచి పంపించి వేచాను... చట్టం వాడిమీద
విరుదుకుపడ్డది. వాడికోసం కాదు—వా
కోసం...వా పథవునూ, ప్రతిష్ఠనూ,
కాపాడుకోవడం కోసం...వాడు నాకు
కాదుకా?...వాడి మీద ఎన్ని ఆశలు పెట్టు
కున్నాను? ... అందుకే వాకే ప్రతిఫలం
దొరికింది... ప్రతివాళ్ళూ నా వెనుక నే నన్ను
మానసవ్రతులున్నారు... ఇంకా మా అమ్మ
యినీ సరించి ఆపగలగిం—!

భాస్క : విన్నాను, విన్నాను... చాలా బాధాకరమైన
విషయం.

అనంద్ : నీవును.. లోఫర్.. అటువంటి వాకితో—
తనకొరకు నడిచే వెగవతో—

భాస్క : ఏం చేస్తామండి? కోజాలు—!

అనంద్ : కాదు... దీనికంతమా కొరతం కాదంటారా?

భాస్క : అవిచే నంటారా?

అనంద్ : (ఆ మాట వింటానికి కూడా అసహ్యించు
కున్నవాడి మాదిరిగా) ఎవరైతే నేం?...
ఇక నాకు ఎవరి పానుభూతీ అనవసరం.
వార్షిధికి నాకు విధిమైన సంబంధమూ
లేదు... (కొంచెంసేపు ఆగి) నేను ఈ సంఘ
టవలనల్ల సర్వవారిన మైనా ననుకుంటే
మీరు పొరబడ్డార..... అనుద రావంటే
ఎవరో వాళ్ళింక మాపిస్తాను... కాగితం తీసు
కున్నారా!... ఇది నా ఆఖరి పిలువగా!
[వాసుకోండి... నా నిశ్చయం మాస్తే మీకే
తెలుస్తుంది.

భాస్క : (అనునయిస్తున్నట్లు) అది కాదు అనంద
రావుగారూ! పరిస్థితులు కొంచెం దక్క
బడే దాకా ఆగడం—

అనంద్ : మీరు వ్రాస్తావంటారా, లేక నా జోక
వన్ను పొమ్మంటారా?

భాస్క : మీరు తప్పదంటే, నేను కాదంటానా?

అనంద్ : అయితే వ్రాయండి... (కుర్చీకి వెనుక గాని
బడి) నేను, నుకీలా సవిదం యజమా!
ఎ. ఆనందరావును, నా యావదాస్త్రి, నా
తెవిసంతిరం—

భాస్క : (ఆగిపోయి అనంద్ ను [వాసుకుంటూన్న
భాస్కరం తిలయిల్లి చూస్తాడు.) ఆ—

అనంద్ : (తోచక) ఆ!... నా తెవిసంతిరం... నా
యావదాస్త్రి—

భాస్క : ఆ... యావదాస్త్రి—

అనంద్ : యావదాస్త్రి... (కంగారుగా) ఏం చెయ్య
లో తెలియనిం లేదు భాస్కరం గారూ!
(ఏమీ తోచక, ఏదో ఒక నిశ్చయానికి
రావాలన్న మనోనిబ్బరంతోనూ, ఎంత
ఆలోచించినా తోచని దానితోనూ యుద్ధం
చేస్తాంటాడు.)

భాస్క : విజంగా మీరు—

అనంద్ : కొంచెం సలహా చెప్పనూపడండి భాస్కరం
గారూ! (కుర్చీలో కూలబడతాడు.)

భాస్క : మీ పిరితిండిగారి కూతుళ్లు— బహుశా
చనిపోయా రనుకుంటాను.

అనంద్ : ఎప్పుడో!

భాస్క : ఇంత దిబ్బును మాస్తూ, మాస్తూ—

అనంద్ : ఇంత దిబ్బును ఈ చేతుల్లో సంపాదించాను.
ఆ! మీరెంతనుకుంటేనో!... (రాఘవయ్య
గారివంక చూస్తూ) అయిన ఏదేకాలకో వెళ్ళి
విక్రాంతి తీసుకోడానికి పిలువంటే ఆడు
కోవటానికి ఇది వుపయోగించదా? ఇది
మీకీస్తే, మీయిద్దం వచ్చిపట్టు లీవకూ,
ఓక్కీ పంచగలరా?

భాస్క : అనందరావుగారూ!

అనంద్ : (తేటులోనుంచి ఒక కాగితం తీసి ఇస్తూ)
ఇదాగో! మాకు లక్షలసలైవేలు,
నాలుగు ఇళ్లు, నాలుగుతోబలు, నాలుగు
కార్లు—ఇవన్నీ ఈ ఆరుగురిని నోళ్లు కొట్టి

సంపాదించినవే? .. నేను కానాలని చెయ్యలేదు... వ్యాపారంలో ఒకరికి లాభం వచ్చిందంటే, మరొకరికి వస్తుంది వచ్చిపోయింది. (దగ్గరగా వెళ్ళి, ప్రతిమిలాడుతున్నట్లు) భాస్కరం గారూ? ఈ ఆరుగురికి ఎంతెంత మొత్తాలు ఇవ్వాలి? దీనిలో వుంది... వాళ్ళి ఉన్నటువంటి వాకు రోలకుండా, వాళ్ళకు నేను చేసిన అన్యాయానికి ప్రతిఫలంగా యివ్వండి మిగిలేది లక్షన్నర దాకా వుంటుంది. అది మీకు—... (త్వరగా) నిల్లు తయారుచేసి నూ యింటికి తీసుకురండి. సంతకం చేస్తాను.

భాస్కరం : ఏమిటి, నిజంగానా!... తమిందండి. ఆనందరావుగారూ! ను మాత్రం తీసుకోలేదు.

ఆనంద : (దృఢంగా నిశ్చయించుకున్న వాడి మాదిరిగా) మీరు కాకపోతే మరొకరు... మొదటి అవకాశం మీది... ఆలోచించుకోండి. ఏమంటారు?

భాస్కరం : (ఆలోచించి) సరే! (ఆనంద చేతులతో కాగితం తీసుకుంటాడు)

ఆనంద : అయితే ఈ నిషయం పరిష్కారం అయినట్లే!... (లేచి, రాఘవయ్యగారి వంక చూస్తూ) నా మొదటి పిలువనూ (వాసింది మీరు! చివరి పిలువనూ మీ చేతుల మీదుగా తయారు కావడం లేదు!.....

రాఘ : ఏమిటా భాస్కరం, పిలువనూ అంటున్నావ్?

భాస్కరం : మేలుకోనే వున్నారా నాన్నా!

రాఘ : (ప్రతి కుర్చీలో లేచి కూర్చుని, ఆనంద రావును చూచి) మిమ్మల్నెక్కడో—

భాస్కరం : సుర్రు పట్ట లేదా నాన్నా! ఆయన ఆనంద రావు గారు— ఇప్పుడు రావునాదూర్ ఆనందరావుగారు!

రాఘ : రావునాదూర్ ఆనందరావుగారా! (ఆనంద రావు చేసిన నమస్కారాన్ని అందుకుని) చాలా సంతోషం... కానీ మిమ్మల్ని ఇది వరకెక్కడా చూడలేదు.

భాస్కరం : చూడక పోవడమేమిటి నాన్నా! ఈయన ఆనందరావుగారు!

రాఘ : ఇదివరకు వాళ్ళ ఆనందరావు తెలుసు.

భాస్కరం : అయితే ఈయన—

(భాస్కరం, ఆనందరావులు రాఘవయ్య గారి వంక చూస్తూ వుంటారు. ఆయన మాత్రం నిర్లిప్తంగా బయటకు చూస్తూ వుంటాడు.)

రాఘ : కాదు, కాదు... అతిమ కుర్రవాడు. వైకి రావలసివచ్చింది... అతిని భార్య! ఎంత అన్యాయంగా వుండేవాళ్ళు! ఎన్నో విశ్వసనీయతలు... వాళ్ళిద్దరూ ఇక్కడకు వచ్చారు. వాళ్ళకు అంత తక్కువ ఆస్తివున్నా, దాన్ని ఎంత ఘనంగా చూసుకోనేవాళ్ళు! ఎంత కుట్రలాగా, హాయిగా వుండేవాళ్ళు!

భాస్కరం : (వెనుకటి సంగతులు ఆనందరావుకు బాగా తెలిస్తాయని భయపడి) పోనివ్వండి నాన్నగారూ!..... (ఆనందరావుతో) మానాన్ని గారికి ఇప్పటి సంగతికంటే గతించిన సంఘటనలే బాగా జ్ఞాపకం వుంటున్నాయి.

ఆనంద : కావచ్చు... ఆయనను చెప్పనివ్వండి.

రాఘ : (తనం నిశ్చింతం. ఆ నిశ్చింతాన్ని చూస్తూ, మెల్లగా) హాహం! చివరికంతా బా;లతో అంతే అయింది. మీకు తెలుసా?

ఆనంద : (అనుకోకుండానే ఆయనకు సమాధానం చెబుతాడు.) నాకు తెలుసు..... (కుతూహలంతో) నాకు ఆశ్చర్యం వేస్తుంది— పరిస్థితులు బాధాకరంగా ఎందుకు తారుమారయ్యాయంటారు?... ఎంత ఆలోచించినా నాకు మొదలు, చివర తెలియవంలేదు.

రాఘ : తెలిస్తే బాగా ఏమింది?... అది ఎప్పుడూ మనల్ని వెంటనంటే వుంటుంది..... దానికసలు మొదలంటూ వుండదు. ఇదంతా నాకు అతిమ చెప్పింకే!

భాస్కరం : నాకేమీ తెలియవంలేదు. ఆయన మరేదో విషయం మాట్లాడుతున్నాడు.

ఆనంద : (భాస్కరంతో) కాదు. (రాఘవయ్య గారితో) ఏమిటండీ ఆ ఎప్పుడూ వుండేది?

రాఘ : అనే! విచారం, వాద!...మనోమథ!...
అక్కటి లేకుండావుంటే, మనుష్యులు
హాయిగా వుంటారు. కానీ అదిమాత్రం
నిత్యం వాళ్లను అంటిపెట్టకు వుంటుంది—
మాయని మచ్చగా—నూదిలా బయటదేరి,
దబ్బుంలా లేరుతుంది. చివరకు జీవితాన్ని
సమూలంగా వాళిం చేస్తుంది.

భాస్క : ఆయన మాట్లాడుతోంటేమిటో నాకు ఆగ
మ్యగోదరంగా వుంది...బహుశః ఏదో
దోహ లోకంలోవుంటే, మాట్లాడుతున్నా
లేమో?

అనంద : (నిస్వారంగా) కాదు...ఆయనకు ప్రతి
విషయం తెలుసు... (రాఘవమ్యగారిలో,
అదవంగానూ, గౌరవంగానూ) మరి ఆ
వాడను మాన్పుకోవడానికి వాళ్లం ప్రయ
త్నాలు చెయ్యలేదంటారా?

రాఘ : వాళ్లకు తెలిస్తేకదా చెయ్యడం?...వాళ్లు
దోహించనుకూడా లేదు ... అందువల్లనే
బాగ్రతి పడలేదు. అది చివరకు వాళ్ళకేది
తాళ్ళి వాళిం చేస్తున్నప్పుడుగాని వాళ్లకు
తెలిసి రాలేదు...పాపం!

అనంద : పాపహ!

రాఘ : అది వుంటూఉంది జబ్బు, తగిన బాగ్రతి
తీసుకోకపోతే ప్రతివాడిపని అంతే!
[ఒక క్షణం నిశ్చలం.....మరుక్షణంలో
ఆయన ముగిలో వుండిపోతాడు.]

భాస్క : ఆయన ఏం మాట్లాడాలో మీకు తెలి
పించా?...నాకు ఒక్క అక్షరం కూడా
తెలియలేదు.

అనంద : నాకు సర్వమూ తెలిసింది. నా విషయం
అంతా ఆయనకు సవిస్తరంగా తెలుసు.

(భాస్కరానికి ఇదివరకు ఇచ్చిన
తాన్ని లేబుల్ మీద నుంచి తీసి యుక్క
ముక్కలుగా చించివేస్తాడు అనంద.)

భాస్క : అమృత్యు! ఇప్పటికీ నాకు స్థితి
చిక్కింది...మీ రూ చెయ్యడం వ
చాలా అనందంగా వుంది.

అనంద : (అతేం వినిపించుకోకుండా) కూడ
మచ్చ!...అది ఎప్పు వాళిం చేసివేస్తే య
కుర్చీ, పుడ్డిలోకి రాదగినవాళ్ళని వాళ్ల
చెయ్యకుండా కాపాడుతారు...నా పా
లకు ప్రాయశ్చిత్తం అది!...వాళ్లెవ
రింలా వెలుగును స్వచ్ఛమైనా చూపి అ
ధివించగలుగుతాడు.

భాస్క : నిజం! ఇంత చెబుతో ఎంతైనా చెయ
కచ్చు.

అనంద : (చెబు అనేమటను ఏమాత్రం గా అనుకరిస్త
ను! చెబు!...చెబుతో ఏ మాకుందందీ
...కావలసింది స్వామియం!...కస్తాను.

[తీవ్రంగా, వెనుతిరిగి చూడకుండా వెలి
పోతాడు అనంద. కనిపించే టంకివరకు
అటే చూస్తూ తిరువతితనలో తాను సత్తు
కుంటాడు భాస్కరం.]

భాస్క : సంతానం, సంతానం!

సంతా : (వస్తూ) పార్...

భాస్క : నాన్ని గారు నివ్రపోతున్నారు...చల్లగా
విస్తోంది...బయట గోలగావుంది: గారితగి
కుండా, గోల వినిపించకుండా ఆ తె
చెయ్యి.

సంతా : చిత్తం పార్...

[తెర వేస్తాడు]

సోషల్ కాంట్రాక్టు సిద్ధాంతము

శ్రీ చిత్తజిల్లా వరహాలరావు

రాజకీయశాస్త్రంలో సుప్రసిద్ధ సిద్ధాంతముగా పరిగణింపబడే 'సోషల్ కాంట్రాక్ట్' సిద్ధాంతాన్ని, ఆంగ్ల బిచ్చాదువులైన థామస్ హబ్స్, జాన్ లాక్, హమ్మి జేకబుడైన జాన్ బాక్స్టన్ రూసో, వివిధ దేశాల్లో వివిధ రూపాలలో ప్రతిపాదించారు.

ఏ సిద్ధాంతాన్నైనా, పరిశీలించవలసివచ్చి వచ్చును ఏ రాజకీయ, పాంథిక, చారిత్రిక పరిస్థితుల్లో ఆ సిద్ధాంతం ఉద్భవించిందో మనము గణనలోకి తీసుకోవాలి. అలా తీసుకోవచ్చునట్లే ఆ సిద్ధాంతం ఆ పరిస్థితికి చారిత్రికదశలో ఆ రూపంలో ప్రతిపాదించబడినదిని కొరణము తెలుస్తుంది ఒకటే 'సోషల్ కాంట్రాక్ట్' సిద్ధాంతాన్ని చూడు విభిన్న రూపాల్లో చూడు రకాల ఆశయాలను, సాధించేందుకు ప్రతిపాదించినవిను జరిగింది.

ఆంగ్ల రాజైన చార్లెస్ 1 కి, ఆటివర్ కాంటెర్ ముక్కు నాయకత్వంక్రింది ఉన్న బ్రిటిష్ పార్లమెంటుకు, 1642 నుండి 1651 వరకు ఘోరమైన అంతర్యద్ధం జరిగింది. యుద్ధానంతరం పార్లమెంటు రాజునే ఉరికంబానికి ఎక్కించించి వివరీతమైన ఆరాచకానికి జాతి వీర్యర్యతకు అంతర్యద్ధం ప్రోత్సహించింది.

1188—1673 వరకు జరిగింది ఆంగ్ల తివ్యవేత్త థామస్ హబ్స్ ఈ అంతర్యద్ధాన్ని, ఆరాచకాన్ని, రాజాధికార ఊరితన, ఆంగ్లజాతీయైక్యతా వివాదాన్ని తన కండ్లారా చూచాడు. ఈ వివర్తన పరిస్థితులనుండి, జాతిని కాపాడేందుకు ఒక మార్గాన్ని వెతికాడు. ఆ మార్గా శ్వేతదళ ఫలితమే 1651 లో ఆయన ప్రచురించిన 'ది లెవియాథన్' (The Leviathan) అనే గ్రంథము. ఈ గ్రంథంవ్యాసా ఆయన సోషల్ కాంట్రాక్టు సిద్ధాంతాన్ని ప్రథమముగా ప్రచారముచేసాడు. తివ్యారా విరంకుళరాజరికాన్ని, కట్టడిట్టమైన ప్రభుత్వాన్ని ప్రతిపాదించాడు.

ఆంగ్ల రాజైన తేమ్మ 11 ప్రజాభివ్యక్తమునకు విరుద్ధంగా పరిపాలన సాగించినందున 1688 లో పార్లమెంటు పరివర్తితమౌతీ చేసింది. దీనితో ఆంగ్ల చరిత్రలో "రక్తరహిత విప్లవం" అనే వాచకరణము చేసారు. ఒక్క రక్తపుబొటైవా చిందకుండా ముగ్యు వచ్చింది కాబట్టి దీనిని యీ విధముగా పిలిచారు. 1382-1704 వరకు జరిగింది జాన్ లాక్ ఈ విప్లవాన్ని కండ్లారా చూచాడు. "ది రివల్యూషను"ని దీనిని పిలిచి, 1690 లో ప్రచురించిన 'టు ట్రియిటైజెస్ ఆఫ్ గవర్నమెంట్' (Two treatises of Government) అనే గ్రంథంలో రక్తరహిత విప్లవాన్ని తాత్విక ప్రాతిపదికవీడ సమర్థించాడు. ప్రజాభివ్యక్తమునకు వ్యతిరేకముగా — ఏరాజు, యెంతటి ఘమదైవా కావచ్చు—ప్రతినిచిలే వని భివ్యక్త, పతిమకు కావచ్చును—అనెదే లాక్ సిద్ధాంతంయొక్క సారాంశము. తన గ్రంథములో చట్టబద్ధ రాచరికాన్ని, పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామికాన్ని ప్రతిపాదించాడు.

వేటి యుగమునకు సంబంధించిన మానవ చరిత్రలో మహోన్నతిమయైన ముగ్యులకు మూలకారణంగా పరిగణింపబడే ఫ్రెంచి విప్లవం 1789 లో భయంకరమైన రుపామలా తెలరగింది. నాడు, ఫ్రెంచి సామాజికవ్యవస్థ ఆర్థిక, పాంథిక, రాజకీయ వైరికరంగాలలో పరివమై కిధిల వశివస్థిలో ఉంది. ఆర్థికమైన నిణ్ణుపల్లాలలో నాటివ్యవస్థ కొట్టుమిట్టాడింది. నాటి ధూస్వామ్యవ్యవస్థలో గామగెడ్డు తీరితాన్ని గడిపిన లైతు దారుణదారిద్ర్యంలో కృశించిపోయాడు. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే నాటి ఫ్రెంచి సమాజం ఊయవ్యాధిశ్లో పక్షివారిముతో బాధపడింది. కుల్లిన కశేవరంలోని లుకలుకలాడే క్రిములు, ఎట్టి విషపూరిత ఫలితాలను యిస్తవో, ఆ విధంగానే తిరుగులేని వ్యాధిశ్లో తీసుకొంటున్న ఫ్రెంచి సామాజికవ్యవస్థ

సమస్యల పరిష్కారముకొఱకు మహాస్మృత ఘోర రూపంలో విప్లవం రానూపచ్చింది. భయంకర రక్త పాతము జరగనూ జరిగింది. మానవసభ్యతకే చేటును వాటిల్లజేసే జాగుపాగుకరమైన వియంత్యుత్పత్తి చెలరేగింది.

విప్లవానికి పూర్వం—1712-1778 వరకు జరిగింది విప్లవాన్ని సమగ్ర నొక్కటి సమర్పించిన, రూపా

“Man is born free and equal
And free and equal he remains”

అనే మహాస్మృతి సంకేతాన్ని యిచ్చాడు. 1762 లో “కాంటాట్ సోషల్” ప్రచురణ జరిగింది. కొలది కాలంలోనే లక్షల ప్రతులు అమ్ముకుపోయాయి. రూపాకు తత్సరితంగా మార్పునీతిమూలక పుట్టగతులు వచ్చిందాయి. ఒక్కొక్కటిగా యూరప్ ఖండిమంతా ఈయన్ని బహిష్కరించింది. అంతి ప్రసిద్ధికిక్రిత గ్రంథం ద్వారా సోషల్ కాంటాట్ సిద్ధాంతాన్ని భిన్నరూపంలో, రాజకీయవిరంభశిక్ష్యఖండంకు మానవ న్యేచ్ఛా సమావేశపరిరక్షణకు, తీవ్రతర ప్రజాస్వామ్యస్థాపనకు (Extreme form of democracy) ప్రతిపాదించాడు.

ఒకే సిద్ధాంతాన్ని, హాన్స్ విరంభశరాజకీయ సంస్థాపనకు ప్రతిపాదిస్తే, లాక్ చట్టబద్ధ రాజకీయ ప్రభుత్వాన్ని స్థాపించేందుకు ప్రచారముచేయగా, రూపా తీవ్రతరప్రజాస్వామ్యస్థాపనకు ప్రయత్నించడం జరిగింది.

థామస్ హాన్స్ ఈ సిద్ధాంతాన్ని గూర్చి విమి చెప్పాడో, చూద్దాం. అధికారంకొఱకు మానవుని కున్న విరంభరదాహమే, వ్యామోహమే అతనిని కార్యాదరణకు ఉద్యుత్తజ్జీ చేస్తుంది, అని అంటాడు హాన్స్. కారణము—మానవుడు ప్రధానముగా స్వార్థ పరుడు అనాంకారి.

ప్రతివ్యక్తి తిరియొక్క వాంఛలను, అధికార వ్యామోహాన్ని, రుచులను తృప్తిపరచుకొనేందుకు ప్రయత్నిస్తాడు. ఇట్టి ప్రయత్నములో అందరి వ్యక్తులకు సమానమైన శక్తి యున్నది. ఈ శక్తితో ప్రతి వ్యక్తి ప్రతి యితర వ్యక్తికి వ్యతిరేకముగా ఆత్మరక్షణ కొఱకు అధికార సంపాదనకొఱకు సిద్ధపడతాడు. ఇదే హాన్స్ యొక్క రాజకీయ సిద్ధాంతాలకు మానవ మన ప్రత్యవహాన్ని గూర్చి, అయిన దృక్పథానికి ప్రాతి

పదిక. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే మానవుడు స్వాపరుడు, అనాంకారి. మానవ ప్రవర్తన కంటిటికి ప్రాపదిక ఆత్మరక్షణ; ఆత్మరక్షణ అంటే వ్యక్తి తన ఉజిని తాను భద్రపరచుకొనడం; ఉనికెయొక్క భద్ర గూర్చి వ్యక్తికున్న వాంఛకి, అధికార సంపాదనక అనివాధానమైన సంబంధ మున్నది.

ప్రకృతివిధి (State of Nature): మానవ మ ప్రత్యర్థి గూర్చి హాన్స్ కున్న దృక్పథమే అయి ప్రతిపాదించిన ప్రకృతి విధికు మూల రీతము. అయి ప్రకృతివిధి అంటే ఏమిటి? అదియే మానవుడు ప్రజాప్రాయమైన జీవితాన్ని గడుపుతున్న దినాలలో త భద్రతగూర్చి, ఆతని కున్న స్వార్థపూరిత మన ప్రత్యేక ఈ ప్రకృతివిధికు మూలకారణమైంది. ఆ విధిలో ప్రతివ్యక్తి ప్రతి యితర వ్యక్తితో సంఘర్షించేవాడు ఒక విరంభరమైన సంఘర్షణ వాడు జరిగింది. ఇట్టి పరిస్థితి నాగరికతకు భద్రతకు వ్యక్తి ఉనికికి, ఆస్తి ప్రమాదంగా పరిగమించింది. నాటివ్యక్తి “ఒంటి యొన, దొర్నాగ్ధకరమైన” అనిపాక్షికమైన మన ప్రాయమైన, అనిధ్యమైన జీవితాన్ని గడిచేవాడు. అట్టిదిలో సదసన్నిహిత శక్తిని, వ్యామోహము విచక్షణా జ్ఞావాన్ని కలిగివుంచేవాడుకాదు. నాటి వ్యక్తుల ప్రవర్తనను సక్రమ మార్గాం నడిపించు వ్యక్తి గాని, వ్యక్తుల పరిమిత గాని (an individual or an assembly of individuals) లేక పోవుటయే ఇట్టి ప్రకృతివిధికు కారణమని హాన్స్ భావం.

ఇట్టి స్థితి తమ భద్రతకు అపాయకరంగా పరిగమించినది కాబట్టి నాటి వ్యక్తులు భవ, ప్రాణ రక్షణకు యోగ్యమైన ఒక సివిల్ సొసైటీని స్థాపించుట జరిగింది. దీనిని స్థాపించేముందు వ్యక్తులంతా కలిసి ఒక ఒపంబడికు (Contract) వచ్చారు. ఈ ఒపంబడిక చేసికొన్న వ్యక్తులు తమకువచ్చుల వన్నిటిని ఒకవ్యక్తితో లేక వ్యక్తుల పరిమిత లో (government) ధారాదత్తం (surrender) చేశారు. తత్సరితంగా ఒక రాజ్యము, ఒక సివిల్ సొసైటీ ఉద్భవించింది. దీనినే, హాన్స్ ‘లా ఆఫ్ నేచర్’ (Law of Nature) అని పిలిచాడు. మానవ వ్యభావములో వాంఛ, నివేదము అనే రెండు సుజ్ఞానములు మానవునిలోని వాంఛ యితరుల ఆస్తిపాస్తులను న్యాయరహితముగా స్వార్థ కాంక్షతో పొందిమని చెబుతుంది.

వ్యక్తిలోని వివేకము తన కంటే కావాలి అంటే ప్రమాదములో పాంచమని బోధిస్తుంది. 'స్టేట్' నేవర్ లోనుండి 'లా ఆఫ్ నేచర్'లోకి ప్రవేశించిన వ్యక్తి వివేకవంతుడుగా హాబ్స్ చేత చిత్రించబడు. ప్రకృతివేత నిధిమించి మానవులు తమ మోజునానికి ఒక నిలిల్ సానైటిని, ఒక స్టేట్ ని (రాజ్యాన్ని) నిర్మించుకొన్నారు. వ్యక్తుల ఆస్తి, స్వేచ్ఛలు, ఇష్టప్రాణరక్షణ, వ్యక్తులు చేసికొన్న ఒక సంక్రమణమైన రక్షింపబడలేనన్న ఒక రక్షితమైన ప్రభుత్వము, ఆ ప్రభుత్వాధిపతీగా ఒక క్రియో లేక వ్యక్తులపరిమత్తో ఉండడం అవసరం. వ్యక్తుల పరిమత్ గాక, ఒకే వ్యక్తి సార్వభౌమాధిపతిని కలిగియుండటం సమాజ శ్రేయస్సుకు భద్రమి ఉపయోగముగా ఉంటుంది. సమాజ మంతా ఒకే సంఘము, ఒకే అధిష్టాన్ని కలిగియుంటుంది. అది సార్వభౌమాధికారియై అధిష్టం. సమాజానికి సంబంధించిన అధికారమంతా సార్వభౌమాధికారి నే కేంద్రీకరించబడి ఉంటుంది. ఈ సార్వభౌమాధికారము (The authority of the Sovereign) విభాజ్యం; వాళరహితం; అపరిమితం; నిరంకుశం; ర్యసమగ్రం; వ్యాపకానికి దట్టానికి మూలము. Source of law and justice and above law and justice). ఈ విధంగా స్థాపించబడిన సమాజంలో ఉండే వ్యక్తి రాజ్యాధిపతీకు వ్యతిరేకముగా తిరుగుబాటు చేసే హక్కు ఉండదు. వ్యక్తులు తమ వ్యవహారములను ఒక నిలిల్ సానైటిని స్థాపించినాడే తమ హక్కుల వర్షిణిని సార్వభౌమాధికారికి ధారాదర్శించేయడం జరిగింది. తత్ఫలితముగా వ్యక్తుల ప్రయోజనాలను రక్షించే ఒక సార్వభౌమాధికారి ఉనికిలోకి వచ్చాడు. అట్టి సార్వభౌమాధికారికి వ్యతిరేకముగా తిరుగుబాటు చేయడం అంటే తమ స్థాపించుకొన్న సమాజాన్ని, రాజ్యాన్ని విచ్ఛిన్నం చేసేందుకు ప్రయత్నము చేయడమే (The dissolution of the society and the state). సమాజ విచ్ఛిత్తి జరిగినప్పుడు ఇష్టప్రాణరక్షణలకు అవకాశముంది. మరల అరాచకం వస్తుంది. ఈ పరిస్థితులు తిరిగి ఏర్పడకుండా ఉండటంలేదంటే ఏ వ్యక్తి సార్వభౌమాధికారికి వ్యతిరేకముగా తిరుగుబాటు చేయరాదు, అనేది హాబ్స్ యొక్క తర్కబద్ధమైన వాదన.

నిరంకుశరాజరిక సంస్థాపనకు, ఘోషిస్తా ప్రభుత్వ పాకడలకు, వ్యక్తిస్వార్థత్య పరిహారము, నియంతరిత అనిర్వాచానికి ఈ సిద్ధాంతంలో దీక్షలున్నాయి.

1. మానవచరిత్రను కాస్త్రీయ దృక్పథంతో పరిశీలన చేసినట్లయితే ప్రకృతివేత అనేది అసలు ఉనికిలో ఉన్నట్లు వివిధమైన పాత్రములేదు. పశు ప్రాయమైన జీవితాన్ని గడిపే మానవులు ఒక కాంట్రాక్టును ఏలా చేసికొన్నారో ఊహించడం కష్టము. అలా చేసికొన్నట్లు చరిత్రలో ఎట్టి ఆధారాలు కనబడవు కనుక హాబ్స్ యొక్క (State of Nature) 'ప్రకృతివేత' ఆయన పుట్టెలోనుండి పుట్టిన ఒక పుక్కటి పురాణం.

2. సమాజాన్ని నిర్మించేందుకు కాంట్రాక్టు చేసికొనే పూర్వం వ్యక్తి స్వార్థపరుడుగా, అహంకారిగా, పశుప్రాయముగా హాబ్స్ చేత చిత్రించబడ్డాడు. అదేవ్యక్తి కాంట్రాక్టు అనంతరం, (సమాజ స్థాపన జరిగిన తరువాత) స్వార్థాన్ని వదిలి సామాజిక వ్యక్తిగా సహకారముతో జీవించినట్లు చిత్రించబడ్డాడు. సమాజ స్థాపన పిదప వ్యక్తికి ఆపాదించబడిన సహకార స్వభావం వ్యక్తిలో సమాజంగానే ఉండి యున్నట్లయితే ప్రకృతివేతలో అంత పశుప్రాయమైన జీవితాన్ని గడిపివుండేవాడు కాదు. ప్రకృతివేతలో స్వార్థము, అహంకారం, అధికార వ్యాపకాలతో జీవించిన వ్యక్తి సమాజస్థాపన పిదప పరస్పర ప్రయోజనాలకోసం జీవించు మానవుడుగా ప్రవర్తించడం అసంభవం, అసాధ్యం, ఊహితీరం. కాంట్రాక్టు అనంతరము సాధుసత్రిముగా ప్రవర్తించిన వ్యక్తి కాంట్రాక్టు పూర్వము స్వార్థముతో మూర్ఖినించిన అసాధుముగా వివిధముగా ప్రవర్తించాడో, ఊహితీరము. తర్కశాస్త్ర విబద్ధం. ఒక దశలోని అసాధుముగా, పశుప్రాయముగా అనంతరదశలో సాధు సత్రిముగా ఏలాను అయ్యాడో, ఊహించలేము, హాబ్స్ యొక్క సిద్ధాంతములో ఇదే తీవ్రమయిన దోషము.

3. సమాజానికి, రాజ్యానికి మధ్య వివిధమయిన వ్యత్యాసాన్ని హాబ్స్ గుర్తించలేదు. అదేవిధముగా రాజ్యానికి ప్రభుత్వానికి వ్యత్యాసము గుర్తించలేక పోయినాడు. సమాజమంటే పరస్పర సహకారముతో జీవించేటటువంటి వ్యక్తుల కూడలి. కొంత జవాబు

భూభాగము ప్రభుత్వము, సార్వభౌమాధికారము — ఈ నాలుగు లక్షణాలు గలదే రాజ్యము (State). కాబట్టి రాజ్యానికి, సమాజానికి కచ్చితమైన వ్యత్యాసమున్నది. ఈ వ్యత్యాసాన్ని ఛాన్సెస్ నియంతరించును. కాబట్టి హాబ్స్ సిద్ధాంతములో ఛాన్సెస్ రీజలు గర్భిత్వమై ఉన్నవి. అదేవిధముగా రాజ్యానికి, ప్రభుత్వానికి కచ్చితమైన వ్యత్యాసమున్నది. ప్రభుత్వం రాజ్యంయొక్క కార్య నిర్వాహకవర్గం మాత్రమే. రాచరికప్రభుత్వంపోయి ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వం రావచ్చును. కాని రాజ్యము మాత్రం విచ్ఛిన్నముగాదు. వ్యక్తి తిరుగుబాటు చేసినట్లయితే ప్రభుత్వముతో బాటు సమాజం, రాజ్యం రెండుకూడా విచ్ఛిన్నమైపోవుననే హాబ్స్ వాదిని ఇంగిలెండ్ రాజకీయము.

4. హాబ్స్ ప్రకారం సమాజ మంతటికీ ఒకే గొంతు, ఒకే అభిప్రాయం ఉంటుంది. రాజ్యానికి నేతయైన సార్వభౌమాధికారి అభిప్రాయం సమాజంయొక్క అభిప్రాయం. సమాజానికి సంబంధించిన అధికార మంతా సార్వభౌమాధికారిలో కేంద్రీకృతమై ఉంటుంది. ఈ విధమైన దృక్పథము ఛాన్సెస్ నియంతరించు అవిరూపానికి దోహదం చేస్తుంది. సార్వభౌమాధికారి అభిప్రాయము మిగతా సమాజములోని వ్యక్తులకు మరోదిగ్గమైన అభిప్రాయాలు ఉండుటకు చిలుకేదు, అనే నియంతృత్వ సిద్ధాంతానికి ఈ దృక్పథము రాదబాటు. స్థూలంగా థామస్ హాబ్స్ యొక్క సిద్ధాంతం దానిలోని దోహదాలు యివే.

జాన్ లాక్ (1632-1704) 1688 లో జరిగిన రక్తరహిత విప్లవానికి పూర్వం రెండవ జేమ్స్ ఆంగ్ల జేజుము పరిపాలనా ఉంతేవాడు. రాజకీయము దైవ దత్తము (Divine right of kings) అనే సిద్ధాంతాన్ని ఈ ద తప్పకుండా అములులో పెట్టి అతి నిరంకుశంగా పరిపాలించినట్లుకుంటి మార్చుకు. ఈతని పరిపాలన సహించని ఆంగ్ల ప్రజలు 1688 లో తరిమివేసి ఒక రక్తపు బొట్టుకూడ చిందికుండా కాంతి యంతంగా దేజుమునుంచి బహిష్కరించారు. దీనినే రక్తరహిత విప్లవం (Bloodless Revolution) అని చరిత్రకారులు పిలిచారు. ఇది వాస్తవంగా విప్లవమా, కాదా అనే సమస్య ప్రస్తుతము మన కనరసరం, రెండవ జేమ్స్ పిదప ఆంగ్ల సామ్రాజ్యాన్ని అధిష్టించిన

రాజా చట్టబద్ధ రాచరికముగా కొనసాగించేంత అంగీకరించాడు. కాబట్టి జాన్ లాక్ యొక్క సోషల్ కాంట్రాక్ట్ సిద్ధాంతం 1688 లో జరిగిన రక్తరహిత విప్లవాన్ని సమర్థించేందుకు చట్టబద్ధ ప్రభుత్వానికి ప్రతిపాదించేందుకు ప్రచారం చేయబడ్డది.

లాక్ కూడ హాబ్స్ నిమిషాన్ని ప్రకృతి (State of nature) అంటూ ఒకటి వున్నదని అభిప్రాయపడ్డాడు. ఈ దిశలో వ్యక్తికి వ్యక్తి మధ్య పరస్పరవైరుధ్యాలు ఘర్షణలు లేవు. వాడు తనొంటి వ్యక్తులు కాంతికానుకులై హేతుబద్ధమైన తీరులాగే గడిచేగాడు. వారి యిద్దం వచ్చినట్లు ఆస్తిపాస్తులు మార్పుచేసికొనేందుకు ఎవ్వరి యభిప్రాయసారవదాదు ప్రవర్తించేందుకు సంపూర్ణ స్వేచ్ఛను అనుమించేవాడు. వివాదాన్ని పుష్టించిన భగవంతుడ మానవుణ్ణి కూడ పుష్టించాడు. అంతేగాక ప్రకృతి రాసనాన్ని (Law of nature) స్థాపించి, మానవులంతా ఈ రాసనాన్ని అంగీకరించేటట్లు దేవుడ చేసాడు. ప్రతివ్యక్తిలో అణుమాత్రమైన దైవస్వభావముంది. ఈ స్వభావ ప్రేరణవల్ల, ప్రకృతిరాసనాన్ని ఉత్తమప్రవర్తనకు సంబంధించిన మూలాలను, కనుగొనగలుగుతున్నాడు. హేతుబద్ధంగా వర్తించడం మానవ స్వభావంలో యిమిడి వున్న ఒక విశిష్టలక్షణం. ఐతే, ప్రకృతిదేశంలో యిట్టి ఉత్తమప్రవర్తన కలిగివున్న వ్యక్తి సమాజనిర్మాణాని కొందు కుప్పియించాడు, అన్న ప్రశ్న వెంటనే ఉదయిస్తుంది దీనికి లాక్ సమాధానం — సదుపాయము (Convenience) కొరత సమాజనిర్మాణం జరిగింది; రాజ్యం ఉనికిలోకి వచ్చింది. ప్రకృతి రాసనానికి (Law of nature)కి అధికార యుక్తమైన వ్యాఖ్యానం యివ్వడానికి మానవప్రవర్తనను సక్రమమార్గాన నడిపించేందుకే, వ్యక్తులు, కాంట్రాక్ట్ చేసికొన్నారు.

ఇట్టి ఒకసంబంధిక చేసికొన్న వ్యక్తులు, తమ సమాజమైన హక్కులతో సమాజంలో ప్రవేశిస్తారు. తమ మిగతా తాము తీర్పు చెప్పకొనే హక్కును, వ్యాధాన్ని నిర్వహించే హక్కునూ మాత్రమే నాడు సమాజపరం చేస్తారు. హేతుబద్ధముగా రాసనాన్ని (Law of Reason) అమలుపరచేందుకు, వ్యక్తులు, తమలోతాము, ఒక ఒకసంబంధిక చేసికొన్నారు. తత్ఫలితంగా, సివిల్ సమాజనిర్మాణము, రాజ్యము

నిజాల్లోకి రావటమూ జరిగింది. ఇది మొదటి
సంబంధిత. దీనివలన, వ్యక్తులతో కూడిన సమాజానికి,
ప్రభుత్వానికి మధ్య సంబంధం ఒకసంబంధిత జరుగుతుంది.
అప్పుడు నిజాంకి ప్రకారం, ఒకే ఒకసంబంధిత జరుగు
తుంది. ప్రభుత్వానికి, ప్రజలకు మధ్య ఏ విధమైన
సంబంధిత జరుగదు.

కావి, లాక్ సిద్ధాంతంలో గెంపన ఒకవంటిక
గురువుంది. అదీ ఆయన సిద్ధాంత మంతరిలో నూ
ర్వర్త. ఈ గెంపన ఒకవంటికయే, ఆయన ప్రతిపా
దించిన సిద్ధాంతానికేగాక, రాజకీయ కాస్ట్రానికీ తల
రానికంగా పరిగణింపబడుతోంది. ప్రభుత్వం ప్రజల
నితర్జితము, స్వాతంత్ర్యాన్ని, ఆస్తిపాస్తులను ఎంత
చదు కాపాడుతుందో, అంతవరకే ప్రజలు ప్రభు
త్వాధికారాన్ని అంగీకరించి, దాని కాపనాలను తర
తరహించబలపెస ఆగత్యంఉంది. ప్రభాభీష్టంమీదనే
ప్రభుత్వపు టునికీ ఆధారపడుతుంది. ఏనాడు
ప్రభుత్వం ప్రజలజీరితాన్ని సరకప్రాయం చేస్తుందో
కనాడే దానిమీద తిరగబడి, దాన్ని మార్చి, మరో
ఉత్తమప్రభుత్వాన్ని స్థాపించేందుకు, ప్రజలనున్న
హక్కు సాగరిహితమైనది. ఈ హక్కుమహత్రం
ప్రజలు ప్రభుత్వానికి ఒప్పుకొన్నా; ధారాదత్తం
చెయ్యరు. కావి హత్ ప్రకారం, ప్రజలకు తిరుగు
బడే హక్కు లేదు.

లాక్ ప్రకారం, సమాజమే సార్వభౌమధికారాన్ని తన చేతిలో ఉంచుకొంటుంది. ఐతే, ఈ అధికారం సమాజం చేతిలో నివురు గప్పిన నిప్పులా ఉంటుంది (latent). ప్రజల ధన, ప్రాణ, ఆస్తి, స్వాతంత్ర్యరక్షణార్థమ, సర్వోక్తంగా వియోగింపులైన ప్రభుత్వం తనవిధానమంద్వర్తించడపుకు గట్టికృతింగా వున్న ఈ అధికారం ఉనికిలోకి వస్తుంది. సమాజ విచ్ఛిత్తి జరుగకుండాగనే, ప్రభుత్వవిచ్ఛిత్తి జరుగుతుంది, అది లాక్ సిద్ధాంతకరించాడు. ఆయన సమాజానికి, ప్రభుత్వానికి మధ్య కచ్చితమైన వ్యత్యాసముందిని గుర్తించాడు. సార్వభౌమధికారాన్ని సమాజ పరం చేసాడు. ప్రజాప్రాతినిధ్యంతో కూడిన శాసనసభను, (Legislature) ప్రతిపాదించాడు. "ప్రజాభిప్రాయనే సిద్ధాంతానికి (The theory of consent) రాజ్యతమగుస్థానాన్ని, ఆంగ్ల రాజకీయచరిత్రలో, సమ

హాస్యాను." (లాస్క్) ప్రభుత్వాధికారి (రాజు) కాననాధికారంకంటే విన్నగాడు. చట్ట బద్ధమును రాజునికావ్వి, పార్లమెంటరీ ప్రాతినిధ్యంలోనూనిన ప్రజాస్వామ్యాన్ని కాననబోస్మత్యాన్ని, ప్రతి పాదించిన ప్రభువు గౌరవం లాక: విక్రంది.

బాన్ లాక్ వివర, ఈ వీధాంతాన్ని ప్రతి
పాదించినవాడు బాన్ బాక్స్టన్ రూసో; ఈయనకూడ
మానవుడు ఆద్యో ప్రకృతి దశలో జీవించాడని అం
టాడు. మానవుడు సహజముగా పుల్లముడు; దయా
స్వభావుడు; జన్మతో, వ్యక్తి స్వేచ్ఛా సమానత్వా
లతో పుట్టాడు. కాని, సమాజంలోని సాంఘిక,
ఆర్థిక, రాజకీయ పరిస్థితులు ఆరివి స్వేచ్ఛా సమాన
త్వాలను అరికట్టు సంకల్పగా తియారయ్యాయి.
ఆదిమమానవుడు ప్రకృతి దశలో ఆదర్శ ప్రాణమైన
అపంచాన్ని (Idyllic Happiness) అనుభవించాడు.
నాటి మానవులు స్వేచ్ఛను, సమానత్వాన్ని సమ
పాళ్ళలో అనుభవించారు. క్రమక్రమంగా సమా
జంలో సొంత ఆస్తి తిరత్తవంతో, వ్యక్తి సహజ
స్వేచ్ఛను కోల్పోయాడు.

కాబట్టి ప్రతివ్యక్తియొక్క ఆనీ పాపము, కాపాడే సంస్థను వ్యక్తి స్థాపించవలసి అవసర మేర్పడింది. ఈ సంస్థ స్థాపనమువల్ల, ఇయగు పౌరుగు వారితో ఒక ప్రభునుండి విశ్వ మొందుతూనే, మరొక ప్రభునుండి, ప్రకృతిదశలో అనుభవించిన ఆనందాన్ని పొందవచ్చును. ఇట్టి సంస్థను ఉనికిలోకి తెచ్చేందుకు వ్యక్తులు ఒక ఒడంబడిక, చేసికొన్నారు. తత్ఫలితమే ఒక సివిల్ సొసైటీ నిర్మాణము. ఈ ఒడంబడిక, చేసికొనేటప్పుడు ప్రతివ్యక్తి తన హక్కుల నన్నిటిని సమాజానికి స్వాధీన పరుస్తాడు. తత్ఫలితంగా సమాజమే సార్వభౌమాధికారాన్ని కలిగిన సంస్థగా రూపొందుతుంది. వ్యక్తులయొక్క ప్రయోజనాల దృష్ట్యా సంఘముయొక్క అధికారాన్ని పరిమితం చేయవలసరనేదు. వ్యక్తుల ప్రయోజనాల రక్షణార్థం ఏర్పరుచబడిన ఈ సంస్థ వారి ప్రయోజనాలకు భిన్నంగా వ్యవహరించదు. సమాజంయొక్క సామూహిక అభీప్రాయం, (General Will) వ్యక్తియొక్క అభీప్రాయం (Individual will) సంఘ ర్థించవచ్చు. సామూహిక అభీప్రాయంలో ఏ వ్యక్తినివా

అంగీకరించని పరిస్థితులతో, బలప్రయోగం ద్వారా నైనా సామూహిక అభిప్రాయాన్ని ఆతడు అంగీకరించే బట్టు చేయాలి. అంటే—ఆ వ్యక్తి రాజ్యంయొక్క బలప్రయోగం ద్వారా స్వతంత్రుడుగా చేయబడుతాడు! (He shall be forced to be free!) కాననం ప్రజలందరూ సమావేశమై పరిషత్తులోనే చేయబడుతుంది. సమాజానికి సంక్రమించిన సార్వభౌమధికారం వారసహితం; అనిభాజ్యం; ప్రాతినిధ్యరహితం. (Sovereign power is inalienable, indivisible and can never be represented or delegated) ఒక కాననాన్ని చేయవలసి వచ్చినపుడు సమాజంలోని ప్రతివ్యక్తి సమావేశమవలసివచ్చింది. ఇట్టి తీవ్రతర ప్రజాస్వామ్యాన్ని (Extreme form of Democracy) ప్రచారం చేసిన విచిత్రవ్యక్తి రూసో. సార్వభౌమధికారి కాననాన్ని నిర్మిస్తాడు. ప్రభుత్వం కాననాన్ని అనుసరిస్తుంది. ప్రభుత్వం కాంట్రాక్ట్ ద్వారా స్థాపించబడలేదు. కాబట్టి ప్రభుత్వం ఒకటి బడిలో భాగస్వామి కాదు. రూసో ప్రకారం ఆదిమ మానవులు ఒకే ఒకరినొకరిని చేసికొన్నారు.

ప్రకృతిదశలో జీవించిన ఆదిమ మానవులు చేసికొన్న ఒకరినొకరియొక్క ఫలితమే రాజ్యం; ఒకే ఒకరినొకరినొకరినొకరి, దానిలో ప్రభుత్వం భాగస్వామి కాదు; వ్యక్తులు తమ మాట్లాడినట్టి సంతకం గా, సార్వభౌమధికారికి, ధారాదత్తం చేసారు; సార్వభౌమధికారం నిరంకుశం—అనే హాబ్స్ నిర్ధారణలోని ఈ లక్షణాలు, రూసో నిర్ధారణలో కనిపిస్తవి. కానీ, ప్రభుత్వం నిరంకుశంగా వర్తించవచ్చు అనే హాబ్స్ అభిప్రాయంలో రూసో అంగీకరించలేదు. రూసో ప్రకారం, వ్యక్తి తన మాట్లాడిన, ప్రభుత్వాధికారిగాక, సమాజానికి ధారాదత్తం

చేస్తాడు. ఆ రీత్యా, రూసో ప్రభుత్వానికి, రాజానికి మధ్య వ్యత్యాసాన్ని గుర్తించాడు. సార్వభౌమధికారంలో భాగస్వామియైన వ్యక్తి, తనకు కావలసినవానిని, రాజ్యంగాన్ని రూపొందించుకున్నప్పుడు, తానే కలిగి వుంటాడనే సిద్ధాంతాని రూసో ప్రతిపాదించాడు. అధికతర ప్రజాస్వామ్య స్థాపకుడు ఈయన సిద్ధాంతం, సమగ్ర ప్రాపదికను చేసింది. ఈ భావాన్ని, 1789 ల ఫ్రెంచి విప్లవసమయంలో ప్రకటించబడిన మానవ హక్కుల ప్రకటనలో (1789—The Declaration of the Rights of man) పొందవలసివచ్చింది. ప్రజాభిప్రాయం రాజ్యంయొక్క ఉనికి ప్రాతిపదిక అనే సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించాడు.

రూసో సిద్ధాంతంలో (The theory of General will) సామూహిక అభిప్రాయం నేది, అర్థంగా కన్పించును. ప్రజలంతా ఏమిమైనా స్వార్థప్రయోగాలు లేకుండా, సమావేశమైన పరిషత్తులో కాననం చేయబడటం ఎల్ల సాధ్యమే ఊహారీతం.

సోషల్ కాంట్రాక్ట్ సిద్ధాంతాన్ని ప్రాచీన రాజకీయ సిద్ధాంతాలకు సంబంధించిన మూలభూమిలో భిన్నపరచవలసిన అవసరం నేను ఏర్పడినా, ఆ సిద్ధాంతం కొన్ని పరిమితులను ప్రతిపాదిస్తోంది. ఏ వ్యక్తిగానీ, ప్రజాభిప్రాయానికి వ్యతిరేకంగా నిరంకుశాధికారాన్ని చలాయించలేడు; అలా చలాయించినపుడు ఆ ప్రభుత్వం మూలమట్టం కాక మారుతుంది; దాన్ని వారసంచేసి దురో ప్రభుత్వాన్ని స్థాపించుకొనేందుకు ప్రజలకు అధికార ముంది; మానవుడు స్వేచ్ఛను, స్వాతంత్ర్యాన్ని కోరుతాడు. ఈ సత్యాలను ప్రతిపాదిస్తోంది కాబట్టి, ఈ సిద్ధాంతానికి నేను కూడా కొంత విలువ వుంది.

కుంపటిలో కుసుమం

శ్రీ మధురాంతకం రాజారాం

“విలుబోయ్ అమామన్! ఈ వేళ ఎంతకూ బండి స్పీడ్ అందుకోవాలేదీ! అంతల నాకు వోలె డన్ని పనులున్నాయి” అన్నాడు వెనుకసీటుకు చేర గిలబడి సిగరెట్టు కొట్టుకుంటున్న వజ్రపాణి.

ఎక్కడో మిషన్ కొంచెం చెడిపోయినట్లుం దండీ! వివాదాంకంతియారం దరిదాపుకువచ్చేకొం” అన్నాడు ద్రవ్యువరు.

వజ్రపాణి తల కొంచెం ప్రెకెర్తి తలుపుకడం గా వున్న గ్రాసులోనుంచి పరిసరాల్ని పరికించాడు. కొడు చెరువుకట్టమీద పడుగుకుతోంది, బాలగ్రామశి శిర్ష కాంతుల్లో ఆవైపున కొండకోసలు, ఈవైపున ప్రెయ పచ్చలు మధ్య విడిచి చెరువు మెరసిపోతూ కోభాయ మానంగా కనిపిస్తున్నాయి చెరువులో ఆక్క డక్కడా అల్లి తామరపువ్వులు విరిసి నవ్వుతున్నాయి. తిన ముసులూగే ప్రకృతి ప్రెతం ఆనందంలో తృప్తి పడుతున్నందుకు వజ్రపాణికి కలిగినట్లైతే, అతిశీతల సన్నగా ఒక తలపాట పాడించింది.

పాట పాడుకుంటూనే వజ్రపాణి ఆలోచనలో పడ్డాడు. ప్రసన్న ఫుట్టివోజు పండుగకి వాతావరణం చాలా బాగా అమరింది. ఈపాటికి వంటలకూడా ప్రారంభమై వుంటాయి. ఇక తను వెళ్ళవలూ, తోటలో కర్మీలు అటే చేయించడమే తరునాయి. మధ్యాహ్నం వాటిందంటే అతిథులొక్కొక్కరే దిగబడతారు. వాళ్ళకు స్వాగత సత్కారాలతోనే తనకు సరిపోతుంది. ఆలోచలే అన్ని ఏర్పాట్లు జరిగి పోవాలి.

ప్రసన్న తల్లిలో కొన్ని రిచిరెపుటూహాలు వున్న తిలదం, వజ్రపాణి కొంచెం గొప్ప వాటి ప్రభావానికి లోనుకొనడం అప్పుడప్పుడూ జరిగే విషయమే. నివాహానికి వెనుకటిసంగతి తనకు తెలి యదుగాని ఆ తిరువాతిమాత్రం తను తన చేతిమీదుగా నాలుగుసార్లు ప్రసన్న ఫుట్టివోజు పండుగ చేశాడు, అవన్నీ పట్టణంలో, తన స్వంతభవనంలో వందలాది అతిథులమధ్య, నాట్యగానాది విశోదవిలాసాలమధ్య ఎంతో వైభవీ చేతంగా జరిగాయి. ఈసారిగూడా

అలా జరుగవలసిందే! కానీ ప్రసన్నమూలంగా తన నిర్ణయం తిలక్రిందులైపోయింది.

ఫుట్టివోజు కింక పడివోజు బుందనగా, ఒక నాటిరాత్రి ప్రసన్న ఫున్నుననాటి శేరాజును చూచి పొంగిపోతున్న కడలి చెరటాలను చూస్తూ కూచున్న మనిషి అలాచూస్తూ కూచోక వున్నట్లుండి తల ప్రెకెర్తి “ఈసారివా ఫుట్టివోజు పండుగ మనప్రాల్లో జరుపు కుందామండీ” అంది.

“ఆరెట్టూళ్ళోవా! ఆక్కడేం వాయిదాపెట్టండి ప్రసన్నా!” అన్నాడు తను.

“కావలసినవన్నీ యిక్కడనుంచే తీసుకపోదాం లెండి” అంది ప్రసన్న.

“తీసుకపోవచ్చుకా? కాని అక్కడి కెన రొస్తావా? మువ్వా, నేనూ, వంటమనిషి, పెట్రో మాపులైటు మోయడానికి వారిగానుతిప్పా ఆక్కడ మనెవరూ వుండరు.”

“అదే మరి! ఇక్కడైతే ఇంకెవరూను మన మెప్పుడో వాళ్ళకి ఋణపడినట్లు రిక్వెస్ట్, టాక్సిల్లో వచ్చి అసంఖ్యాకంగా వారిపోతారు. వీళ్ళల్లో ఎందరికి మనపట్ల నిజమైన అంతఃకరణవుందో తెలుసు కోవాలి. పోనీ, యివొక పరీక్షమకోండి. రాదలదు కంటే డెబ్బయిమెక్కు ఏమంత దూరప్రయాణం కాదు.”

ప్రసన్న వాదం విన్నమీదట తనందుకు అంగీక రించక తప్పలేదు.

ముమ్మని సంపెంగపూల వాసన తనదాకా రాక డంతో వజ్రపాణి లేచి కూచున్నాడు. కొడు తన మామిడితోటకి ప్రక్కన వెళ్ళింది. పట్టణంలో తన కోసం పర్వదా కామకునివుంటే వెయ్యి వ్యతిహారాల బాదరబందీనుటచీ ఎలాగో బయటబడి స్వగ్రామానికి తిరిగి వచ్చిపప్పుపల్లె ముమ్మందుగా మామిడితోటలో నుంచీ సంపెంగపూల ముగిర ముగంధం ఎదురైవచ్చి తనకు స్వాగతవచనం పలుకుతుంది. ఆ తోట, తోట లోనల దిగుకు బావి, బావి మట్టా వందవర్షం చెట్టు,

వాటిచేత పండు విరుగగానే బాసుచెట్టు, అవన్నీ తిసి చిన్న వాటి, నేస్తాయి అక్కడి కూమంలే ఎంతటి చిరాకైనా యిట్టే మాయమైపోతుంది. కానీ ఈ ప్రకారం వాతావరణంలో తినెంతోకాలం మెలగలేదు. రెండుమూడు రోజుల్లోనే ఈ స్తబ్ధ వాతావరణం తిసుకు వెళ్ళిపోతుంది. ఉత్సాహంతో పురకలు వేసుకుంటూ ఒక క్షణమైనా ఆగిపోకుండా ముందుకు సాగే తీరుతం కావాలి తిసుకు! అదిక్కడే ఉంది.

కారు ఊరి పాలిమేరదాటి పెద్ది వీధిని సమీపిస్తోంది. ఆ పూరికి రాజవీధియినా, బహుదూరవీధియినా అదే! వజ్రపాణి కొంచెం ముందుకు జరిగి కూచుని ఊరివైపు చూచిపోతున్నాడు. తిసి బంగారం ఊరికవరేల పూలతోటలోవుంది. పట్టణంవంటి రాజభవనాల సందర్భంలో తిప్పా మరొకప్పుడు తిసుకుంటే రాజులని అవసరం వుండదు. ఒకవేళ తిప్పి దారి వచ్చినా ఊళ్ళో ఆ బాణాగోదాలయూ తిసి వింతిజంతువులా చూస్తుంది. అదలా వుండగా, కాలింకతో ఆ పల్లెటూర్లో తిరగడం తిసి నామోషీగా కనిపించే నూట కూడా నిజం!

కారు పెద్దివీధినుండా పరుగెత్తుతోంది. వజ్రపాణి టిమ్మ తేరచి మరో సిగరెట్టు పైకి తీశాడు. పెట్టెపై అగ్గిపుల్ల దిర్రాబడి గీచి ముట్టించుకోడానికి పైకెత్తాడు. కానీ పున్నట్టుండి పడిన శ్రేణుతో కారు పాతాళంగా వీధిమగ్గ అగిపోవడంతో, ఆ అగ్గిపుల్ల మగ్గలోనే అగిపోయింది.

“ఇక్కడేదో దొమ్మి జరుగుతోందండీ” అన్నాడు దొంగవరు.

“వాటికేం తక్కువ! బ్రతకం మెలగ్ తెలియకపోయినా క్షుణ్ణంగా చీలి చావబాదుకుని రోయిల వంటిది తింగడం వీళ్ళకి బాగా అలవాటయింది. నావ్వు ప్రాంతేమిటా కారు స్టార్ట్ చేయ” అన్నాడు వజ్రపాణి.

కానీ ప్రాంతేమిటానికి అమానుష్ చేసిన ప్రయత్నాలు ఫలించలేదు. కిథిలో సిన్నా పెర్లా, పిల్లా జల్లా రెండుమూడు వంకలమంది పోగయ్యాడు. ఆ సందర్భంలో ఎక్కడ ఎవరు ఎవరిపై చేయి వేసుకుంటున్నారో అమానుష్ సుర్పించలేకపోయాడు. “ప్రేమ, ప్రేమ అంటూ అతడు తిసి క్రికెట్ అరవమైతే అరవగలిగాడు గానీ, ఎంతటి అరచినా నుంచి రసగట్టలోపున్న దొమ్మిముందు లవలేమైనా పని చేయదని అతి దూహించుకోలేక పోయాడు.

ఇంతలో కారు చుట్టూ కూడా జనం ప్రోగయ్యారు. కుర్రకారుకు వజ్రపాణి కారు పుష్పక విమానంలా కనిపించివుండాలి మరి వాళ్ళు దాని కానీ వుని లోపల ఎంత తెలిసి వింతలున్నాయో అని తోంగి చూడసాగారు. పోట్లాడుకుంటున్న వారి మగ్గి రాతీ కుదిర్చడానికి ప్రయత్నిస్తున్న పెద్దల్ల పైకి ఒకరిద్దరు ముందుకు పరుగెత్తవచ్చి” సరిగ్గా సమయానికి రచ్చాగు బాబూ! మీకు నయ్యేక్కామయ్యను. మరేమిటకోకుండా యిక్కడోవారి దిగారి మీయి” అంటూ చెతులు జోడించారు.

“నాపు ఘంకార్యమే చేస్తున్నాడు. ఇక్కడ అగి వ్యవహారాన్ని ఘంకారం చేస్తూ ముహూర్తానికి వాళ్ళు తీరికలేదు” అన్నాడు వజ్రపాణి.

ఇంతలోకూ రాతీ కుదిర్చడంలో తలగుడ్డను పైకి ఎక్కడో దారపోసుకున్న వృద్ధుడొకడు మరి ముందుకు వచ్చి “బాబూబా! మీరే ఆలగంటే మేమేం చెప్పారీ? నా కడవనాలు మే మెవరో చెప్పకోగలం బాబూ! పెద్ద బాబుగారి హయాంలో గ్రామంలో కిసుక్కుని తిట్టం పైకి లేకడికాదు. ఆ మారాజు నినిపోయి పార్శ్వంలో వున్నాడు. ఈ గడుగ్గాయి కుర్రాళ్ళు బోర్తిగా ముమాట వినిపించుకోవడం లేదు. ఏం చేయమంటారు” అన్నాడు.

వృద్ధుడు విషయంగా మనవి చేసుకున్నట్టే కనిపిస్తాడు. కానీ ఆ మనవి వజ్రపాణిలో అధిమానాన్ని తెచ్చుకొట్టింది. అందుకు ఫలితంగా అతడు చరచరా కాదుదీగి “ఏయ్, ఏమిటాగోల!” అంటూ ముందుకు నడిచాడు.

క్షణంలో గగ్గోలు ఉపకిమించింది. ఎక్కడి వారక్కడే మావంగా నిలబడ్డారు. ఛాతీపై సేం జరిగి కంకుత రెపరెపలాడుతుండగా వజ్రపాణి జన సమూహం మళ్ళీ నడిచి “అసలు సంగతి చెప్పండి” అన్నాడు.

అసలు సంగతి మరొకరు చెప్పకపోలే వజ్రపాణి ఊహకు తిలలంత క్లిష్ట విషయమేమీకాదు. ఇంతికూ అక్కడ జరిగింది కారు దొంగవరు ఉహించినట్టు దొమ్మికాదు. దాన్ని దొమ్మి అనిపేమే అనుకోతం. ఇంక పక్షాలా కొంత బలగంచేరి కర్రలతో కట్టాల్లో ఒకరితో ఒకరు తిలగడ్డం దొమ్మి అని వ్యవహరింపబడుతుంది. ఇది ఆలాటిదికాదు. ఇక్కడా ఏదెనిమిదిమంది దృఢకాయలు బాడా కర్రలు, బడి తెల్లంటి కర్రు సంపత్తితో రంగావ మోహరించి పున్నమాట నిజమే! కానీ రెండో పక్షం పున్నది

హితం ఒక్కడంటే ఒక్కడు! అతడు నేలమై కోరిగిలబడి లేచడానికి వృథా ప్రయత్నాలు చేస్తున్నాడు. జగదంబలో దెబ్బల తాకిడికి చివరి చిరకలు వారికై పోయిన ఆరిడి దుస్తులమై వెళ్తున్న మరకలు దీరంపల్లో విగదిగలాడుతున్నాయి. కాలిమై తిరిగిన బలమైన గాయం నుంచి యింకా రక్తం ప్రవహిస్తోంది.

కాకాటి వచ్చి వీధిలో ఆగిందనీ, అందులో నుంచి వజ్రపాణి దిగాడనీ తెలియగా నే పవ్యవ్యూహం పన్ని ఒంటిపీటైన తిను చేతిలోపడ్డి ఎదుటివాడి పనిపట్టడానికి కృతసిగ్గుయ్యలైన ఆయన పాణులందరూ రెండవరులు వెక్కిరి పోయారు. ఒకరిద్దరు వజ్రపాణి దృష్టికి అందకుండా పారిపోవాలారు. కానీ వాళ్ళకా అవకాశం దొరక్కనుంచే వజ్రపాణి రంగంపైకి వచ్చి నిలబడ్డాడు.

“ఎవడు వీడు, ఎందుకిలా చాచి బాణీకాడు?” అని నువ్వు ప్రశ్నించాడు వజ్రపాణి.

“తెలియలేదా అన్నయో! నేనే రంగణ్ణి!” అంటూ బాణాకర్రలకు, బడితెలకు కిరిరాని అప్పగించి చిత్తు చిత్రియిన వ్యక్తి తన ముఖాన్ని వజ్రపాణి వైపు త్రిప్పుడు.

కాలిక్రింద పడబోయిన కొదమ త్రాయడు చూచి తెంజేలపడి పారిపోయే పాంథుడిలా రంగడి ముఖం కంబడిగానే వజ్రపాణి ముగ్ధ పడ్డాడు. వీడు రంగడు. తృణీకారమనే ఏకకార్యమంతో లోకాన్ని నిర్భయంగా ఎదిరిస్తున్న రంగడు వీడు!

రంగడిమై వజ్రపాణికి ఏనాడూ సవభిప్రాయం లేదు. బ్రతికేం చేరికొనివచ్చి, ముఖంపడానికి పసలేని వాళ్ళు ప్రపంచంమై తిరగబడ్డం తిప్పామరెమీ చేయలేంని వజ్రపాణి నమ్మకం. అలాటి వాళ్ళలో రంగడు ఒక్కడు మాత్రమే కాదు, అగ్రగణ్యుడని కూడా వజ్రపాణి నిశ్చయిస్తాడు.

రంగడిముఖం కనిపడి తిర్యగి వీధిలో ఎంతో నేపు నిలబడడానికి వజ్రపాణికి మనస్కరించలేదు. ఈ రంగడెలాటివాడో తన కాదినుంచి తెలుసు. ముంజేరి కంకణానికి అద్దం అవసరించలేదు. ఎంతటి దురాగతం చేసి వుండకపోలే ఒక్కపారిగా వీడు యిందరికీ కానివాడొకడు! అదీగాక వీధిలో నిలబడి నిల్చున్న పాటన పరిష్కరించడానికి వీలున్న వ్యవహారం కాదని. పల్లెటూరి రచ్చలకు, రగవలకు వీరకాయ పీచులాంటి మూల కారణాలంటాయి. వాటిని వింటూ కూచోడానికి యిది సమయంకాదు.

వజ్రపాణి విరవిరా కాదు దగ్గరికివెళ్ళి “రాచకాండ్లం వెలగబెట్టింది చాలుగానీ ఇంకా అందరూ యిళ్ళకు వెళ్ళండి. మళ్ళీ ఏదైనా గొడవ జరిగిందని విన్నవంటే పోలీసులకి కలుగు పంపిస్తాను. కమ్యూన్లో పలకొంతకాలంవుండి వస్తేగానీ మీ రిక్క మదనరు” అంటూ లోపల కూచుని “పోలీస్ అఫీసు” అన్నాడు.

లాంఛన ప్రాయంగా ఒకపారి హెచ్చరించి, అంతటితో వజ్రపాణి దర్జగా నాడుకుంటాడని అక్కడున్న వాళ్ళెవరూ అనుకోలేదు. అరికలా వెళ్ళి పోవడం చాలమందికి ప్రమాదం కలిగించింది. రంగడు వజ్రపాణికి చిన్నాన్నకొడుకే కాదు. కానీ అతడి దృక్పథంలో రంగడు దుర్మార్గుడు. అది తిలకుడు. కాబట్టి అతడు ముఖావగా పూర్వకోశక మాటవనన కోకపారి ముసలించి తనదారి వెంటనే తాను వెళ్ళిపోయాడు.

తోటలో రిందు పూర్వయ్యగారికి రాత్రిపడి గంటలయింది. అందవాకంటే ఎక్కువమందే వచ్చారు అతిథులు! రాకేంచేస్తారు! వజ్రపాణి వ్యాపారం. అలాటిది. అతికి పెట్టుబడిపైన ఆధారపడి ఒకటి రెండు సీరికంపెనీలు పనిచేస్తున్నాయి పెద్ద ఎత్తున ఒక సీరికూ ప్రతి నడపడానికికూడా అతడి ఆస్తి ర్యావ విర్వాట్లు జరుగుతున్నాయి. ఇట్టి పరిస్థితిలో వజ్రపాణి అతిథుల సంఖ్య అతిని అందవాని అతిక్రమించడం అంతి ఆర్థికపరివలసిన విషయంకాదు. ఒక రిద్దరు రెండుతలు అచ్చొల్లించిన పర్యవేక్షణపాటువాలతో సహా విచ్చేళారు. సాటి నిర్వాసిలు, దర్బారులు, ఇంకా మిత్రులు, బంధువులు వచ్చారు. అందరికీ తిలమాని కంగా ఒక్కపారి కథానాయకుడికి కంఠం అరుచిచ్చి ఒక ప్రణయగీతితో క్రైమిక ప్రపంచానికి తిప్పయత్వం కలిగించడానికి ఉద్విగ్భానుకున్న గాయకుడొకడు వచ్చాడు. “తియ గామమని మధురాతి మధురం! దాన్నింతకంటే నేనించి అరిగించుకోగలకీ నీకులేదు” అని అతిథులు విన్నవించుకునేంత వరకూ అతడు తినివీరిరా వాడి శ్రోతిల్ను రంజంప చేశాడు.

అతిథు లందరూ మేడమైన పడుకున్నారు. అశ్వమేళయాగం సాకల్యంగా నిర్వహించినంత తృప్తితో వజ్రపాణి మేడి ముంగిట ఆరుబయట తాడైనైకో కూచున్నాడు. వెన్నెల పాలార కాస్తోంది. ఏ తొణాన్నయినా పిలువకుండానికి సిద్ధంగా వారి గాడు దగ్గర్లోనే నిల్చుకుని అత్యగారి ముఖంకేసి చూస్తున్నాడు.

వరునిమహలు ఆలోచనతో గడవి వేసిన తిర్యగ్గతి వ్రజపాణి "ఒరే వారిగా! ఇలా దగ్గరికివచ్చి కూచో" అన్నాడు.

వారిగాడు దగ్గరికి వచ్చాడు. అయ్యగారికి తన ఆంతరంగిక కార్యరర్పిత్యం అవసరమైనదన్న సంతోషం వాడి ముఖాన చిందులు ప్రకృత్యోంది.

"రంగడి నోకపారి రమ్మని చెప్పావుకదా?"

"ఇంటికి వెళ్ళావండీ! గాయాలకు కట్టు కట్టు కోడాని కని అతికు రామాపురం వెళ్ళావు!"

"ఎవరు చెప్పాడు?"

"అరేదూ, అవిదా తప్ప యింకెవరున్నారండీ ఆ యింట్లో ఆవిడే చెప్పింది."

వ్రజపాణివులిక్కి పడితేచినిటారుగాకూదుంటూ "ఏమిటా వారిగా! ఈమధ్య విడేమైనా కథ వడిపించాడేమిటి! అవిదా, గీవిదా అంటున్నావు" అన్నాడు.

ఆ ప్రాంతంలో అందరికీ గుపరిచితమైన రంగడి ప్రణయగాథ. ఇంతివడకూ అయ్యగారి చెవులదాకా విల్లిసందుకు వారిగాడు విస్తరించాడు. ఎంతగా వాగరికత ముదిరిపోయినా యిప్పటికీ అక్కడక్కడా తోటరాముడిలాటి వ్యక్తి రాకుమారిలాటి జగదీశుండరిని వలచి వడించుకోవలసి ఉండాలి రంగడి ప్రణయగాథ చక్కని తార్కాణం. రంగడు వ్రజపాణి మామిడితోటకు కొద్ది కోశలపాటు కాపుదారి నిర్వహించాడుకదా! వాడి హయాంగా, ఆ తోపు, వాడికి, వాడి సేస్తాలకు క్రీడాస్థలంగా వుపకరించింది. రంగడు భాగ్యవంతుడుగా పుట్టలేదుగాని, వున్నంత లోదూత్రం వాడిది ఎముకలేచేయి! కంచెకావల నిలబడి బాటూ! ఒక మామిడికాయ యిలా పడేస్తానూ! అని అడిగినవార్లది పాపంగాని, చిరాకు, కోపం, అహంభావం ఇలాటి వేరే లేకుండా కాయల్ని తీసి ఆవరికి గిరవాటు వేయడానికి రంగడు సవ్యరాసనీ దుకు! అందువల్ల వాడి నిరవాంశలో మామిడితోపుకు కీర్తి ప్రతిష్ఠలు మోచి, వ్రజపాణికి ఆదాయం పన్ను గిల్ల పొగింది.

తోట కాపరికం కాస్తా పూడిపోయిన తిర్యగ్గతి రంగడు మూలలేని గాలిపటలా కొంత కాలం దేశమంతా చెలితిరిగాడు. ఎలా తిరిగినా కవళం తిరిగి తిరిగి నోటిదగ్గరికే రావలసివట్టు రంగడు మళ్ళీ మళ్ళీ స్వంతిపూరికే తిరిగి రావలసివచ్చేది. జననీ, జన్మభూమి స్వర్గంకన్నా ఎక్కువన్నాదు మరి! రంగడికి జనని లేదు, జనకుడూలేదు. జన్మభూమిమాత్రం వుంది.

ఒక పారి రంగడు ఎంత దూరం వెళ్ళాడో, ఏం చేశాడో గానీ వెల్లిన మూడు వెలలకు తిరిగి

వచ్చాడు. వస్తూ, వస్తూ వాడొక పిల్లనగ్రోదని తీసుకొచ్చాడు. దానిపైనే వాడు చేసిన పాదక మట్టు ప్రక్కల వాళ్ళ కందరికీ రిచ్చపాటు కలిగించింది. రాత్రిభోజనమైన తిర్యగ్గతి భజనపడి ముందు రచ్చపైనే సందీప్యగడి కానుకుని కూచున్నాడంటే వాడి వేణుగానం మెల్లిమెల్లిగా అలలు అలలుగా పోగి పరిసర వాతావరణాన్ని మత్తుతో నింపివేసింది. ఊదుతూ, ఊదుతూ అలాగే వేలవై కొరిగి పిల్లనగ్రోదని చేతిలో వుంచుకునే రంగడు నిద్రపోయేవాడు.

ఈశ్వరమాత్రం రంగడెంతటి నిరాదరణకి పాత్రుడయ్యాడో, వాడి వేణుగానమూ అంత నిద్రత్యానికి పాత్రయింది. ఒకరి మెలమెమల్లల కోసం ప్రారంభించిన కృషికాక బోధించేటే రంగడు అందువల్ల నిరుత్సాహ పడటం సంభవించలేదు. తోలపాటలా వుండి వలసిన వేణుగానం రచ్చకు దాపున కాపురంవల్ల వాళ్ళకి నిద్రాధింగ హేతువుగా పరిణమిస్తోందని తెలిసిపప్పుకు గూడా రంగడు భేదపడలేదు. తన వాళ్ళకి అయివుడు. తనపట్ల వారికున్న కూరిమి కొద్ది పాటిది. ఆ కూరిమి తన వాళ్ళకి చాకిరి చేసినంతవరకు మాత్రమే వుండే, తరువాతి రంగం ప్రేమించి తేర వెనుకకు వెల్లిపోయే నాటక పాత్రలా మాయమైపోతుంది. ఆపై తనచేసిన ప్రతిపని వాళ్ళి అనపేరేనీ, అసహ్యతకీ సరౌంధి. అందుకు చింతించి లాభంలేదు.

లేమిచేత బాధపడుతూ ఆడుకుంటు ఎదుక్కొవలసిన ముగ్ధిరూడా తన జీవితంలో ఎక్కడో ఒక చోట ఒర్పించు పాయంటు వుంటుందనీ, ఆ పై తన కోసం సరికేవనాసందం కానుకుని వుంటుందనీ కలలు కంటాడు. అవిశ్వాసంతో బ్రతుకుతాడు. రంగడి కాలాటి ఆశేకూడా లేదు. కాని ఆశ వున్నవించడా నికంత సేపు కావాలి? ఒక ఊతం చాల.

ఓ కోలా వుడయం రంగడు కొంచెం ఆలస్యంగా నిద్రలేచి కళ్ళు నలుముకుంటూ పొకలోనుంచి బయటికి వచ్చాడు. అప్పటికి రంకువారల ప్రాద్యోగింది. టముకుపైనే కర్రవేసి గణగణా వాయిస్తూ ఊరంతా చుట్టి యింటికి వెళ్ళున్న తోటి లింగమయ్య "ఏన్నానా రంగయ్యాబాబూ! నాటకం వచ్చింది నాటకం! రాయప్ప కంచెసిది" అన్నాడు.

"రానీలేరా! డబ్బు దిండుకోడానికేనో వస్తుంటుంది." అన్నాడు రంగడు.

ఘంగడికలే నాటకం పట్ల ఆసక్తిలేదు గానీ, ఆ ప్రాంతంలో రాయప్ప కంచెనీ నాటకం పెయ్యెయిలే కాపులు కూరలు చద్ది కూళ్ళు కట్టుకుని, తిరణాళ్ళకు బయల్దేరినట్లు తోడులు తోడులుగా కదిలి పస్తారు. కానీ ఖర్చులేకుండా ప్రాద్దుపాడిచి రాచివ

అందుకే చోవువారి మంగళం పాడేసరకు వడి
లో ఆకాశం క్రింద కూచుని విధివాటకం చూడూ
అలవాటు పడిన మువలీవాళ్ళు 'వాలుగంటల సంబ
దికి వాలుగంటలు తగలేతుడమేష్టా! మా
'లంలో మేమెక్కడున్నా ఈ చోద్రాలు' అని మూలి
ంచుచుకునేవారు. కాళ్ళింట్లో బలమండి సునాయా
ంగా నడిచిన గుర్రవాళ్ళ ధోంకితేరు! వెనవాలు
కాలు! రెండు కోడలు చక్కాకు, వీడిన మామ
ంలే పోలా! ఆ కంపెనీలో వున్నారే, యిద్దరు
మూయిలు, వాళ్ళు వేసే ఒక్క అడుగుకీ, పాడే
క్క పదానికి యిచ్చేయవచ్చు వాలుగంటలు!

నిజమే మరి! రాయప్ప మేనగోడకు అడుగు
క్కగానే వేస్తారు పాట బాగా పాగిడిసి పాడు
కు. ఆ అటా, ఆ పాటా, మగాళ్ళకి తెలియకుండా
దీ యిదీ అందరిలో పోసి అమ్మలక్కలు నింపుకున్న
క్కకు తిరుల్ని ఖాళీ చేస్తాయి. ఇంటి భావం
కు తెలియకుండా తినులపాకులమ్మకుని రొండ్లిలో
గ్రుమ్మ పాలకు నువ్వుని కేపాన్ని చూస్తాయి.

అటు వీధి వాటకమూ గాక, యిటు ద్రావూకు
గాక రెండింటి పాంకర్యం చేత సిద్ధించిన చిత్రిత
హావకాలు రాయప్ప కంపెనీని అని డిమాలో,
గ్యాయాగాలో, ఈహమ్మగాలో ఆ దశ రూపక క్రే
టిప్పూ! వాటిని చూచే ప్రేక్షకులు మాత్రం ఏక
ంతంగా ఒకే మాట చెబుతారు. "వాటకమంలే
రాయప్ప కంపెనీ వాటకంరా! అబ్బబ్బ! ఏంపీను,
ఏం డాన్సులు: బయటోపు ఎంగుకురా దీని దగ్గర."

మొదటిరాత్రి కృష్ణలీలలు జరిగాయి రంగడు
సంగం అటలో టికెట్లు లేకుండా కంపెనాటి లోపలికి
వెళ్ళి ఓ మూల కూచున్నాడు. అప్పుడు బృందా
నంలో గోపికాలోయడి వెలుగున వివేచన జరుగు
తోంది రంగడు కొంతసేపు విని మరి వివేక చెవులు
మానుకుంటూ "అబ్బబ్బబ్బబ్బ! అది పిల్లల గ్రోవి
కాదు రాబాబూ! చావు పేకంలా వుంది. అవు, అవు"
అని కేక వేశాడు. హాలోనియం వెనుక నిలబడి ప్రేక్షక
లోకంపై తన వాటకం ఎలా పనిచేస్తున్నదా అని
తోంగి తోంగి చూస్తున్న కంపెనీదారి రాయప్ప ఆ
మాటతో మండిపడి "ఎరరిది, ఎరరిది" అంటూ రంగం
పైకి వచ్చాడు. అలాటి సమయాల్లో వెనుకాడే
స్వభావంకాదు రంగడిది. వాడు పైకిలేచి "నేనే
నయ్యా ఆ మాట అన్నది" అన్నాడు.

రాయప్ప ఆ గ్రహా దిగ్రు డై పోయాడు.
"ఏమయ్యా మీరా పాపాహ్! ఆయ్యా రెండయ్య
వాయుడూ!" అంటూ వాటకం కంట్రాక్టుదారిని పిలి
చాడు. వాళ్ళకు టికెట్లు అమ్ముకోవడంపై వైస్ ప్రెసిడెంట్
క్రొద్ద వాటకం జరగాలా, లేదా అన్న విషయం
పై వైస్ ప్రెసిడెంట్. టికింగ్ అఫీసు మానుకుని వాళ్ళ

ప్పుడో డిజ్లోకి వెళ్ళిపోయాడు. సభలోనుంచి పది
మంది పెద్ద మనుషులు పైకిలేచి "నీకేం తెలుసులే
కూచోరా అంటూ రంగడి మండించి, రాయప్పని
మళ్ళీ తెరవెక్కి పొమ్మని ప్రాధేయపడి వాటకం
సక్రమంగా జరిగేట్లు చూచాడు.

వరుసగా విదుర్కావ్యులు వాటకాలు జరిగాయి.
ఆలో కోజ పాయంతిం రాయప్ప సహచరులు
కొందరు వెంటరాగా హాలోనియం మేకు తగిలించు
కుని డిజ్లో విశాళ్ళకోసం బయల్దేరాడు. పెద్ద వీధి
పూర్వం సందులోకి తిరిగేవారికి రాత్రి ఎవరిది గంట
లయింది. రాయప్ప వున్నట్లంటే ఒకవోట అగి
పోయాడు. అగి "ఎక్కడిదా పిల్లల గ్రోవి?"
అన్నాడు.

పాట వింటూ రాయప్పని వెంటపిస్తున్న కుర్రా
డొకడు "అదా! అదాకు మీ వాటకానికి ఒక తెట్టె
వాడిది" అన్నాడు.

రాయప్ప వమాళ్ళమాట కట్టిపెట్టి రంగడి పాక
దగ్గరికి వెళ్ళి నిలబడ్డాడు. పాకముందు గంగరావి చెట్టు
క్రింద కూచున్న రంగడు "ఏంరాయప్ప! వమాళ్ళ
కోసం వచ్చావా! నేను యిచ్చేవాణ్ణికాదు, వున్న
కునేవాణ్ణి" అని పకపకా నవ్వాడు.

"పోనీ, వున్నకుందువుగాని ఒక పాటపాడి విని
పిస్తావా బాబూ" అన్నాడు రాయప్ప.

రంగడు మళ్ళీ పిల్లలగ్రోవి అందుకున్నాడు.

పాట పూర్తయిన తర్వాత రాయప్ప యింటి
వైపు చూస్తూ "దీపంకూడా వెలిగించకుండా యిక్కడ
కూచున్నావేం బాబూ" అన్నాడు.

"దీపం పెట్టేవాణ్ణివచ్చాడు రాయప్ప! ఇది
దీపం లేనియిల్లు" అన్నాడు రంగడు.

రాయప్పరంగడి ముఖంపై తీక్షణంగా చూచాడు.
సన్నగా పొడుగ్గా పువ్వుగలే పొడుగు తిరిమి పట్టుకునే
యోవన దింకంతో మిసమిసలాడుతున్న ఆకారం!
పైగా ఓడు నీలమేఘశ్యామలు! తలలో నెమలిసింఘం
లేకపోయినా, మెడలో వెంగల పూలదండలేక
పోయినా రంగడు ఆలేత పెన్నలో రాయప్ప కళ్ళకు
పాక్షాత్తు శ్రీ కృష్ణుడిలా కనిపించాడు.

పైకే లేస్తూ రాయప్ప "నీతో ఒకమాట చెప్పాలి
బాబూ! ఓపారి నాతో వస్తావా" అన్నాడు.

రంగడు రాయప్పని వెంటదించాడు. ఆ మరు
నాడు రాయప్ప కంపెనీ డిజ్లోకుంచి వెళ్ళిపోయింది.
వాళ్ళతో బాటుగంగడూ వెళ్ళిపోయాడు.

ఆరునెలలపాటు అంతర్రాసమైవుండి రంగ డొక
నాడు మళ్ళీ మాతాత్తుగా డిజ్లోపాకకి కనపడ్డాడు.
వస్తూ, వస్తూ వట్టి చేతులతో యిల్లు చేరుకునే అం

వాలు రంగడికి లేదు. అతి డీసారి రాయప్ప మేనల్లోన
శ్రీలో చిన్నదాన్ని పెంట్ తీసుకొచ్చేవాడు.

రంగ డారిని లేవనీసుకొచ్చాడా, లేక అనిదే
రంగడి లేవనీసుకొచ్చిందా అన్న దర్ప ఒకవైపు కొన
సానుతుండగానే, మరొకవైపున రంగడి సమవయ
స్కులు కొందరు తమకు భూమివాల్సలా, యిల్లా
వాకిరి, డబ్బా దప్పిమా వున్నా తమ రంగడు
చేసినంతమాత్రం పనిచేయలేకపోయినందుకు లోలోపల
కుతకుతలాడి పోసాగారు. ఆ దర్పని కప్పిపుచ్చుకో
డానికి రంగడికి కొందరచి మాట్లాడొకన్నా వాళ్ళికి
ఉపాయాంతరం లభ్యంకాలేదు. తన తిండికే వెరవు
లేని రంగడు దాన్ని ధరించినమేటికి? ఏనా నాలుకా
లాడే మనిషి కాపురం చేస్తుందా? ఈ మాన్నాళ్ల
ముచ్చటకే యింత మిడిసిపాటా పిడికి!.....ఇలా
దుప్ప)చారం కొనసాగినూ వాళ్ళు రంగడిమంచి
వెదొలగి వుండడంపోయి, వాడి యింటి చుట్టే ప్రస
క్షిణం చేయసాగేరు. ఒక రిద్దరు రంగడింట్లో లేక
పోడం చూచి రమణమృతో పరాగాలు పోవడానికి
కూడా సాహసించారు. మరొకడేమో ఒకానొక
పురుగులొంచి ప్రేమలేఖని తూచా తప్పకుండా
కాపీచేసి దాన్ని రమణమృతి చాకలి ఎల్ల ద్వారా
బట్టాడా చెయించాడు. “నెవర రాస్తే రాకాడులే”
అని రంగడు దాన్ని చించి పొయిలో వేశాడు. ఈ
లోగున ఆధారంగా వాడు రమణమృతి ఒంటరిపాటున
బలాత్కారం చేయడండాకా కథని పాగడ్తాడు.
రంగడికి కోపం పాధారణంగా రాదు. ఏ సేమాత్రం
వాడు మనసికాదు. ఆ కోపంతో రంగడు అతిటి నడి
పిథిలో నిలబెట్టి “నీకు అక్కా చెల్లెళ్ళు, మెండ్రాం
దిడ్డలు లేరా? వాళ్ళి నెవరైనా యిలా బలాత్కారం
చేస్తే పోయికోడానికి నువ్వు పువ్వు, కారమూ లేని
గడ్డి తింటున్నావా” అని అడిగేవాడు. పడకల
సేద్యమూ, పదిమంది ప్రక్కబలమాగల ఆ ఆసామి
రంగడి పైకి హంకరించాడు. అతిడితోబాటు, అతిడి
అనుచరులు రంగడి చుట్టుముట్టారు.

“బలే కథ సకేవం గా మిగిలివుందిన్నూట!”
అంటూ లేచాడు వారిగాడి ద్వారా రంగడి కథ పాక
ల్యంగా విన్న వజ్రపాణి.

“ఇదిక్కడ అగిపోదు బాబయ్యా! ఇంకా పాసు
తుంది” అన్నాడు వారిగాడు.

వజ్రపాణి అప్పడే ముట్టించిన సిగరెట్టుని
క్రింద పారలేసి గబగబా మేడలోకి వల్లి తిడగడిలో
పట్టెమందంపై పడుకున్నాడు. అతిడు విద్రిపోవా
లన్న సదుక్తేంతో పడుకున్న మాట విజమే! కాని
నిద్ర రాలేదు. ఎంత ప్రయత్నించినా పిథిలో
గాయాలు తగిలి పైకి లేవలేక క్రింద కూలబడి పోతున్న
రంగడి స్వరూపం అతిడి మనోఘటం మీదినుంచి

మాసిపోలేదు. గట్టిగా కళ్ళు మూసుకున్నాడు. తి
వ్యాపారంగురించి ఆలోచించుకోడానికి ప్రయత్ని
చాడు. మాడోబాముకూడా మెలకువతో వుండగా
గడచిపోయింది. తెల్లవారు బామున మాత్రం ఒక చిన్న
కుసుకు మగతిగా వజ్రపాణికి క్రమమంది ఆ విద్రల
కల! కలలో రంగడు మళ్ళీ అతినికి కనిపించాడు.

రంగడిని తీవ్రంగా నుందింప దలచుకున్నాడీ
వజ్రపాణి. “ఒరే రంగడు! ఋణామార్గంలో నవవ
ప్రతుకంతా దొంగ తిరుగుళ్ళతోనే గడిపి వేయడాని
నిర్ణయించుకునే వాళ్ళిలో నువ్వు మొదిటివాడిని
లోకంలో అందరూ మహారాజులే వుండరు. పే
వాళ్ళుకూడా వుంటారు. కాని ఆ పేదవాళ్ళు కూడా
ప్రతికేడానికి ఏదో ఒక జీవనోపాధి చూచుకుంటారు
నువ్వలాటి ప్రతుకులేదవు చూచుకోలేదు. నువ్వు
తింటే తింటావు. లేకుంటే పడుంటావు. పనిచే
చేస్తావు. లేకుంటే కాళ్ళు బారగిల చావుకుని పడుకుం
టావు. అదీఒక జీవితవిధానమే కావచ్చు. కానీ అంత
సులభంగా ప్రతికడలచుకునే వాళ్ళకు యితర యుం
యూటా లేని వుండరాదను. నువ్వెక్కడెక్కడో
నాలుకా లాడేదాన్ని తెచ్చి యింట్లో వుంచుకు
న్నావు. తను దూరడానికి నందు లేకపోలే, మె
నోక దోలేమేటి! నీపిచ్చి గాకపోలే. అవిడ నీకు కాపు
రము చేస్తుందా? అప్పుడే పోగో ఏదో రగడ బయలు
వేరింది. ఈ రిద్దరుకారణం అనిదేనని నేను చెప్పడం
లేదు. పారంత ఆ మాటే అంటోంది. అడుగు
త్రొక్కునే రాదు త్రొక్కితావు. పోనీ, యిప్పు
డైనా కాళ్ళు కడుక్కో.”

ఇన్ని మాటలు విని రంగడు వజ్రపాణికి దగ
రగా వచ్చాడు. వస్తూ మెల్లగా “అన్నయ్యా!”
అన్నాడు. వజ్రపాణి పురికిపడి తలపైకెత్తాడు.
“నాకు అప్పుచెప్పడూ నుంచి మాటలు చెప్పడం
నీ కలనాటు. నువ్వు నామీది మోపిన నేరా లన్నీ
చాలాముట్టకు నిజమైవే నని నేను ఒప్పుకుంటు
న్నాను. నేరస్తుడివిగా నా సంభాయిషీ గూడా
నువ్వు దయచేసి వివారి. మొదిటిడి: నేనొక ప్రతుకు
లేదవు చూచుకోలేదు. ఏమ్రాట కాపుట తిండికోసం
వెనుక్కొడిమే వా ప్రతుకు లేదవు! నా కొద్దిపాటి
చదువు ఏ పుద్యోగానికి పనికొస్తుంది. రెండోది
నేను తిండి తింటాను, లేకుంటే పడుంటాన్నావు
నిజమే. దొరికేతే తింటాను. లేకుంటే పడుంటాను.
నేను పోమరివాడికాను. పనిదొరికేతే చేయడానికి
నే నెవ్వడూ సిద్ధంగా వుంటాను. పని దొరక్కపోలే
కాళ్ళు, బారగిల చాపి పడుకోక మరేం చేయాలో
నాకు తోచదు. అంత సులభంగా ప్రతికడలచుకునే
వాళ్ళకు యితర యుంయూటా లుండగూడదన్నావు
నీకు తెలియదేమోగాని ఇంటింటికి తిరిగే చిచ్చుగాడి

కోడికి యిద్దరు పెళ్ళిలు, పదిమంది బిడ్డలు వుండడం నీ నెగురుచును. బావా నేను కోరికోరి ఈ రుంగులా నాన్ని తెచ్చుకోలేదు. అది నన్ను నమ్మింది. ఉన్న కోట వుండడానికి వీలేక యిలా వచ్చేవాం పోలికోసం గాదుగానీ యిక్కడో విషయం చెప్పాలని వుంది. నువ్వు కాలేటిలో చదువుతూ ఒకప్పుడు విప్పిచేసుకోవాలనుకున్నావు. పెదవాన్నీ గా రెండు గొప్పకోలేదు. కానీ నువ్వు పట్ట బట్టి కూచున్నావు. అది పెప్పిచేసుకున్నావు. నువ్వు తర్వాంతరం బాహం చేసుకున్నందుకు వియ్యికుంది నిన్ను పోగి దాను. నన్నులా పొగవలసిన అవసరం బొత్తిగా లేదు. హేళవ చేయకుంటే చాలు. అది నాకు పది నేలు! ఇంతకూ నీ వారిదని పోషించవలసిన అవసరం కూడా లేదు. అది నాతోరాలు ఎవరి చేయ దానికైనా సిద్ధంగా వుంది. లోకంలో కోట్లకోటి జనం బ్రతుకుతున్నాడు. వేమిద్దరం బ్రతకలేపోయి, మాపాలుకు ముమ్మరి బ్రతకనివ్వకన్నా, మాకు యితిగులు చేయవలసిన పేలుంది లేదు. నేను అడుగు త్రొక్కానన్నావు. ఎక్కడ త్రొక్కానో నాకు తెలియడం లేదు. నా కాళ్ళకి బురదాలేదు. అందు చేత దాన్ని కడుక్కోవాలన్న ప్రసక్తి అసలేలేదు.”

తలుపుపై ఎవరో చిరునవ్వు బాదుకుంటుంది విని వజ్రపాణి మేలుకున్నాడు. మార్కెట్లోరకాలు కిటికీ నుండా పైకివచ్చి పడుతున్నాయి. నారిగాడు తలుపు కావలిమంది “బాబూ, మీ కోసం రంగయ్య వచ్చాడు” అన్నాడు.

“ఇప్పుడు నేను పట్నం వెళ్ళాలి. తీరికలేదు వెళ్ళిపోయ్యు” అన్నాడు వజ్రపాణి.

* * *

మాడు నెలలు గడచిపోయిన తర్వాత వజ్రపాణి మళ్ళీ స్వగ్రామానికి తిరిగిరావడం తలపెట్టింది. హేమంతం జరుగుతోంది. ప్రతి సంవత్సరమూ మంచు కాలం రాగానే ప్రసన్న పోలిపోడిగా దిగ్గడానికి ప్రారంభిస్తుంది. అపొడిపగురు పేరుపెట్టడంలో నైలే దాక్లర్లు ఒక్కొక్కరూ ఒక్కొక్క పొకవిషయనా నయం చేయడంలో మాత్రం అందరూ విఫలులై కడకు కిగిర హేమంతాలు నాలుగునెలలు తొగి కంప్లీటు రెండు తీసుకోవాలని సలహాయిచ్చాడు. ‘రెండు’ అనేది పది అనేపోట పదిహేనుగా పోతే నీ పట్టణాల్లో భగ్గ మయ్యే వస్తువుకాదు. అందుచేత ప్రసన్న పల్లెటూ లో నీ వుంకిపోవలసి వచ్చింది.

కొడులోనుంచి దిగుతూ నీ వజ్రపాణి ప్రసన్న అలో గాల్గొని నుంచి పరామర్శించాడు. టిఫిక్ తీసు కుని, తోటలోకి వెళ్ళి ఒకసారి నలువైపులా కలలు

చూచివచ్చి, అభ్యంగననన్నానం నిర్వర్తించి, భోజన మెంతర్వాత పడుకున్నాడు. తలగడిగిన నాటివిడ్ర, గాథంగా పట్టింది. బంగటంగట గడియారం మోగడం విని లేచి బ్రెంమాచాడు. నాలుగైంది. ఎదుట పేరుతో ప్రాపున్న ప్లాస్కుతీసి కాఫీ గ్లాసులో పోసుకుని త్రాగాడు. పనికిపెనుంచి దిగడానికి మనస్ఫురించడం లేదు. అక్కడే ఉన్న న్యూసు పేపరు తీసి పుటలు తిప్పుతూ కూచున్నాడు.

హోలోనుంచి అడుగులనవ్వడి వినిపించింది. ప్రసన్న వస్తుంటే మానని వజ్రపాణి తలపెట్టాడు. కానీ హోలో నడుగున్న మనిషి ప్రసన్న కాదు. తెర చిన కిటికీ నుండా వజ్రపాణి కళ్ళిమందు ఒక క్షణం పాలు మెరపుతీగ పారాడిట్టయింది. అతడు మంచం పైనుంచి కిందికి దూకి కిటికీగిరి వెళ్ళి నిల్చున్నాడు. ఒక యువతి! తనకి అపరిచితి! అదో స్త్రీ మూర్తి గాదు కంపాలతలావుంది. అవును. అది కంపాలలే! మేమెమెక్కి పైకివచ్చింది.

ఎవరీది? వాలకంమా నీ ఈ యింటిలో బాగా పరిచయమున్నదానిలా కనిపిస్తోంది. ప్రసన్న రాగానే అదెగారి. భార్యకోసం ఎదురుమాస్తా మల్లీ మంచం పైన కూచున్నాడు వజ్రపాణి.

బిరు గంటలకు సరిగ్గా వాచోగిరికి సిద్ధమై ప్రసన్న గదిలో అడుగుతెట్టింది. వాతావరణం ఆహ్లాద కరంగా ఉంది. ఇద్దరూ మెల్లగా కొబ్బరితోటవరకూ నడిచారు. అవిడెవరు ప్రసన్నా: అన్న ప్రశ్న ఆలోగా నాలుగైదుపార్లు వజ్రపాణి గొంతువరకూ వచ్చి అక్కడ చలక్కాయ పడిపట్టు అగిపోయింది. అది పట్ల తిసంత మితాహలం ప్రకటించడం సమంజ సంకాడేమో! ఇలా తిలపటాయించడం ప్రసన్నే అప్రస్తావన తెచ్చింది.

“ఎమండీ! మీరావిదని చూడాల” అంది ప్రసన్న గడసరితనం ఎక్కడికి పోతుంది! “ఎవర్ని ప్రసన్నా?” అన్నాడు వజ్రపాణి.

“మీ మరదల్ని!”

“నా మరదల్!”

“అవునండీ! అలా తెల్లలోతా రెండుకూ? మరద లంటే తెలియమా! తిమ్మడిభార్య” అంది ప్రసన్న.

“తిమ్మడికాదు! తిమ్మడికోక భార్యకూదానా! ఇటీమైనాకథా ప్రసన్నా!” ముఖంలో అమాఝకత్వం ఒలికిస్తూ ప్రశ్నించాడు వజ్రపాణి.

“కథగానండీ బాబూ! నా ప్రకం. అవిడ మీ రంగడి భార్య.”

వజ్రపాణి కీహరి కోపం వచ్చింది. “ప్రసన్నా! నువ్వు ‘భార్య’ అన్నచుటని కలషితం చేస్తున్నావు.

రంగడు అవివి లేవదీసుకొచ్చేవాడు. అవిది రంగడి కేమైనా కావచ్చు. కాని భార్యమాత్రం కాదు."

ఈ తర్కం ప్రసన్నకి అర్థంకాలేదు. "లేవదీసు కొచ్చినదాట నిజమేనండీ! ఇతే ఎక్కడో ఉన్నది ముందర అతడు అవిదిలేటో చేయిచేసి 'యికమిదట నేను మొగుడే, నావు పెళ్ళాని' అన్నట్లు అప్పటి నుంచీ వాళ్ళిద్దరూ భార్యధర్మంగా వ్యవహరిస్తున్నారు."

"బాగుంది, బాగుంది. అంటే తాత్కాలికంగా నన్నదాట!" అంటూ వికారిక వచ్చేవాడు వజ్రపాణి.

"పోనీ అవిది మనయింట్లో ఎందుకుంది అని అడగలేమండీ" అంది ప్రసన్న.

"అవిది మనయింట్లో వుంటా! ఇతే యిదొక అద్భుత కథానకమే ప్రసన్నా! నేను అవిది ఏదో పనినిద మన యింటికి వచ్చిందనుకున్నాను."

"లేదు మన యింట్లో నేవుంది"

"ఎందుకూ?"

"రంగ డిప్పుకు ఊళ్ళో లేకుండా!"

"ఏమయ్యింది?"

"రంజేళ్ళు పడింది."

"ఏమిటి?"

"శిక్ష!"

"అబ్బ కాస్తవివరంగా చెప్పరాదా ప్రసన్నా! నాకు అర్థంకాలే తెలియవలెదు" ప్రాధేయపడ్డాడు వజ్రపాణి.

"మీరు పట్నానికి వెళ్ళి పదిరోజులు కూడా కాలేదు. ఊళ్ళో మళ్ళీ రంగడిజరిగింది. రంగడు ఒకడి లిల చిరిగిపోయాడు."

"ప్రాణాపాయం లేదుగదా!"

"చావు దప్పి కమ్ములాట్టతోయింది. పోలీసు లాచ్చారు. రంగడి అరెస్టుచేసి తీసుకెళ్ళారు."

"లిక్కలితంగా శిక్షపడింది. అంతేకదా ప్రసన్నా! నే నవ్వజే అనుకున్నాను. అనుకున్నంతా జరిగింది. ఈ విషయ నిదీవిధులపార్లేసి వాడు కమ్ము ల్లోపల కూడున్నాడు."

"పాపం, రమణమ్మని చూస్తుంటే వారిగా వుండండీ."

"ఉండదుమరి! నాపట్టివిగా, పాలు బుర్రు పెతరావూ అని బుజ్జగిందలేక పోయావా ప్రసన్నా!"

"మీకంతా ఎంతాళిగానే వుంటుంది. ఈ రంజేళ్ళు అవివి నాదగ్గరే వుండిపోయినాయి"

"నాక్యం పూర్తిచేయకు. మధేష్టదగ్గర నైరం

ధ్రిలా అని ప్రపమానం కలిపితే నాక్యం సర్వాంగమ నిరంగా వుంటుంది."

అవిది లేకపోతే నాకీ పూళ్ళో ప్రాజ్ఞాపాణి కాదేమోనండీ! ఏం దక్కగా పాడుకుందనీ!"

"గగనవిధిని డిలు ఓ మేఘమలా! జైలుగోడ వైద ముది వస్తున్నావా! అని పాటని పదరించుకోవ లేస్సె. దినా మొగుడు జైల్లోవుండగా ఇక్కడికి పాటలు పాడుకుంటూ కూచోవడానికి యిదేమైన నివిహవా ప్రసన్నా!"

"అబ్బ, నా బలవంతం వైద పాడుకోవడం మిషిరి చూచాడు గదా! మీ కళ్ళకి ఎలా కనిపి చిందో మరి!"

"అద్భుత సెట్ వైకి వెళ్తున్న తారలా కనిపించింది"

ఇద్దరూ కొంత వేపు మూసంగా కూడున్నారు. మళ్ళీ ప్రసన్నే ప్రవక్తమించింది.

"ఏమండీ! ఒక మాటంటాను!"

"ఏమంటావు?"

"మనకు చేత వైదవ్వకు యితరులకు మేలు చేయడంలో తప్పులేదు గదా!"

"తిచ్చే ముంది! పరోపకారార్థ మనం శిరీం గదా ప్రసన్నా!"

"ఇతే నేను చెప్పినట్లు చేస్తారు కదా!"

"మరీ హిరణ్యాక్షి వరం కాక పోలే నరీ!"

"రంజుమమ్మని నివిహలో చేర్చివే?"

ఆ ఊహ వజ్రపాణిలో నెలించి మెదుల్తోంది. కాని అతడు భార్యమాట కొట్టివేయ బోయాడు. "పాట బాగా పాడిన మొకటే చాలదు ప్రసన్నా పెండి తెరక! మరికొన్ని అద్భుత లుందాలి"

"ఆమెకి నలన కూడా క్రొత్త గాదుగా!"

వజ్రపాణి సీరియస్ గా ఆలోచిస్తూ కూడు న్నాడు. ఆలోచించిన కొద్దీ ఆరిడి భారవంతం రెండుపాయలుగా చీలిపోసింది. ఒక వైపు రమణమ్మ దుస్థితికి బాలిపడుతూ, మరొకవైపున అవిది అవిది సిస్టికి తెచ్చిన రంగడి వైద లోలోపల మంకి పడ్డాడు. నేదావిది నిలవనీన, పట్టుకొమ్మలేని నిరాశ్రయ! వా అన్నవారినుంచి వేరుచేసి పీడామెలెల కత్తిని నిరియిడి! పిడెప్పట్లకై నా చెడిపోవలసిని వాడే! తినతో బాటూ ఓడిమెను కూడా ఆధోగతి వైపు లాక్కళ్ళ బాస్తున్నాడు. అలా జరుగుతుంటే చూస్తూ పూరుకోడానికి తన మనసొప్పును. వారి బారీ నుండి ఈమెని కాపాడాలి. అందుకు ప్రసన్న ముడి న్నన్న విధానం సమంజసంగానే కనబడుతోంది!

[న శేష ము]

కలగూరగంప

నాగరాజులు శ్రీ కొత్త భావయ్య చౌదరి

మహాభారత యుద్ధకాలము మొదలు దాదాపు మార్కరాజుల కాలమువరకు నవగా (270 B. C) వరకు ఆంధ్రదేశమున నాగులు, యక్షులు, దాసవులు మున్నగు తెగలవారు నివసించేవారు. నాగరాజులు ఆంధ్రదేశమున జేగాక, భారతదేశమునందంతటను నివసించి పాలించిన దృష్టాంతములు గలవు. ఆగ్ర్యులు మన దేశమునకువచ్చి మందిరిగిరి ప్రాంతి మృగనకార్యమును పొగించినప్పుడే వామకీయను నాగరాజు పాయపడి యుండెను. అది శేషుడు, తత్తుడు మొదలగువారి వంశీకులే—

జనపేజయరాజు ఇంద్రు ప్రస్తుతిమండి పాలించుచు నాగులపై దండయాత్ర నలిపెను. ఆహిర్వృత్రము, నాగపూరు, పత్తావతీనగరము మొదలగు ఉత్తరదేశ ప్రాంతములనుండి ఆ కాలమున దక్షిణమునకు కొంచెరు వలస వచ్చిరమోనని తోచుచున్నది. తిర్వాత వీరికి భోగవతీపురము (బస్తరు) వలసనని (మైసూరులోనిది) మొదలగు ప్రాంతములవరకు వివాసము లేర్పడి, యదట రాజ్యాధికారములుగూడ పొందినట్లు చెప్పవచ్చును—వీరు వింగ్యవాసివీ దేవత ధర్మలని కాసనములలో చెప్పబడినాడు. అంగుచే మొదట వీరు వింగ్య పర్యతి ప్రాంతీయులనుటలో సంశయముండదు. ఆంధ్రదేశముననుంకిన యక్షులు శైవసంప్రదాయములు కాగా, వీరు బౌద్ధమతవలంబులై యుండిరి. ఇది ఆశోకచక్రవర్తికి పూర్వమే యుండెను. నాగరాజుకొకడు అమరావతిలోని బౌద్ధ స్తూపమును నిర్మించెను. యక్షులలోని కుచేకరాజు ధిట్టి బ్రాలు ప్రాంతిపు రాజుగానుండెను. యక్షుల దోడు పేదవారుల చక్కగావేటిగి వానికి వ్యాఖ్యలు రచించిన పండితుడు. తెలంగాణలోను, కృష్ణకు దక్షిణముననున్న పలు గ్రామములందును నాగులు నివసించి, తిర్వాత నాశనమై కొంచెరు వలసకుపోయినట్లు ఆచ్చటి కొన్ని గ్రామముల పేర్లవల్ల తెలియుచున్నది. వారి కచ్చట గల్గిన ప్రసిద్ధినిగూడ—యని దాదాపుపరచుచున్నది. ఈ క్రింది విషయములు వానిలో కొన్ని :

(1) నాగులేక—ఈ చిన్నయేరు నాగుల పేరిట పట్టణ తాలూకాలో నిర్మింపబడిన ప్రతిపాదము చున్నది. పూర్వ నామమేమో తెలియదు.

(2) కొటాజుపాడు లేక నాగరాజుపాడు—ఇది తెనాలి తాలూకా కొల్లూరు ప్రాంతమునందుండెను. దీనిని తిలోదనపల్లవుడు నాశనము చేసినట్లు లోకం రికార్డులు తెలుపుచున్నవి.

(3) తెలంగాణలో ఒరంగల్లు ప్రాంతమున నున్న నాగులపాడను గ్రామము. ఇది యదట నాగుల యునికిరి, వారి నాశనమును తెలుపుచున్నది.

(4) నెల్లూరు జిల్లా యందలి నాగుల జిల్లూరను గ్రామము. ఇది వారి యునికిరి తెలుపును.

(5) ఒంగోలు తాలూకా యందలి నాగులపాడను యూరు. ఇదిగూడ వారి యునికిరి, తిర్వాత నాశనమును నిశ్చయించుచున్నది.

(6) నాగులపాడు—గుంటూరు జిల్లా యందలి పెదవెండిపాడు దగ్గరి గ్రామము. పూర్వమిదట నాగులనున్నట్లు, తిర్వాత నాశనమైనట్లు గ్రహపజుచున్నది.

(7) నాగులవలస—నైజాములోని కమ్మం మెట్టు ప్రాంతి గ్రామము. దీనినిబట్టి నాగు లోకపు దిరిటికి వలస వచ్చుటను తెలుపును.

(8) కడపజిల్లాలోని దాసపుల పాడను గ్రామము ఇది దాసపు వంశీకులకు దాసపుల యునికిరి, తిర్వాత నాశనమును తెలుపును. ఇంకను ఆంధ్రలో గల నాగ సముద్రము, నాగవరం, నాగులవరం, సర్పవరం, నాగురు (గుంట తాలూకా), నాగరకొ మొదలైన గ్రామములు ఆంధ్రలోను, కర్నూటక ప్రాంతములను ఉండి వారి పూర్వ ఉనికిని స్పష్టపరచుచున్నది. ఇట్లే నాగులు, దాసపులు, యక్షులు తెనుగు దేశమున అనగా దక్షిణదిక్కున నివసించి భాషచే తెనుగు వారని (దక్షిణదిక్కు వారని) ద్రావిడులని పేరందినట్లు కనబడుచున్నది. ఆంధ్రవాతి, మహాభాగవతిము ప్రకారము బలి యను క్షత్రియ వంశీకులై యుండి వింగ్య ప్రాంతియునుండి కారణాంతరములచే దిగవకు వలస వచ్చిన కాలదిని మొదట నాగులతో యుద్ధము లొనర్చివారిలో కొంచెరిని (రాజులను) పారవ్రోవినన, తెనుగుదేశమున స్థిరపడి, నాగులతో సంబంధ బాంధవ్యాలు కల్పించుకొని తమ రాజ్యమును సైతాను:

ధాన్యకటకములందు స్థాపించు కొన్నట్లు భావించ వచ్చును. వాగులలో నూరినాకులను కాఫీయులు కొం దగు లోబడిపోయి కాతకర్మ రాజులవద్ద పొనుంతులుగా మెలంతులు వచ్చిరి. శివస్మంద వాగ కాతక చివరి కాతివాహన రాజువద్ద కాతివాహన రాష్ట్ర ప్రతినిధి పాలకుడుగా నుండెను. ఈ వంశములో హరితపుత్ర విహ్నుకుమర మాకుకులానంద కాతకర్మ, యాతిని కుమారుడు భేనుసేన, కుమారు వాగ మూలాధిక, మనుమకు శివస్మంద వాగకాతకర్మ యను వారలుండెరి. వీరంద రును కి వ శతాబ్దిని వసవాసిలో (మైసూరు ప్రాంతం) పాలకులుగా వసించిరి. కాతకర్మ కలలాయ మహారథి, చూతకర్మన మహారథి, చూతకులానంద రాజుల వారె ములు గూడా ఆ ప్రాంతపు త్రివ్యకాలలో జ్ఞించిరి. వీరిని ఒకటి కాతకర్మరాజులకు, నూతనంకయులకు, వాగరాజులకు గల సన్నిహిత్యము వెల్లడి యగు చున్నది.

ఆంగ్ర దేశమున నిల్లు వాగులు ఆంగ్లలలో కివ మురుతుండు కాలమున వే ముగర దేశములోని పద్మా వతీ ప్రాంతమున వారి రాజ్యములు వృద్ధియయ్యెనని వచ్చును. ఆచట భీమవాగ, స్కందవాగ, బృహస్పతి వాగ, కేవవాగ, విభువాగ, వ్యాఘ్రవాగ, గణపతి వాగ, యనువారి వారసులు ప్రాంతమున దొరికిరి. వీరిలో భావవాగ, గణపతివాగ, వాగవేములు గుప్త రాజుల పొనుంతులుగా నున్నట్లు కవలకుదున్నది. గుప్తరాజులలో వాగులు సంబంధము లొనర్చిరి. కుశేర వాగ యను వాగకుమారుడు సముద్రచక్రపురి కొడుకు వివాహ మయ్యెను సర్వవాగ యను వరికు అంతర్వేది (తెలుగుదేశము లోనిది కాదు) రాష్ట్ర పాలకుడుగా 466 క్రీ. శ. ప్రాంతమున స్కందచక్రవర్తుకు సొనుండుగా పనిచేసెను. వీరి రాజ్యము క్రమముగా వృద్ధి నొందెను ముగర, పద్మావతి, కాంతిపురి, విదిశ రాజధానులుగా వేరి విదిశలో శేవవాగ, భోగివాగ, సదానందవాగ, రాజులు పాలించిరి. వాగధిల్లు, యతికోడుకు మహేశ్వర వాగరాజులు కివ శతాబ్దిని లాహోరు ప్రాంతమున పాలించిరి. వీరు వ.కాటక రాజులలో నూడ బంధుత్వములు నల్పులు వచ్చిరి. ఈ వాగులు కైవసుకి మలంబించిరి. అందుచే భారతీయ వాగులని పేరువహించి వీరు 10 అశ్వమేధ యోగములు గూడ చేసి మిక్కిలి ప్రసిద్ధి నెందిరి. వీరు కుమారుల రాజ్యమును కూలద్రోసిరి. ధివగూరి మాలిమాగర ములో వీరి చరిత్రము కొంత కలదు పద్మావతిలో 9 మంది వాగరాజులు పాలించినట్లు కవలకుదున్నది.

తెలుగుదేశపు వాగరాజులలో కొందరు భోగవతీ పుర (బస్తరు) ప్రాంత పాలకులుగా ప్రసిద్ధి వహించిరి. వీరి విషయము 10 వ శతాబ్దినుండి తెలియు

చున్నది. భాగావద్దను వాగరాజు కులోత్తుంగచోడ చక్రవర్తి పొనుంతుడుగా నుండెను. ఈ బస్తరు ఇంద్రవావతీనది కిరుక్కల నున్నది. ఆహిచ్ఛత్రము నందు వీరి రాజ్యము పూర్వముండెను. అందలి భార గేంద్రుడే సింధుజాతి వాగులకు మూలపురుషుడు కదంబరాజులకు వీరికి సంబంధము లుండెను. బస్తరు దేశము ధిమరదీకకోట్యునుంపల మువలకుదుండెను. ఇంది వాగరాజులు విద్యావాసిని దేవతి ధిమల-కాశ్యప గోతురై యుండిరి.

క్రీ. శ. 1065 సం॥ వాటికి ఈ వాగరాజులలో ముగరంతిక దేవుడు, సోమేశ్వరదేవుడు అనువారు ప్రఖ్యాత్యులుగా వా రేశమున నుండిరి. ఈ దిక్కోట్య మంపలమును వరుసగా క్రీ. శ. 1111 లో సోమేశ్వర పుత్రుడు కన్నరదేవుడును, తిర్వాతి రెండవ (వీరి) సోమేశ్వరుడును, కిమ్మల వరసింహదేవుడును, కిరువరి జనుసింహదేవుడును, తిర్వాతి హరిశ్చంద్రదేవుడును 1324 వంకు పాలించిరి. ఈ ప్రాంతము తిర్వాతి కాక తీయ వీరప్రతాప గుద్దరాజు తిమ్మని పాలనలోకి వచ్చినట్లు కవలకు దున్నది. ఈ ప్రాంత వాగరాజుల కాసనములు తెలుగులోను, సంస్కృతమునను ఉన్నవి. వీరిదేశములో కొంతభాగము గోంకుభూమి యున్నది. వీరిలోని హరిశ్చంద్రదేవుని భార్య, మాటికొండ ధిర మరణించినపుడు సహగతుడ మొందెనెను. ఈ యాచారము సర్వత్ర ఆచరింపబడలేదు.

ఆంగ్రదేశములో కివ శతాబ్దినుండి వాగుల ప్రతిధి తగ్గి, ఆంగ్లల ప్రతిధి హెచ్చికొలదిని దేశమునకు ఆంగ్రపథ మనే పేరువచ్చెను. కివ శతాబ్ది లోని ప్రాచీన పల్లవ రాసవాలలో ఈ పేరే యున్నది.

క్రమముగా సింహళ (105) రాజ్యమునకు కూడ వాగులు ప్రాకిపోయిరి. వేలకొలది వాగులు పల్లెనాకు నుండి యదటికి వలసపోవుటయే గాక క్రమముగా రాజ్యములు స్థాపింపగల్గిరి. మహావంశము ప్రకారము క్రీ. శ. 956-72 మధ్య వాల్లవ మహింది యను వాగ రాజులంకలో పాలించుడు వచ్చినట్లు కవలకుదున్నది. తిమ్మార్వము చాలకాలమునుండి యా వంశకు లిదిట పాలింపజొడిగిరి.

వాగరాజుల రాజ్యములు వసించినను, వాగశబ్దం తెలుగు దేశమునందు వేటికి విరివిగా వాడబడుచున్నది. వాగావిక, వాగన్న, వాగవర్మ, వాగేంద్ర, వాగమృ, వాగరత్నం మున్నగు పేరులు వాటినుండి వేటికి ఆంగ్లలలో వాడుచున్నారు. మగ గ రాజ్య ములో ఆకోకచక్రవర్తికి పూర్వమే శివువావంశీ కులు పాలించుచు వచ్చినట్లు పురాణములు నుడువు చున్నవి. వాగజాతి ప్రాచీనకవి యొక గొప్ప దృష్టాంతముగా నున్నది.

హరివంశ గద్య

శ్రీ కొడవంటి శంకర నరసింహ బ్రహ్మం

సోమని హరివంశ గద్య ఒక విశిష్టశీర్షికలో ఉన్నదినుట ఎల్ల తెలింగిల విషయమే. అది ఈ రీతిగా నున్నది—“ఇది శ్రీ మదుర్భయ కవిమిత్ర కొమ్మ వామాద్వి ప్రతి బుధారాధన విరాజిత క్కవ సోమయాజి ప్రణీతం యిం శ్రీ మహాభారతా సంకీర్తనం శ్రీమద్వికల భాషాధూమక... వారస సోమవాళ ప్రణీతంవై...” ఈ ప్రకారముగా వాతనికి ముందుగాని వెనుకగాని ఎవ్వరూ రచించినట్లు తోపగు. ఇతివిగద్యలోని ఈ విశేషమును పలువురు గుర్తించినారు, ఇట్టి విధానము నవలంబించుటకు గల కారణము నూహించుటకును బ్రతుక్కించినారు. వానికృపారి ఉత్తర హరివంశ ముద్రణమునకు పీఠిక వ్రాయుచు “సోమ వాళుడు తన గద్యమున ‘బుధారాధన విరాజిత...’ అని తిక్కవ తిర్యక దివకేరీ చేర్చినదిగల దన్నట్లు తియ్యిపాఠమును చెప్పుకొన్నాడు గారి విద్యలోకము, తిక్కవ తిర్యక నెట్లా చెప్పినదో చేర్చినది; కవిరియమని న్నియ తిక్కవ ఎట్లు లకే చేర్చెనో” అని శ్రీ శ్రీ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు తియ్యిపాఠమును ప్రకటించి యున్నారు. శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారు తియ్యి అంగ్ర కవి తిరంగిణి వాలన సంపుటంతో “ఈ కవికి దిక్కవ సోమయాజి కవిత్వమునందు చాల గౌరవము కలదినుటకు గద్యలో రాసిన ‘ఇది శ్రీమదుర్భయకవిమిత్ర...’ అను వాక్యములే నిదర్శనములు. తిక్కవ సోమయాజి కవిత్వముతో సమానమైన కవిత్వము వ్రాయున గలవాడె నను భావ మీ కవికి గలిగియున్నట్టి వాక్యములు నూచించుచున్నవి.” అని శాస్త్రిగారు యూహించిన కారణమునే కాక ఇంకొక దానించూచి నిట సంభావించినారు. ఇరువురూను తియ్యి గ్రంథముల హరిహర వాధన కంకిత మిచ్చియుండుట కారణముగా సోమని ఇట్టి గద్యము రచించెనని ఇంకొక యూహించినట్లు వాకు జ్ఞాపకము. అందుకు వెంటబాగు కది తన పంచ తంత్రమున జెప్పకొనిన ‘క. విజయపు గలగు హరిహర సాచిత్వము నొంద నవ్యజనులకు మది వాలించింపఁ దిక్కయజ్ఞకు వాచన సోమనకు మఱియు వామక దక్కకో’ (1.25) పద్యము కొంతవర కొధారమును కొందును. ఈ పై పాటలం చేదయ నాకంత సమంజ సముగా చోపలేదు.

ప్రతాప గుఱునితో గాకతీయరాజ్య మంతరించిన వెనుక నొకవంక విజయనగర సామ్రాజ్యమును

చేరొకవంక రెడ్డి పద్మనాభుని రాజ్యములను ఆతర రించినది. కాకతీయ రాజ్యమునందలి ఉద్యోగులను సామంతులను స్వతంత్ర ప్రభుత్వముల నెలకొల్పి వారు. అట్టివారిలో ప్రతాపగుఱుని గజసాహిణిగా; శ్రీ. శ. 1811 వాటి చుట్టాలసంపద మాధారముగా సోమ దేవ రాజీను ముపలకముగా, నిర్ధారించెన సాహిణి మారన యొకకు. ఇతడు భాస్కర కవికృత రామానుజ మునకు కృతిధర్త. ఎట్లు హరివంశమును గృతినన్న చేమరెడ్డియు శ్రీ. శ. 1824 మొదలుగా రాజ్య మొనర్చెను. శ్రీ. శ. 1836 సంవత్సరమున సంగమ వంశీయులయిన హరిహరరాయ బుక్కరాయ సోదరులు విజయ నగర నిర్మాణమొల్పి స్వతంత్ర రాజ్యమును స్థాపించినారు. హరిహరరాయలు శ్రీ. శ. 1843 లో గతించగా బుక్కరాయలు రాజయ్యెను. ఇతడు వాచన సోమ వాళునకు దానమొనర్చి వ్రాయించిన కావ్యమున్నదిని చార్మితములు జెప్పదున్నాడు. దానిం బట్టి సోమ వాళుడు విజయనగర రాష్ట్రమునకు చెందన వాడని తెలుసుకొనవచ్చును. ఆ కావ్యమున దానకాల మిట్లున్నది ‘అలంకృతే శివస్యాత్మే రసభూ నయ మేండు భిః, తారణాత్మే చైత్రి మాసే నవహ్యం మక్త పక్షికే,’ అని. అదిగా శివ 1216 అయిన అది తారణాబ్జముకొను అనట నీ పాఠము దిద్దురీయ ‘రసాధి’, ‘రసదు’ అని పఠించినచో తారణకు సరి పోవుననియు, ఎట్లైనను ‘రసాధి’ అనుటచే నళ శివ 1206 సంవత్సరమున కింకను విజయనగర నిర్మాణాదులు సంధివింపకుండుటచే ‘రసదు’ అనునకే సరియైన పూతము కాగలదనియు శ్రీ శ్రీ ప్రభాకర శాస్త్రిగారు నిర్ణయించి కావ్యకాలమును శివ. 1266 కు సరియైన శ్రీ. శ. 1844 గా నిర్ధారించినారు. అప్పుడే ఈ దానము హరివంశ రచనాసంతరిమే అయి ఉండవలయు. శ్రీ చాగంటి శేషయ్యగారును ఇట్టి అధి ప్రాణమునే ప్రకటించినారు. అయితే ఇక్కడ ఒక దయతక్కురము నూహించవచ్చునేమో! సోమ వాళుని హరిహరవాళ సంభోధనములో దివ ప్రభువైన హరిహరరాయలును గర్వింతుడనుట కేవల మహాగామకొందును. ‘వేయ నేటికి నలపాంపి వేయపాట, విరుడిలలేడు; ప్రతి రఘువీరుఁడొకడు’ అనినప్పుడు విజయ విలాసకాదుకు తన ప్రభువైన రఘువాళ వాయకుని లక్షింపలేదా?

భాస్కర యెఱ్ఱన సోమవలు క్రమముగా పాపాచి
 మారన దేవత వేదాంతాది సంగమ మారితరాయల
 యాశ్రయము. మూడు సంస్థానములకు జెందినవారు.
 సమకాలికులు. అట్టివారికి అన్యోన్య స్పృహలంఘ
 కుండువా? 'ఏగతి రచియించిరేని సమకాలము
 వారలు మెచ్చరేకదా' అన్న విని స్వామిభివాక్తి
 ఉన్నదేదా! తిత్తవాస్తాసములును నూతనోద్భవములై
 స్వీయాభివ్యవస్థలనోన్ముఖములైనచో ఇక చెప్పవల
 సింశము? ఎఱ్ఱు రామాయణ రచన మరంభింప
 భాస్కరుడును పూని శ్రీఘనమున వానించి విద్య
 వర్గముచే గొంతి చెప్పించుట తిట్టించియుండును.
 ఎఱ్ఱు రామాయణమునందే దానిని ప్రత్యేకించుటకే
 లోకముదానిం భాస్కర రామాయణమున్నది. ఈవంక
 గు విషయ మిట్లు పాగగా, మారితంశేరచవారంభమున
 ఎఱ్ఱునకు సోమనీతో పడినది. ఇట్లుచి ఈ మువ్వురు
 కవులును తమ తమ రచనలకుముం దితిరుల గ్రంథము
 లను చూచియుండురనగాదు. ఆయా రచనలు సమ
 కాలమున సాగియుండును. వాదన సోమవాఘుడును
 ఎఱ్ఱు మారితంశాంధ్రకరణ ప్రారంభమునుపూర్చి విని
 యుండును. ఎఱ్ఱు యావాటికి భారతారణ్య పూర్ణ
 మొనర్చి భారతకవులలో లెక్క వేయుచుకొన్నాడు.
 మారితంశేయును 'భారత పరాంశేమిని యంపారణః
 తేష్వగురుబుధులు' కాగా భావించి నిర్ణయ మెల్లెట్టి
 తీరుల వెలయుగాదో? ఎఱ్ఱు కృతి తొలివిదియు దాన
 దాని జూచియే మొదటి దేనియు మొదిలైన అబోహుల
 కేల తేవివ్వలెను. తాను పాపాత్యరస బాధలు
 డును సంధిధాన చక్రవర్తియు నివసించునాఘుడును
 గదా! తన ప్రబంధమెట్లును ఎఱ్ఱు కావ్యమునకన్న
 సుందరితరమై యుండకతప్పదు. అట్టి పరిస్థితులలో
 పాకువాగులైన నిమగ్నకులు సాధారణ కావ్యమున
 కన్న విశేష కావ్యమనికేవలయేకారణముగా విశే
 షతాసంపాదవారంభములకముగా నుద్భవించిన
 యనంతర కృతియని నిర్ణయింపకుండురా? అట్టి ప్రమాద
 మొదలగుండుట కుపాయము మాపించి సోమవాఘు
 ఒక క్రొంగ్రొల్లిమార్గమును ద్రోక్కియుండునని నేను
 భావించును. ఈ పరాధానము తత్కాలపరిస్థితుల
 సమాలోచనముచే సమంజసమనియు దలండును. తిక్కన
 భారతరచనము తిరువాత మారితంశేయు వాంఛకరించి
 నది తానే, అవగా ఎఱ్ఱున తన తిరువాత నే యారంభిం
 చెనుగాని ముందుగా గాదని తెల్పుకొను మాత్రమే
 ఇది.

ఇండోనీషియా దీవులలో భారతీయ శిల్ప సంప్రదాయం

క్రీ. పూ. 2 వ శతాబ్దం నుంచి, క్రీ. శ. 7 వ శతాబ్దం వరకు, భారతదేశానికి పుష్కర సహజం వున్న ఇండోనీషియా దీవులు, భారతదేశంలోని భాగంగా వుంటూ భారతీయ ప్రభువుల సామ్రాజ్యభాగాలుగా మహాస్థితిస్థితి ననుభవించాయి ఈ దీవుల వాగ్ధితి మేల సంస్కృతి భావ ప్రభావము హిందూ తాదృశముల ప్రభావము ఉత్కృష్టమైనది. ఈ దీవులలో చిరకాలం భారతీయ శిల్పశాస్త్రం శిల్ప సంప్రదాయం విశేష ప్రచారంలో వుండేది. 7 వ శతాబ్దంలో ఈ దీవులపై అధికారం వహించిన శాతవాహన చక్రవర్తి శ్రీ విజయుడు ఈ ద్వీప సముద్రయాన్ని శిల్పారామాలుగా తీర్చిదిద్దటానికి సర్వతోముఖంగా ప్రయత్నించాడు. ఈ దీవుల సాంస్కృతిక జీవితచరిత్రలో శ్రీ విజయుని వాసుం సువర్ణాక్షి రాలలో విభింకవచ్చింది.

విష్ణు శ్వ కుడు
 జకార్తా మ్యూజియంలోని శిల్పం.

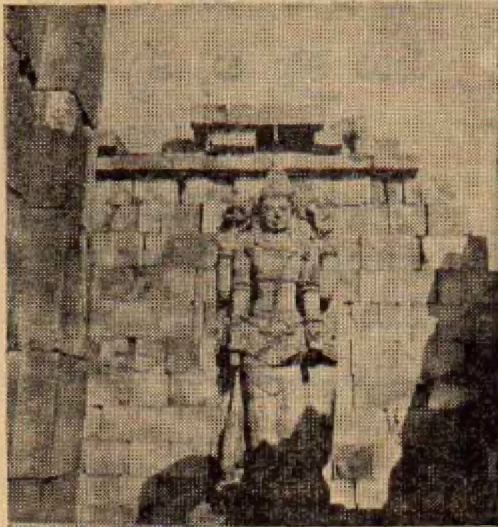
చతుర్ముఖుడు

ప్రాంబనంలోని చతుర్ముఖ బ్రహ్మదేవాలయం.

పరమేశ్వరి

జక్కామ్మజయంలోని శిల్పం.

మహావిష్ణువు

ప్రాంబనం చతుర్ముఖ దేవాలయంలోని ఒకశిల్పం.

ఉమా మహేశ్వరులు

ప్రాంబనం దేవాలయమీది ఒకశిల్పం.

గ్రంథ విమర్శనము

హిందీ సాహిత్యము

[ప్రథమ భాగము]

రచన : శ్రీ ఆయాభితుల హనుమచ్ఛాస్త్రి;
ప్రచురణ : శ్రీ వేంకటేశ్వర హిందీ సాహిత్య పరిషత్తు, తిరుపతి; చల 2.8.0.

హిందీ సాహిత్యం తెలుగు వాట విస్తృత వ్యాప్తి పొందుతున్నా; హిందీ సాహిత్య చరిత్రను గాని, హిందీ సాహిత్య సంప్రదాయాలను గాని ద్యోతక మానం చేసే రచనలు తెలుగులో లేవు. అందుచేత హిందీ సాహిత్యాన్ని అభ్యసించుతున్న తెలుగు వారిస్థితి అయోమయవస్థగా వుంది. ఏ గ్రంథం చేతికి దొరికితే అంగ్రంథం చదివటం వివా, అంగ్రంథం యెప్పుడు, ఎట్టి పరిస్థితులలో ఎందుకు వ్రాయబడినదో తెలుసుకుని విమర్శనా దృష్టితో చదివి ఆనందించే అవకాశం లేకుండా వుంది. ఇట్టి విమర్శనా దృష్టి లేని చదువు గ్రంథివాళ్లు విమరును అర్థం చేసుకున్న కథగా పరిగమించుతోంది. హనుమచ్ఛాస్త్రిగారు ఈ అయోమయవస్థను నివారించటానికి పూనుకోవటం ముదావహం.

ఈ ప్రథమ సంపుటిలో హిందీ సాహిత్యం లోని ప్రాచీన ధర్మకీయులను గురించిన సమీక్ష చేశారు. అనగా శ్రీ. శ. 1700 వరకు. దీల్లో ప్రాచీన యుగంలోని తొలిభాగం కొంత ప్రత్యేక వ్యాస రూపంలో భారతిముఖాన లోగడ పాఠకులకు అందజేసి వున్నారు.

ఈ సమీక్షలో ఎడమదా విస్తృతవర్ధిని అనేక ఉదాహరణలను వచ్చారు. అమృతకలకు పద్యాలకు పద్యానువాదములనూ, పదాలకు గేయానువాదాలనూ చేసి సంపుటికిరించారు. కొన్నిటికి వచనానువాదాలు కూడా వున్నాయి. ఈ అనువాదాలు ముచ్చటైన సులభ శైలిలో వున్నయే. మచ్చుకు నూరదాసు గేయాన్ని ఒక దాన్ని తీసుకుని దానికి హనుమచ్ఛాస్త్రిగారి అనువాదం పరికిలించుదాం. నూరదాసు గేయం:

“ఖంజననై న రూపరసమాతే
అతి వైచారు చపల అనియాతే,

పల్లవంజరా నసమాతే
చలిచలి నికట ప్రవననకే
ఉలటి ఏలటి తాటంక ధందాతే
‘నూరదాస్’ అంజననన అటకే,
నతిరు అమహి ఉడిజంలే”

శాస్త్రిగారి అనువాదం :

నయన ఖంజనము లానంద మగ్నములయ్యె
రూప రసమును త్రావికైపు గొన్నవిస్వామి!
చారు చపలములు సారెకు పర్యెత్తు
పక్ష్య పంజరములబడియుండ నొల్లవు
శ్రవణ సన్నిధిజేరి చలపట్టి యూపేకు
నటనున్న చెవికమ్మ లిటు నటునూ గాడ
అంజన నుణమొక్క ఆధారముగ నిలుచు
లిలవిలవోకున్నె పిట్టలు లేకున్నె.

ఆరరసాయనశాల
ముక్త్యాల, కృష్ణ

స్థాపితము 1925.

ప్రశస్తాయుర్వేదోపదములకు
నిలయము. ఏమందుకావల
సినను మాకు వ్రాయుడు.
నమ్మకమైనవి లభింపగలవు

ఆయుర్వేదభూషణ

వేటూరి శంకరశాస్త్రి,

ఎ. ఎం. వ. సి.

Consulting Physician

ఇలా అనువాదాలు యివ్వటమేగాక పోలికలున్నతోట ప్రసిద్ధ సంస్కృతాంగ కవుల శ్లోకాలనూ పద్యాలనూ ఎత్తి చూపి తులనాత్మక విమర్శను సంగరించారు. శ్రీ శాస్త్రిగారు ఆంగ్ల సంస్కృత హిందీ వాఙ్మయాలలో విశేష కృషి చేసినవారు. ఇట్టి ప్రతిభావంతులు ఈ కార్యాలకి పూనుకోవటం ఒక విశేషం. హిందీ నర్థనించుతున్న వారికే గాక, హిందీ రావీయితర కావ్యరస విహీనువులకు కూడా యీ గ్రంథం మిగుల ఆహ్లాదజనకం గావుంది. ఇట్లాంటి విమర్శ గ్రంథాలను సంఘటింపటం అనంతమైన శ్రమతో కూడిన పని. అయినా శ్రమకు తగినంత గా గ్రంథం ప్రచారంలోకి రావటం కష్టం. విశేష వ్యయప్రయాసల కోర్చి ఈ తొలిభాగాన్ని ప్రచురించినట్లు రచయిత చెబుతున్నారు. ఆంగ్ల ప్రజలు ఈ తొలి భాగానికి తగిన ప్రోత్సాహమిస్తే రచయిత రెండవ భాగాన్ని కూడ త్వరలో ముసుగు అందిస్తేయి నుద్యమించటానికి సావకాశం గా వుంటుంది.

కె. నూ.

మద్రాసు ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగార సాహిత్య కరపత్రం

శ్రీ టి. దండ్రకేశ్వరన్ గారి సంపాదకత్వమున వెలువడుతున్న సాహిత్య విషయక కరపత్రములలో 9వ సంపుటలో ఇది ఒకటవ కరపత్రం. వెల 2.00; ఇందులో మల్లాణ కవి శివస్తుతిని, మునిమోలి, కరుణాకర మాలై అను అరవ గ్రంథములను, శ్రీప్రసన్న వెంకటేశ్వర విరాసము అను తెలుగు కృతిని, చోళరాజ సాంగత్య అను కన్నడ రచనను, పూనాపెట్ రైఫీయను అను మహారాష్ట్ర కల్పాన్ని, ఒత్తికోల్కల్పిడిత్రిం అనే మళయాళీ రచనను, తాజ్ రోత్. ఆల్. అస్సాబ్ అన్న ఉర్దూపత్రాన్ని అచ్చుబ్రతారు. ఇవి అన్నీ ప్రాచ్య లిఖిత పుస్తక భాండాగారంలో తాటియాసుల వూడగాని, కౌగితల వూడగాని వ్రాసి వున్నవాటి వాటి ప్రతులు ఆధారంగా అచ్చు ఒత్తబడినాయి.

గ్రంథకర్తలకు, ప్రచురణకర్తలకు, విక్రేతలకు ప్రత్యేక సదుపాయములు!

మన దేశంలో గ్రంథప్రచురణ చాలా వెనుకబడివుంది. ప్రచురణసంస్థలు విరివిగా లేక చాలామంది గ్రంథకర్తలు తమ గ్రంథాలు తామే అచ్చువేసుకుని అమ్ముకుంటున్నారు. ఉన్న కొద్ది ప్రచురణసంస్థలకుకూడా విశేషలాభాలు వుండటంలేదు. ప్రచురణావకాశాలు ఇలా వుండటంచేత వైజ్ఞానిక ప్రచారంకూడా చాలా వెనుకబడిపోతున్నది.

భారతి కేవలం వైజ్ఞానిక ప్రచారానికి యేర్పడిన వ్యవస్థ. గ్రంథప్రచురణను ప్రోత్సహించే తలంపుతో, గ్రంథముల ప్రకటనలకు సంబంధించినంతవరకు తన ప్రకటనరేట్లు తగ్గించుకుని కొంత సదుపాయం చేస్తున్నది.

ఈ అవకాశాన్ని వినియోగించుకోదలచిన గ్రంథకర్తలు, ప్రచురణకర్తలు, విక్రేతలు ఈ దిగువ చిరునామాకు వ్రాసి ఈ ప్రత్యేక సదుపాయపురేట్ల వివరములు తెలుసుకొనవచ్చును

అడ్వరైజ్ మెంట్ మానేజర్, భారతి

7, తంబుచెట్టివీధి, మద్రాసు-1.

ఇందులో మల్లబుని స్తుతి (శివస్తుతి) సంస్కృత కావ్యం. దీనికి మల్లబుని ప్రసంగం అవినూతనా చేయబడింది. దీనికి శేవయామాత్యుడు టీక వ్రాశాడు. భాండాకారం వారు టీకతోపాటే ప్రకటించారు. మల్లబుని కవిత్యం ఎంతో రసవంతంగా వుంటే, శేవయామాత్య టీక గూడా అంతటి అందంగా వుంది. సంస్కృతం సామాన్యంగా చదువుకున్న వాళ్ళకుగూడా అర్థమయ్యే పద్ధతిలో ఈ టీక రచించబడింది. ఈ శేవయామాత్యుడు నాడిండ్ల గోపన్నస్వపతికి మంత్రిగా వుండేవాడు.

ప్రపన్న వేంకటేశ్వర విలాసం దశవాయివంశ ప్రభువర్యుడైన తిమ్మనూపాలని చేత రచిం. ఇతడు (1700-32) 18 వ శతాబ్దం నాటి వాడు. ఈ దశవాయి వంశజులు రాయదుర్గం పాలకులు. విష్ణుధిక్షులు. ఈయన మరీసు. తాను నాయకగా, రాయదుర్గ ప్రపన్న వేంకటేశ్వరస్వామి నాయకుడుగా భావించి మధుర భావంతో విశిష్టాద్వైతాన్ని ఈ యక్షగాతంలో గానం చేశాడు. "ఇందులో జంపె, బాతిజంపె, కుజదజంపె, త్రిపుట, ద్విపద, ఏల, చప్పెన మొదలగు వివిధ జోళంతోరీతులు, తోడి, కళ్యాణి, శంకరాధరణము, కాంభోజి, విశ్వవారి, కేదారగౌళి, కన్నడ, పంతు వరాలి, ధైరవి, సావేరి మున్నగు కర్నాట రాగపూరిత ములగు పదములు, పాటలలోను సిద్ధహస్తుడైన ఈ కృతి కర్త" రచించాడు. దీన్ని సంస్థరించి ప్రకటనకు సిద్ధము చేసిన శ్రీ వి. రా. ఆచార్య మధురభావం ఇందులో పుక్కిరికి వచ్చినట్లు యాసించదలచినాడుగాని, నిజం మాస్తే, ఆ భావం ఇందులో పరాకాష్టను అందుకో లేదనే చెప్పవలసివుంది. గ్రంథం చదువుతూ వున్నప్పుడు మానవ శృంగారా తీతిమైన దైవశృంగారభావం అనుభవానికిరాదు. భాగవతం దశమస్కంధం చదువుకున్నప్పటి పరిత్ర మధురభావం కలదు.

చూ. శ.

భారతి వ్యాసములు

కర్త-శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులు; ప్రకాశకులు: బి. వి. & సన్సు, రామరావు పేట, కాకినాడ; మూల్యము రెండు రూపాయలు. గజా కాకితము. క్యాబ్రికో బైండు కూడు రూపాయలు.

భారతిలో శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వరులు గారన్నదన్నకు ప్రకటించిన సారస్వతి వ్యాసముల సంపుటమే ఈ గ్రంథం. ఇందులో ఆంధ్ర సారస్వతి

దృక్పథము, ఆంధ్రకథానక కావ్యములు - భోజరాజయము, బైయాకరబుని కావ్యగౌరవము, తెనాలి రామకృష్ణుని రమ్యుడు మొదలయిన పన్నెండు సాహిత్య వ్యాసాలు సంకలించబడినవి. ఆంధ్ర సారస్వతిదృక్పథం అన్న తొలివ్యాసంలో వన్నయూరే తెలుగుకవుల సారస్వతి దృక్పథాలను వారివారి గ్రంథాలనుబట్టి విరూపించి వివరించడానికి ప్రయత్నం జరిగింది. ఆంధ్రకథానక కావ్యములు, భోజరాజయము అన్న వ్యాసంలో భోజరాజయ ప్రబంధానికి సంబంధించిన సమస్తవిషయాలూ సాకల్యంగా చర్చించబడినవి. కాని ఈ వ్యాసంలో తెలుగులోని సంస్కృత కథానక కావ్యానువాదములను పేర్కొంటూ వాటిలో 'కాలివాహనాథా సప్తశతీని గూడా ఒకటిగా చేర్చడం జరిగింది. కాలివాహన గాథాసప్తశతీ కథానక కావ్యంకాదు. అది సంకలన గ్రంథం. సంస్కృత కథానక కావ్యం అనడం మరొక పొరబాటు. జక్కని విక్రమార్కు చరిత్ర సంస్కృతానువాదం కాదు. సంస్కృత విక్రమార్కుచరిత్రకూ, తెలుగు విక్రమార్కు చరిత్రలోని కథలకూ ఎట్టి సంబంధమూ లేదు అసలు ఇందులో కేతవ దశమమారచరిత్ర, కూచి రాజు ఎఱ్ఱయ సకలకథానిధానం, బేతారపంచవీరికి మొదలయిన కథానక కావ్యాలును గూర్చిన ప్రస్తావనే లేదు. 'ఆంధ్ర సంవాద కావ్యములు' అన్న వ్యాసం తెలుగులో వెలసిన రాధామాధవ సంవాదం మొదలయిన సంవాదకావ్యాలు చరిత్ర తెలుపుతున్నది. చివర భాసుని అభిషేక యజ్ఞఫల వాటకములను గూర్చిన విమర్శ వ్యాసములున్నది. సాహిత్య విమర్శకు సంబంధించిన వ్యాసమున్నీ ఒకచోట. దానికి తరువాతి ప్రత్యేక కావ్యాలుకు సంబంధించిన విమర్శవ్యాసాలు ఆతింవారి సంస్కృత వాఙ్మయానికి సంబంధించిన వ్యాసాలు అన్నక్రమంలో ఈ వ్యాసాలు ముద్రింపబడి ఉంటే బాగుండేది. అలా కాకపోవడంతో పాటకుడికి రచయికి యేర్పరుదుకొన్న ప్రచారిక యెట్టిదో బోధపపనిస్థితి యేర్పడ్డది. కాని యిందులో చేర్చబడిన వ్యాసములన్నీ విషయపంపన్నములై సాహిత్యపరిచయక సమర్థములై విజ్ఞాపపదములై ఉన్నవివడంలో సందేహం లేదు. ప్రత్యేకించి భోజరాజయము, కవితామృతము, ప్రాచీనాంధ్రశతక పరిశీలనము అన్నవి ఆయా విషయాలకు సంబంధించిన సమగ్ర వ్యాసములు. ఆంధ్రసాహిత్య విద్యాధుల కీగ్రంథ మత్యంతోపయ్యక్తం కాగలదు.

కో. రా.